433

Adolfo Bioy Casares

Celălalt labirint

ADOLFO BIOY CASARES (n. 1914, la Buenos Aires), unul din marii scriitori contemporani ai Americii Latine, este definit în modul cel mai expresiv de prietenul său Jorge Luis Borges : „El desfăşoară o odisee de miracole, care nu par să accepte altă cheie decît cea a halucinaţiei sau a simbolului şi pe care le descifrează în mod plenar printr-un simplu postulat fantastic, dar nu supranatural".

EDITURA UNIVERS
GLOBUS

Lei 9,75

2

Celălalt labirint Adolfo Bioy Casares

1987

Adolfo Bioy
CASARES

Celălalt LABIRINT

Clubul cărții digitale 2022

COPERTA COLECȚIEI DE ION STATE
Grafica și ilustrația : Nicolae Sârbu

ADOLFO BIOY CASARES
La trama celeste
SUR Editorial Sudamericana
Buenos Aires, 1970

Toate drepturile
asupra acestei versiuni sînt rezervate
Editurii UNIVERS.

GLOBUS

Adolfo Bioy Casares

Celălalt labirint

Traducere de
MARIANA VARTIC
Prefață de
ION VARTIC

EDITURA UNIVERS

București
1987

ADOLFO BIOY CASARES
ȘI PROCESUL REFLEXIEI MULTIPLE

Scis bene, cui dicam, positis
pro nomine signis...
OVIDIUS, *Tristia*, I, V, 7

„E CURIOS CÎT DE BINE E VĂZUTĂ în țara asta literatura fantastică... Oare de ce?", se întreabă — după o neașteptată întîlnire cu Borges, pe o stradă din Buenos Aires — Bruno, scriitorul-comentator din romanul *Despre eroi și morminte* al lui Ernesto Sábato. Întrebarea aceasta, al cărei subtext nu e doar pur estetic, ci, în primul rînd, unul profund spiritual, nu este deloc lipsită de îndreptățire. Aceasta pentru că în Argentina, mai pregnant și mai coerent decît în oricare altă țară din America Latină, s-a închegat un tip aparte de literatură fantastică — rafinată și erudită, analitică și speculativă în cel mai înalt grad posibil — ale cărei origini se află la sfîrșitul veacului trecut ori în primele decenii ale secolului nostru (datorită unor creatori ca Leopoldo Lugones, Macedonio Fernández, Santiago Dabove), care se identifică apoi cu opera lui Jorge Luis Borges (fenomen insolit de absorbție a experiențelor anterioare și de răsfrîngere în cele ulterioare), pentru a deveni apanajul unei pleiade întregi de scriitori contemporani, pe cît de diverși, pe atît de ingenioși, ca Silvina Ocampo, Manuel Peyrou, Adolfo Bioy Casares, En-

rique Anderson Imbert, Julio Cortázar, Silvina Bullrich ș.a. În romanul pomenit, tînărul Martín crede, cu oarecare naivitate, că răspunsul la acest „Oare de ce?" ar putea consta în simpla dorință de evaziune din real a cititorului argentinian. Dar Bruno, care, în acest caz, e o voce a lui Sábato însuși, îi taie decis replica: „Nu. Pentru că realitatea din S.U.A. e la fel de neplăcută. Trebuie să fie o altă explicație". Și Sábato, în romanele ca și în eseurile sale, oferă, nuanțînd-o continuu, o altă explicație, definind fantasticul argentinian într-un mod mediat, adică prin filtrul definirii lui Borges, modelul absolut al acestui tip de literatură. Argumentele autorului lui *Abaddón, exterminatorul*, ținînd, în mod evident, de morfologia culturii, se referă la percepția specifică a orizontului spațial. După părerea sa, în creația borgesiană, fantasticul are ca suport un sentiment „foarte argentinian", care ar fi „o anumită tristețe metafizică", o neliniște și tensiune faustică provocată de impactul individului cu peisajul „abstract și dezolat" al țării sale. *Spațiul-matrice* (conform terminologiei lui Blaga) care modelează atît sensibilitatea, cît și intelectul argentinianului ar fi, după Sábato, acel „gigantic teritoriu *gol*", adică *pampa*: „temperamentul metafizic și meditativ" s-a cristalizat „în mijlocul acelei metafore a Neantului și Absolutului care este cîmpia fără limite și atribute", constituind nu numai caracterul preformativ al operei lui Borges, ci însăși esența „argentinității".

Faptul că „argentinitatea" este definită prin prisma lui Borges, iar, la rîndul său, Marele Bibliotecar

prin „argentinitate"[1] nu trebuie să ne facă să credem că Sábato nu se diferențiază, în același timp, de această literatură fantastică și de acest tip de creator (în care categorie, alături de Borges, pentru uimitorul fenomen de congenialitate pe care îl revelă, trebuie inclus și Adolfo Bioy Casares). Observațiile lui Sábato sînt, cum vom vedea, extrem de sugestive și pot fi transmutate, pînă la urmă, într-un alt plan, superior, al problematizării teoretice. Astfel, Borges i se pare a fi „mai mult literat decît vital, mai degrabă rafinat decît puternic", refugiindu-se din *dura realitate* într-o *lume inventată*, fascinat cum este de intelectul limpede sau de arta combinatorie, de impulsul sofistic de a demonstra reversibilitatea fatală a tuturor lucrurilor și conceptelor. Tot așa, personajele din *Despre eroi și morminte* acuză, violent,

[1] Insistînd asupra „argentinității" Marelui Bibliotecar, Sábato răspunde răspicat celor care, asemeni lui Miguel Ángel Asturias, susțin că literatura argentiniană ar fi doar una epigonică, insinuînd „că Borges e un scriitor european și că nici el, nici Bioy Casares, nici Cortázar, nici eu nu sîntem reprezentativi" pentru continentul latino-american *(Interviu cu Ernesto Sábato*, în *Secolul 20*, nr. 10-11-12, 1972, p. 332; v. și *Abaddón, exterminatorul*, trad. de Darie Novăceanu, Editura Univers, București, 1986, p. 163 și urm.). Ca și Borges, Bioy Casares ori Cortázar, el respinge arta facilă, exotic-folclorică și regionalistă, care i-ar plăcea lui Pedro Camacho, condeierul persiflat de Vargas Llosa. Paralela inspirată pe care o face Sábato reduce la absurd și ridicol o asemenea poziție estetică: dacă literatura argentiniană contemporană nu este una profund națională, întrucît e lipsită de o butaforie pitorească, ar trebui, conform aceluiași sofism artistic, să ne întrebăm și dacă, de pildă, „inexistența balenelor metafizice de pe teritoriul Statelor Unite nu-l face pe Melville un apatrid".

„pura literatură" a lui Borges și „divertismentele sale filosofice": „E un scriitor ingenios, un mistificator", exclamă, de pildă, părintele Rinaldini. Toate aceste afirmații și determinante referitoare la creatorul de tip Borges/Bioy Casares sînt, de fapt, revelatoare, căci prin intermediul lor Sábato delimitează, în mod implicit, configurația aparte a artistului manierist, cu caracteristicile sale meta-istorice.

În același sens, întru totul semnificativă este și celebra prefață a lui Borges la *Invenția lui Morel*, extraordinarul roman al lui Bioy Casares. În opoziție radicală cu Ortega y Gasset — care, în *Gînduri despre roman*, contrapune acelui *arte de aventuras*, ce i se pare iremediabil îmbătrînit prin epuizarea tuturor intrigilor posibile, *un arte de figuras*, în care primează personajul și se mai conservă, ca „o necesitate mecanică", doar un minim de acțiune concretă — Borges ține, dimpotrivă, să reabiliteze romanul de peripeții. Astfel, după el, contrastul dintre romanul de aventuri și cel psihologic (propus ca unic gen viabil astăzi de către Ortega y Gasset) este unul dintre rigoare/ordine și libertate/dezordine, căci, spre deosebire de primul, ultimul, punînd un accent disproporționat pe psihologie, conține, *in extremis*, caractere de tip dostoievskian, cu comportament imprevizibil, nemotivat și paradoxal pînă la absurd. Pe de altă parte, romanul psihologic se vrea și unul realist, dar, frustrat adesea de un germene imaginativ și precar ca invenție, ne face să „ne resemnăm ca în fața insipidului și inutilului de fiecare zi". În schimb, felul în care Borges definește romanul de aventuri (în care însuși Ortega y Gasset observă că persistă „fiziologia povestirii") constituie o artă poetică exemplară, ce poate fi, oricînd, asumată de

manierism în genere (în acest sens, se poate afirma că literatura latino-americană reînvie în mod miraculos, în forme insolite și vii, vechea experiență europeană). Pentru Borges, implicit și pentru Bioy Casares, artistul mizează totul pe o carte — respingerea imitației — căci totul este construcție a intelectului: romanul/povestirea de aventuri „nu se propune ca o transcriere a realității: este un artificiu care nu suportă nici un element nejustificat" și în care primejdia de a se devaloriza în „simpla varietate succesivă" impune, mereu, imaginarea altui și altui „subiect riguros" și, în același timp, atractiv, fascinant prin ingeniozitatea lui. Poietica lui Borges confirmă astfel foarte exact întreaga poetică manieristă, făcînd elogiul creatorului care substituie, în mod programatic, *mimesis*-ului clasic *phantasia* manieristă, opunînd, cu un orgoliu demiurgic, imitației unei lumi reale, închegarea unor lumi gîndite, inventate: „El mundo es una actividad de la mente...", sună sentința Marelui Bibliotecar [2].

O asemenea operă cu subiect riguros și ingenios totodată scrie și Bioy Casares [3], fie că e vorba de romanele sau povestirile sale. Astfel, după Borges, *Invenția lui Morel* — derulînd „o odisee de miracole" —

---

[2] Mariana Grondona, *Viajar con Borges*, în *La Prensa*, 13 ianuarie 1974.

[3] Adolfo Bioy Casares, unul dintre marii scriitori contemporani ai Americii Latine, s-a născut la 15 septembrie 1914, la Buenos Aires. Urmează o vreme Facultatea de Litere și Filosofie, pe care o abandonează pentru a se consacra în exclusivitate scrisului. Talent precoce, debutează încă din 1929 cu volumul de povestiri *Prolog*. Din anii '30 datează prietenia, atît de fructuoasă în plan spiritual, cu Borges. E căsătorit cu Silvina Ocampo. A doua etapă a creației sale

constituie o *carte perfectă* datorită „rafinatelor virtuozități ale scriiturii" și a contrapuncticii armonios-impecabile dintre imaginație și motivare reflexivă. În esență, cum spune chiar naratorul, *Invenția lui Morel* conține o mărturie despre un „miracol ostil" (formula reprezintă, în fond, un oximoron specific manierist). Un individ necunoscut și misterios, al cărui nume nu-l vom cunoaște niciodată — om fără alternativă, deci fără nici o speranță de a se realiza plenar în mijlocul celorlalți — naufragiază, cu bunăștiință, pe o insulă pustie și neidentificabilă, bizară totodată, căci pe ea se află un „Muzeu" (un fel de hotel sau sanatoriu unde nu locuiește nimeni), o capelă și un bazin de înot. *(Spațiul-insulă* e un *topos* ilustrativ în cel mai înalt grad al acelui teritoriu închis în care, drept consecință a neliniștii faustice în fața infinitului, despre care am vorbit la început, se refugiază, invariabil, eroul lui Bioy Casares.) Cu surprindere, naratorul își dă seama că, de la o vreme,

---

(1940—1950) conține o serie de opere de primă mărime : romanul *Invenția lui Morel,* 1940 (Premiul orașului Buenos Aires, 1941) ; volumul de povestiri polițiste *Șase probleme pentru don Isidro Parodi,* 1942 (în colaborare cu Borges) ; povestirea *Mărturia mincinoasă a zăpezii,* 1944 ; romanul *Plan de evadare,* 1945 ; romanul *Cei ce iubesc, urăsc,* 1946 (în colaborare cu Silvina Ocampo) ; volumul de povestiri *Trama celestă,* 1948 (în versiunea românească, cu titlul *Celălalt labirint).* Din ultima perioadă a activității sale trebuie semnalate romanele *Visul eroilor* (1954), *Jurnalul războiului porcului* (1969), *Dormind la soare* (1973), precum și volumele și antologiile de povestiri tipărite între 1956—1979. Fundamentală e *Antologia literaturii fantastice* (1940), realizată cu Borges și Silvina Ocampo, în prologul ei, Bioy Casares propunînd și o clasificare a fantasticului.

nu mai este aici „stăpînul propriei singurătăți", deoarece pe insulă apar, la un moment dat, niște „intruși" pe care el îi urmărește iritat în ocupațiile lor agreabil-mondene : prezumtivii turiști, învești mîntați oarecum desuet, organizează în saloanele „Muzeului" agape conversaționale (unde discută, nu întîmplător, despre imortalitate) sau, sub cerul liber, serate dansante pe melodiile (mereu aceleași) ale unui fonograf, după cum repetă, în mod curios, conform unui scenariu fix, aceleași plimbări pe malul stîncos al mării etc. Supraveghindu-i și pășind pe urmele lor asemeni unui detectiv, naratorul descoperă cu „greață" că, în realitate, nu are de a face cu oameni, ci cu imagini proiectate și reluate la nesfîrșit de un aparat miraculos, ce funcționează în strînsă corelație cu mișcarea discontinuă a mareelor. Dar adevărata surpriză nu e aceasta, ci alta mult mai tragică : îndrăgostit, naratorul, chiar cînd își dă seama că Faustina, enigmatica femeie care contemplă marea în amurg, nu-i decît o siluetă aeriană, nu se mai poate lepăda de obsesia lui și face tentativa disperată, dar ingenios concretizată, de a se dematerializa treptat el însuși, pentru a ajunge să se învîrtă și el, alături de „imaginea" idolatrizată, pe discul „eternității rotative".

Eroul *Invenției...* este un scriitor, amestec ciudat de literat și eseist, de erudit cu dezinvoltura și prospețimea diletantului, datorită variilor sale lecturi, ca și a analogiilor și aluziilor livrești, surprinzătoare și insolite, subtil încastrate în textura confesiunii. El e, totodată, un sentimental puternic refulat, un patetic anti-patetic, care suferă incurabil de „hybris cerebral", a cărui creație (și chiar viață !) țîșnește din alte creații, precum o himeră din străfundul altor

himere, și care, asemeni oricărui artist manierist, așteaptă ca să „ia ființă mai întîi «o artă» din natură, iar după aceea «o alta» din arta însăși“ [4]. Acest joc secund reprezintă harul și blestemul său : opera / viața, ardentă în laconica ei exteriorizare, se lasă încorsetată și torturată de disciplina introspecției necruțătoare, așa cum un masochist se lasă strîns de bunăvoie în „cizma spaniolă“ a obsesiei sale. Eroul lui Bioy Casares nu e nici om întreg, nici scriitor întreg, căci „metoda“ asumată nu-i permite nici să trăiască, nici să creeze liber, ci doar să se (de)construiască perpetuu sub privirea limpede și acută a propriului intelect. El se supune necondiționat legilor severe incluse în propria-i deviză, *Ostinato rigore*, pe care o detaliază într-un acces eliptic-confesiv, cu tăietură decisă de poem intens : „Plînsul și sinuciderea sînt vocația mea, totuși nu uit rigoarea pe care mi-am impus-o“.

Acest tip special de personaj — literatul — configurează una din dominantele inconfundabile ale prozei lui Bioy Casares, apărînd în toate operele sale majore. Astfel, povestirile din volumul *La trama celeste* creionează, în ansamblu, un portret-robot al acestuia, întregindu-l în nuanțe pe cel din *Invenția lui Morel*. În primul rînd, din punct de vedere strict uman, el nu este un om obișnuit, ci, cum ar spune Valéry, un fel de „ființă teoretică“, suportînd, deci,

[4] Federico Zuccari, *L'Idea...*, apud Gustav René Hocke, *Lumea ca labirint*, trad. de Victor H. Adrian, Editura Meridiane, București, 1973, p. 94. După alt literat al lui Bioy Casares, Henri Nevers, din *Plan de evadare*, „orice lucru este simbolul oricărui lucru“, afirmație ce constituie, totodată, un leit-motiv de bază al tratatelor manieriste.

restricțiile impuse de un intelect totalitar ; de aici, o anume descărnare a sa, o spiritualizare cel mai adesea radicală. E, de obicei, un scriitor precoce, aureolat printr-un „prestigiu prematur dobîndit“ (nu e aici o tulburătoare coincidență parțială cu Adolfo Bioy Casares, el însuși debutant adolescent ?), un artist de tip rimbaldian, cu o erupție creatoare pretimpurie și o extincție ciudat de rapidă. În genere, și deloc întîmplător, artistul acesta nu posedă o înfățișare fizică și nici măcar un nume [5], fiind uneori doar o voce anonimă (ca în *Invenția...*, dar și în *Despre stăpînii viitorului*, *Idolul*, *Trama celestă* sau *În amintirea Paulinei*). La el, tot ceea ce ține de „physis“ este vag și incolor, trupul său primind doar infuzia de expresivitate a ideii. Simptomatic e romancierul Horváth Antal din *Celălalt labirint* : uitîndu-se în oglindă, își examinează fața sortită „să-l arunce în uitare și banalitate“, suportabilă doar în lumina sură a zorilor sau a amurgului ; în camere

[5] Felul în care sînt prezentați cei trei artiști (Villafañe, Oribe și Berger Cárdenas) din *Mărturia mincinoasă a zăpezii* și faptul că aceștia sînt scoși, prin numele lor, din anonimat nu contrazice cele spuse mai sus. În realitate, ei nu constituie decît schițe sumar înșeilate, în care convenționalitatea *voită* a creionării e pigmentată de penița unei ironii acide. În toate povestirile din *Trama celestă* există o singură excepție în acest sens : Julio Montero. Lucrul e semnificativ : hirsut și tuciuriu, cu „mustața zbîrlită“ și „gîtul puternic“, senzual și sălbatic, Julio Montero e individualizat în tușe îngroșate, dezvăluind disprețul și ura simptomatică a literatului — subtil-devitalizat, necarnal, secătuit de orice speranță — al lui Bioy Casares față de scriitorul mediocru, respingător prin amestecul de vigoare fizică și platitudine intelectuală.

întunecoase, meditează el, și „alături de femei mioape, aș putea fi și eu fericit". Aceste ființe fără chip și fără nume sînt numai întrupări efemere, cochilii fragile și transparente ce adăpostesc, pentru cîtva timp, un intelect pur care le supraviețuiește. Făptura umană se reduce astfel, cum ar spune tot Valéry, la „goalele categorii intelectuale", rămînînd doar un „minim logic", incoruptibil și pasiv, nemaiînsuflețit de palpitul de carne și sînge.

Caracterizat printr-o retractilitate adeseori tenebroasă în fața vieții, literatul lui Bioy Casares tinde spre imaculata tensiune reflexivă și își ține alături, pe birou, ca pe o amuletă a intelectului, bustul lui Leibniz ; el e un fel de enciclopedist, cu un adevărat „plan de lecturi" din cele mai diverse și neașteptate domenii (filosofie și gnoză, literatură, științele naturii, istoria miturilor, ocultism, științele politice, sociologie etc. etc.) pentru a evita „ca spiritul să lîncezească". Asemeni poetului Axel Martini, din *Alteță regală*, romanul lui Thomas Mann, și literatul acesta duce doar o *existență simbolică*, deci formală, excluzînd „raportul direct" și „intimitatea nemijlocită" cu viața. Naratorul din *Invenția*... pomenește, în mai multe rînduri, că intenționează să scrie un *Elogiu lui Malthus*. În această afirmație încifrată se află nu numai cheia romanului, ci chiar aceea a destinului de arttist, întrucît conține o aluzie la celebrul apolog al lui Malthus din *An Essay on the Principle of Population*, în care omul e înfățișat ca un intrus ce se strecoară, printre convivi, la „marele banchet al naturii". Această metaforă poate fi legată de aceea a lui Axel Martini, pentru care creatorul întruchipează pe cel exclus din „saloanele de festivități ale vieții". Naratorul din *Invenția*..., enervat

de acei „abominabili intruși" ce-i invadează insula, descoperă pînă la urmă că, de fapt, adevăratul intrus este el însuși ; în sensul acesta, el este de două ori un intrus, o dată, ca simplu individ, iar apoi în virtutea tragicei sale condiții de artist. De aceea, literatul lui Bioy Casares reprezintă un afectiv inhibat și un obsedat al realității reflectate (lucru ilustrat cu prisosință de povestirea *În amintirea Paulinei)*, căci cealaltă realitate, aceea „naturală", spontană îi este inaccesibilă din cauza hiperlucidității și a apetitului ipotetic. E, cum singur recunoaște, un „om obosit", sfîrșit la fel de prematur ca și scriitorul din el, cedînd, *ab initio*, în fața vieții, pierzînd partida chiar înainte de a o începe. În culmea suferinței, își anesteziază trăirile dintr-o pudoare „puerilă și absurdă", stă întins pe pat cu fața în jos, fără să lase să-i scape nici un gest violent, chiar dacă e „zguduit" de afect. El ființează numai vegetativ : se duce, dimineața, cu gîndurile aiurea, pînă la colțul străzii, pentru a cumpăra cafea ori pîine (întotdeauna albă), înregistrînd, absent, cîte un intrînd decorativ de clădire sau cîte o secvență cotidiană, se plimbă mecanic, numărînd dalele de marmură, deschide stîngaci ușa, de parcă ar fi a unei case străine, iar scrisorile vîrîte de poștaș pe sub prag le lasă împrăștiate pe jos și nedesfăcute...

Proza-simbol care fixează cel mai pregnant consecințele hipertrofierii intelectului este *Despre stăpînii viitorului*, în care „acțiunea oarbă a naturii" e înlocuită cu „acțiunea deliberată" a spiritului, ducînd la apariția unor „capodopere" animale, dintre care se detașează monstruoasele omizi cu figuri cvasiumane, străjuind, cu „atenția veșnic trează", grădina sumbru-luxuriantă, insulă misterioasă în mijlocul

unui Buenos Aires în ruine. Simbolul, ingenios introdus, e transparent și sugestiv : statuia Dianei — zeița naturii — prăvălită în ierburi întruchipează firea întoarsă pe dos, legile ei violate și deturnate de la cursul normal de către voința inteligenței inventive. E un triumf al anti-naturii, specific manierist. Nu alt rost are, aici, prezența bustului lui Fedru, povestirea constituind, în fapt, o fabulă despre agresiunea spiritului împotriva naturii. În atmosfera de neclintire apocaliptică, evocîndu-l pe Beckett, mai dăinuie, pură și imobilă, numai *privirea* acelor făpturi „aproape ireale, lipsite cu totul de mijloacele de apărare indispensabile unei vieți active", sălășluind într-o lume „aidoma celei pe care o presupune idealismul : dispuneau de o uriașă capacitate de a proiecta idei limpezi și amănunțite și vieţuiau în mijlocul acestora". Evoluția intensivă, artificială, propagată cu fanatism de intelect, trece, paradoxal, în involuție ; e o regresiune progresivă, care, intermediată de ipostaza larvară, duce spre starea ne-ontică, spre absența oricărei dorințe de manifestare activă, spre potențialitatea suficientă sieși, la reîntoarcerea către singurătatea golului ce se contemplă pe sine.

Supus acțiunii dizolvante a propriului intelect, eroul lui Bioy Casares ajunge întotdeauna să fie „cineva care nu mai așteaptă mare lucru de la viață" : un om fără biografie și un scriitor fără operă. De aceea, el își închide, lucid și atroce, cercul traiectiei uman-creatoare doar printr-o simplă „relatare" ori „mărturie", printr-un „raport" sau un „mesaj către prieteni", în care intenția romanțării absentează cu desăvîrșire și unde nu întîlnim decît spiritul său întins pe masa de vivisecție ca obiect de studiu al unei lecții despre anatomia eșecului. Naratorul din

Invenția... are, precum pictorul Giocondei, deviza *Ostinato rigore*, exact sintagma ce stă și la baza *Introducerii în metoda lui Leonardo da Vinci*, eseul lui Valéry. Iar prin atenția deosebită acordată metodei care îi epurează procesul gîndirii, literatul acesta devine, fie că-i place, fie că nu, un discipol al autorului *Cimitirului marin*. El este, singur o recunoaște în *Trama celestă*, „o persoană metodică", deci cu totul solitară și neînțeleasă, întrucît „oamenii metodici", adică aceia „adînciți în îndeletniciri abstracte", nu pot părea decît „fie nebuni, fie nerozi, fie egoiști". Ori de cîte ori are momente de tulburare afectivă, el își impune, cu obstinată rigoare, revenirea la „speculația calmă". Romancierul din *Celălalt labirint* își urmărește, enervat, amicii care vădesc o excelentă capacitate de a nara evenimente, dar, în schimb, și „o iritantă incapacitate de a ajunge la concluzii". În contrast cu aceștia, Horváth Antal se lasă, simptom esențial, cuprins de cîte „un impuls logic", întocmai cum omul obișnuit se lasă posedat de vreun impuls pasional ; fiind, paradoxal, un iluminat al rațiunii, el întrevede direct concluzia, mai înainte ca premisele faptelor să ajungă să se închege de-a binelea. „Planul îmi jalonează viața", declară Carlos Alberto Servian, iar afirmația aceasta și-o poate asuma oricare dintre eroii lui Bioy Casares. În fine, ilustrativă pentru discipolul lui Valéry e maniera în care-și declanșează confesiunea. Iată, de pildă, debutul *Tramei celeste* : „Această povestire ar putea începe cu vreo legendă celtă care să ne vorbească despre călătoria unui erou într-o țară aflată de cealaltă parte a unei fîntîni" ș.a.m.d. Dar naratorul abandonează repede registrul magico-livresc, optînd, fără ezitare, pentru acela raționalist și logic : „Voi alege, totuși,

un început mai puțin stimulator: dacă nu-l avantajează magia, îl recomandă în schimb metoda".

Acest intelectual, asemeni lui Valéry, știe că „esența metodei" constă în relația dintre ipoteză și analiză, că prima valorează exact atît cît valorează interpretarea care o confirmă sau nu. Fiind un studios al lui Boethius (amintit nu din capriciu în *Celălalt labirint),* naratorul se ferește, în măsura posibilului, să deguste din „mierea amăgirii", rămînînd în arier-garda prudenței, deoarece, chiar și cînd totul a fost deja dovedit, totul trebuie, din nou, pus la îndoială, căci unei ipoteze i se poate opune, cu aceeași obstinată rigoare, o alta și, drept urmare, proiectul unei alte construcții reflexive. De aceea raportul-mărturia-mesajul către prieteni poate începe, foarte bine, într-un anume fel, dar și altfel, e ca o tablă de șah pe a cărei suprafață toate deschiderile sînt posibile sau ca un joc de biliard ce are „drept jucători niște figurine ale căror partide se desfășurau mai întîi într-un sens, iar apoi în celălalt". Magia supozițiilor speculative și acribia analizei, care are nevoie de un obiect de disecat, l-au făcut pe Bioy Casares (ca pe Borges de altfel) să-și aleagă ca model pentru creația sa romanul polițist clasic și tehnica narativă subsecventă; opțiunea aceasta nu provine dintr-un imbold estetic (deși există și acesta[6]), ci, în

[6] Bioy Casares este, astfel, un postmodernist timpuriu, care, asemeni lui Umberto Eco, știe că trecutul literar „trebuie să fie revizitat: cu ironie, fără candoare" și că, totodată, trebuie distrus „obstacolul care a fost ridicat între artă și plăcere". De altfel, după Eco, postmodernismul nu e decît „numele modern al manierismului" (v. *Marginalii și glose la «Numele rozei»*, trad. de Mara Pașca Chiriițescu, în *Secolul 20*, nr. 8-9-10, 1983, pp. 102-104).

primul rînd, dintr-unul metodic. Mînuind raționamentele, etalîndu-și intuițiile iscate dintr-un liminar „impuls logic", desfășurînd riguroase explicitări finale, eroii lui Bioy Casares îl au ca prototip pe Auguste Dupin sau pe Rouletabille, detectivii lui Poe și Leroux. Dar cum fiecare dintre ei, pe lîngă faptul că e un literat „aproape celebru", reprezintă și un fel de *gentleman-cambrioleur,* fiind un „suspect" și un „compromis" — ca în cazul naratorului din *Invenția...* și al lui Henri Nevers din *Plan de evadare,* al lui Speculator, Horváth Antal, Carlos Alberto Servian ori Villafañe din povestirile *Tramei celeste* — arhetipul său complementar este proteicul Arsène Lupin, personajul lui Maurice Leblanc. Circulînd prin labirintul timpurilor simultane, al spațiilor paralele ori al enigmelor de tot soiul, „detectivul" insolit al lui Bioy Casares se inițiază, condus de firul metodei, în „hățișul de magie, de ispășiri, de compromisuri și de moarte" al *celuilalt* labirint, cel interior, în care, pînă la urmă, întrezărește „o ușă ce se întredeschide", dar care nu e decît o oglindă unde se vede pe sine, așa cum un detectiv ar descoperi, uimit, că îndelung căutatul asasin este chiar el. De aceea, în mod firesc, modelul modalității sale confesive e acela dintr-un renumit roman polițist al lui Gaston Leroux (a cărui parodie declarată o aflăm, de altfel, în *Plan de evadare).* Conform clasificării lui Gérard Genette, confesiunea personajelor lui Bioy Casares — conținînd numeroase citate, nesfîrșite aluzii livrești și analogii parodice — constituie un *hipertext,* fiind un text derivat dintr-unul anterior, denumit

Clubul cărții digitale 2022

hipotext[7]. Sainclair, naratorul din hipotext, cel ce povestește despre „misterul «Camerei galbene»", neavînd veleități de scriitor, aspiră către o autenticitate totală : „Nu sînt și nu vreau să fiu decît un fidel «raportor»". Nu e greu de observat acum că absolut toți eroii lui Bioy Casares, ca și scriitorul însuși, reprezintă, de fapt, niște „raportori". De aici și provine, de altfel, acel ton sec, laconic, exact și tăios, descojit de orice ornamentații stilistice, cu o alură cotidian-realistă : o scriitură nudă, antiartistică, de aceea intens-dramatică, dar și paradoxală, întrucît e nu numai îndrăgostită, ci chiar obsedată de literatură.

Și totuși nu trebuie să ne lăsăm înșelați. Acest „raportor" și autor de „mesaje către prieteni", care pare să stea, incoruptibil și rece, sub cupola transparentă a intelectului și care recomandă, mereu, recursul la metodă, este, în realitate, o ființă tulbure și vulnerabilă, trăind sub cerul nocturn al fantasmelor. Metoda se dezvăluie acum a fi nu numai un epurator al „stilului dulceag" al confesiunii, ci și un analgezic împotriva nostalgiei după o viață pierdută pentru totdeauna. Astfel, expediția de întoarcere a eroului din *Despre stăpînii viitorului* e una către sine și epoca infantilă. Trecînd, ca într-un drum inițiatic, prin subterane de metrou și coridoare, escaladînd un „labirint de scări de fier", Speculator acostează în cartierul copilăriei sale, rămas intact, în mijlocul ruinelor, ca o insulă intangibilă. Dar revenirea în trecut, la un stadiu liminar-infantil, capătă un sumbru aspect acvatic, constituind, cum ar spune

[7] Gérard Genette, *Palimpsestes,* Éditions du Seuil, 1982, p. 14.

psihanalistul Ferenczi Sándor, o „regresiune thalassală" : micul salon roșu de pe vremuri, străjuit de mobilele negre îmbrăcate în damasc galben, e acum un „lac plin de stufăriș" prin care înoată niște „siluete negre", iar de pe „malul mocirlos" se aud plescăituri și „un zgomot ca de ape învolburate". Duioșia se preschimbă astfel în oroare, iar tentativa regăsirii de sine eșuează : „M-am trezit deodată că am rămas iarăși la fel de pustiit ca de obicei, avînd sentimentul ca la deșteptarea dintr-un vis, că printr-un înversunat efort de memorie s-ar putea să recuperez comorile pierdute. Eram singur". O altă fantasmă de reîntoarcere în tărîmurile amniotice — echivalente cu inconștientul și moartea — se prefigurează, cu discreție, în *Idolul,* naratorul fiind un precursor al lui Fernando Vidal, raportorul *Dării de seamă asupra orbilor* din romanul lui Sábato : „...mă rătăcisem printr-un șir nesfîrșit de saloane... Am înaintat, tremurînd de ușurare și fericire, printr-un coridor strîmt și întunecos, la capătul căruia răzbătea o rază pieziș de lumină. Groaza și dezgustul au fost atît de puternice, încît m-am trezit". Tot o fixație infantilă se poate detecta la Horváth Antal, acesta păstrînd dintr-un stadiu psihic primar fascinația față de feminitatea matern-puberă, al cărei prototip, cum știm de la Jung, este Kore : Pálma ori Erzsébet reprezintă „o încarnare a iubitei tuturor nopților din copilăria sa" și, totodată, „refugiul acela necontaminat" în care își caută alinarea. Nu altfel, în mod cu totul simptomatic pentru eroii lui Bioy Casares, se exprimă, exaltat, naratorul din *În amintirea...,* mărturisind nevoia regresivă de a-și găsi „refugiul inviolabil" în conștiința și trupul femeii iubite : „În tot ce mă înrudește cu Paulina, mă aflu la adăpost.

Vedeam (și mai văd și acum) în identificarea cu Paulina cea mai mare șansă a ființei mele". Zborurile de probă din *Trama celestă* nu reprezintă altceva decît o tentativă de evadare dintr-o lume ostilă și de aterizare în paradisul intrauterin sau în substitutul său (acel Buenos Aires în care trăiește femeia cartagineză). Scenariul reiterat al traiecției lui Ireneo Morris, explorator involuntar al lumilor paralele, e întru totul revelator : aviatorul decolează și, înainte de a-și pierde cunoștința, ajunge într-o „vastă masă întunecată", protectoare ca norul Afroditei, unde are „o viziune efemeră și fericită, asemeni viziunii unui paradis strălucitor", apoi cade brusc, trezindu-se „sfîșiat de dureri", avînd o femeie lîngă el. Ireneo Morris retrăiește, în mod repetat, fantasma trecerii de la paradisiaca stare prenatală la traumatismul (re)nașterii, rămînînd cu imaginea obsedantă a lui Idibal, femeia maternă care îl ține de mînă. Și Ireneo, și Carlos Alberto Servian (care s-ar abandona „în grija unor mîini feminine pline de solicitudine"), și bărbații din *Idolul*, și naratorul din *Invenția...* (care descoperă că Faustina e doar o „frumoasă fără corp") suferă de o adevărată nevroză de frustrare, căci acea „femeie anume și unică", pierdută pentru totdeauna, le pregătește „un viitor de neliniște și permanentă frustrare".

Avînd în creier, cum ar spune Gilbert Durand, „engrama feminității materne", bărbatul revelă, constant, dorința de subordonare (funestă, întrucît etern irealizabilă), aceea de a fi „înghițit", fapt sugerat de umilința mistic-estetică a celui ce se consideră numai șpaltul imperfect al Paulinei (așa cum „orice poem este doar o schiță a Poeziei") sau de viziunea liliputană a celui care adoră o Faustina / Magna Mater :

„O femeie uriașă așezată, privind apusul, cu mîinile împreunate sub un genunchi ; un bărbat foarte mic, făcut din frunze, îngenuncheat în fața femeii (de-desubtul acestui personaj voi pune cuvîntul «eu» între paranteze)". În termeni psihanalitici, ținînd seama de observațiile Melaniei Klein, s-ar putea spune că, la acest personaj, supra-eul dezvăluie o componentă feminină, cu rol protector-destructiv, hipertrofiat dezvoltată. De altfel, eroul lui Bioy Casares rămîne uneori fixat, conform formulei lui Jacques Lacan, într-un tragic și nedesăvîrșit *stadiu al oglinzii*. El nu poate exclama „Mă văd, deci exist", întrucît dincolo de oglindă nu se află niciodată el însuși, ci femeia al cărei *alter ego* este și care nu-l (mai) recunoaște ca atare (ca în cazul Paulinei) sau, pur și simplu, nu are cunoștință de existența lui (ca în cazul Faustinei). În jocul hegelian dintre stăpîn și slugă, bărbatul reprezintă conștiința dependentă și îndrăgostită ce nu poate accede în „cerul conștiinței" femeii iubite, căci ea — fie Faustina, fie Paulina — nu există ca ființă de sine stătătoare, ci doar ca imagine proiectată de un al treilea (Morel/Montero, ce joacă rolul unui rege Marc într-o viziune modernă despre Tristan și Isolda). Dacă în *Invenția...* mai licărește pentru erou o ipotetică speranță, povestirea *În amintirea...* i-o abolește definitiv : nu există nici Paulina „adevărată", nici Paulina „lui", ci numai Paulina obsesiei lui Montero ; de aceea, naratorul n-o mai poate recunoaște și, deci, nu se poate recunoaște pe sine, căci rămîne locuit, pentru totdeauna, de un altcineva repulsiv și neliniștitor. El nu mai poate exclama cu idolatrie „Eu sînt altul" (adică Paulina), ci, complet înstrăinat de sine, ajunge la oribila concluzie că „Eu *este* altul" (adică Montero) ; tortura

lui, cum singur mărturisește, e mai reală decît a rivalului său : este aceea de a fi ecranul pe care se reflectă raza intens-obsesivă a unui proiector străin.

Eșecul recunoașterii, prezent nu numai în relația erotică, reprezintă un motiv central al operei lui Bioy Casares. Cuplurile circumscriu, aproape întotdeauna, o figură bipolară, un androgin, în care „jumătățile" nu se recunosc, strîns îmbrățișate, ci se resping din cauza ambivalenței sentimentului ce-l au una față de alta : atracție și repulsie. Astfel, Carlos Alberto Servian și Ireneo Morris fac „aluzii înfocate" la un „trecut imaginar" în care viitorul aviator avea preocupări de chirurg fantast, iar viitorul medic, de aeronautică interplanetară, dar, deși în prezentul real unul a devenit celălalt, și invers, ei se recuză „înstrăinați de o antipatie reciprocă și conștientă". Însuși volumul acesta de povestiri este, în circularitatea lui, revelator pentru sugestia dublului : debutează cu un *Cuvînt înainte* semnat A.B.C. și se încheie cu un comentariu semnat tot A.B.C., creînd astfel impresia unei ambigue identități între Adolfo Bioy Casares și Alfonso Berger Cárdenas. Fapt agravant, individul nu numai se dedublează, ci se triplează ș.a.m.d., la fel cum Carlos Servian se multiplică la nesfîrșit în *ex-libris*-ul ce îl reproduce privindu-și, printr-o lupă, imaginea într-o oglindă [8]. Procesul acesta de multiplicare perpetuă are repercusiuni și într-un alt

[8] Obsesia pluralității (surprinsă în mod fenomenologic) este certificată și de mărturia lui Borges din *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* : „Bioy Casares și-a amintit că unul dintre ereticii din Uqbar declarase că oglinzile și împreunarea trupurilor sînt abominabile pentru că multiplică numărul oamenilor".

plan. Epistola-raportul-mesajul către prieteni reprezintă o formă narativă ce își creează, mai mult, își dorește cu fervoare un celălalt, adică un destinatar, un confesor ; altfel spus, un cititor implicit. Cel mai izbutit exemplu îl oferă *Mărturia mincinoasă a zăpezii*, în care confesiunea lui Villafañe despre el însuși și despre Oribe îl „creează" pe Alfonso Berger Cárdenas, cititorul implicit, care, în fond, nu e decît oglinda celorlalți doi. Destinatarul — acest cititor implicit — înarmat și el, asemeni celui ce se confesează, cu o „disciplină de fier", examinează metodic probele, decriptează simboluri, resistematizează indiciile, augmentează demonstrația și, aidoma detectivului clasic, confirmă ori infirmă concluzia, reanalizînd premisele sugerate de emitent în mesajul său. La rîndul lui însă, Alfonso Berger Cárdenas își creează și el un alt cititor implicit, care ar putea fi, de pildă, acela ce scrie în momentul de față sau oricare dintre cei n lectori prezumtivi ai analizei sale ; se prefigurează astfel un proces al reflexiei multiple, exprimat prin seria lui „eu_1-eu_2-eu_3...eu_n gîndesc", sugerînd șirul, practic infinit, al posibilelor revizuiri și tentative hermeneutice. Cineva spunea, cu o formulă inspirată, că Bioy Casares e un „scriitor nefericit", în pofida sau tocmai din cauza subtilității sale. Observația mi se pare îndreptățită : scrierile lui majore — între care *Invenția lui Morel*, *Plan de evadare* și volumul de povestiri *Trama celestă* — pot fi foarte ușor citite doar ca delectabile intrigi de tip polițist ori de tip *science-fiction*. Ceea ce echivalează cu a spune că această operă e lesne susceptibilă de a fi receptată sub nivelul său real (adică, schimbînd termenii, sub nivelul lecturii de care e

capabil cititorul însuși), dacă destinatarul nu-și asumă obligația *intelectuală* de a recepționa „mesajul către prieteni". Relatarea naratorului — mecanism ce proiectează surprize din surprize și enigme din enigme — poate constitui și doar o lectură palpitantă, inocentă, dar, în același timp, și o mănușă provocatoare aruncată lectorului: „Cititorul atent poate scoate din raportul meu un catalog de obiecte, de situații și fapte mai mult sau mai puțin uimitoare". Nenumăratele date și detalii, transformate adeseori în leit-motive, sînt transcrise, așadar, nu numai sub simplu beneficiu de inventar, ci mai ales pentru a-l incita pe „observatorul ipotetic" la reflexie și descifrare: „...atrag atenția cititorului asupra unei fraze..." sau „Nu cred că interpretarea dată de mine acestor fapte este singura posibilă" sau „Semnificația acestor inițiale este o enigmă pe care nu am rezolvat-o; o încredințez cercetării generoase a cititorului" etc. Naratorul și, apoi, acel prim cititor implicit (vocea anonimă din finalul *Tramei celeste* ori Alfonso Berger Cárdenas) reclamă transformarea cititorului real dintr-un simplu degustător de literatură într-un adevărat vînător de semne și indicii, într-un hermeneut și un lector implicat, impunîndu-i, pentru o vreme, și „un plan de lecturi" care îl reproduce și îl verifică pe acela al emițătorilor.

Revelator în acest sens este jocul intertextual din *Celălalt labirint*. Indicațiile filologice la versurile extrase din *Tristele* sînt dinadins incorecte, funcționînd ca un semnal avertizor, așa încît, *dacă* vei căuta, în elegiile lui Ovidiu, versul corespunzător trimiterii reale (I, V, 7), te vei afla, dintr-o dată, față-n față cu un mesaj cifrat — „Știi cui vorbesc acuma, deși nu-ți spun pe nume" — care, punînd „semne" în loc

de „nume", pare în prima instanță a se adresa lui Bányay ori lui Erzsébet ori Madeleinei, dar, în realitate, ți se adresează *ție*, celui care l-ai descoperit: complicitatea se închide astfel ca un cerc perfect conturat: prin descifrare, acelei „ultime parole" și acelui „salut" al autorului îi corespunde, ca un ecou al recunoașterii reciproce, „salutul" cititorului edificat. Din această clipă devine limpede că interpretarea, abia sugerată prin laconice semnale, a *Celuilalt labirint* nu se finalizează decît prin participarea activă a cititorului incitat și obligat să-și găsească, de unul singur, sursele explicative: Cartea a XI-a (despre „prezentul trecutului, prezentul prezentului și prezentul viitorului") din *Confesiunile* lui Augustin, poemul IV al simultaneității temporale din Cartea a V-a din *De consolatione philosophiae* a lui Boethius și paragraful 61 din *Monadologia* lui Leibniz (paragraf care, eventual, îi poate ajuta să înțeleagă și implicațiile *Tramei celeste).* Același procedeu este necesar și în privința necruțătoarei radiografii a artistului din *Mărturia mincinoasă a zăpezii,* cititorul fiind silit, după lectura povestirii, să ia din rafturile bibliotecii alte cărți, să-și completeze informațiile și să încerce să descifreze enigma aparentei afirmații contradictorii după care Oribe și Villafañe ar fi „doi monștri de școli [literare] diferite" și, totodată, „două personaje care se completează ca figurile unei gravuri". Multiplicarea în oglinzi livrești e aici deosebit de subtilă. Astfel, Villafañe, datorită vieții sale dezordonate, e reflexul lui De Quincey, de la care a învățat „cruzimea ordonată" a confesării; în schimb, Oribe este un discipol ce aplică pe propria-i piele teoria artei mimetice preconizate de Shelley în prefața la *Prometeu descătușat,* plătind prin moarte ideea

de a „trata episoadele propriei vieți ca și cum ar fi fost episoade dintr-o carte". Ducînd dincolo de orice limite programul lor estetic, cei doi artiști sînt totuși complementari prin disponibilitatea lor absolută, provenită însă din „școli diferite" : Villafañe, care refuză să aibă identitate, e urmașul lui Jean Paul „cel fără nume", de la care preia sugestia clandestinității, precum și estetica operei deliberat neterminate ; Oribe însă, frustrat de identitate, îl evocă pe predecesorul său John Keats, care, în corespondență, deplîngea nesinceritatea sensibilității lui artistice, precum și „lacrimile sterile de tragedian" nevoit să joace roluri străine (aceeași propensiune spre furtul de identitate literară îl definește și pe Horváth Antal, care îl imită, biografic și artistic, pe Thomas Chatterton).

Schimbul de informații dintre emițător și receptor face ca mărturia sau mesajul să fie asemeni unui complex de lentile simple ce au funcția de a da, *împreună*, imaginea global-adecvată. Nu întîmplător un narator îl pomenește, odată, pe Fedru, căci acesta semnifică, pe de o parte, concizia, iar pe de alta, faptul că povestirile, asemeni unor apologuri, conțin „un tîlc ascuns". Astfel, *Idolul*, de exemplu, devine expresia luptei dintre Horus, „ochiul deschis", și Anubis, „ochiul închis", adică reflectarea conflictului dintre conștient și inconștient. Aceeași povestire referitoare la zeul cinocefal care fură sufletele este o parabolă sarcastic coșmarescă despre imortalitatea derizorie, dacă o citim prin prisma *Crengii de aur* (V, 95) a lui J. G. Frazer : atîta vreme cît, „conform credinței popoarelor primitive", sufletul poate lipsi, temporar, din corp, „omul însuși este nemuritor ; nimic nu-i poate ucide corpul, pentru că viața sa nu se află în el". Sugestii identice preexistă în *Invenția...*,

cele șapte zile înregistrate pe discul aparatului miraculos circumscriind, prin simbolistica cifrei, o nouă lume, aceea a „eternității rotative", care se reia, automat, la nesfîrșit ; în acest roman despre mitul eternei reîntoarceri, numele Faustinei trimite la arhetipul său, la Faust, adică la celebra suspendare a clipei care nu este — cum, caustic, observă Mefistofel — decît o „goală clipă", întrucît Morel, asemeni diavolului, nu poate da viață, ci o poate doar reproduce mecanic, creînd o „inmortalidad ridícula" (cum spune Bioy Casares într-un text din ale sale *Historias fantásticas).* Aceeași atmosferă înnegurată a nemuririi derizorii o regăsim și în confesiunea scrisă *În amintirea Paulinei*, căci „bolta întunecată de lauri" sub care se adăpostesc viitorii logodnici e un simbol ambiguu, imortal-funebru, al cărui ecou este amplificat, în secvența următoare, de acela al „cailor albi", însemn cert al morții. Toată povestirea, pînă în cele mai mici detalii, constituie o rafinată construcție în oglindă, abundînd în diverse *mises en abyme*, precum evocarea unei poezii a lui Browning și, în special, istorioara premonitorie a lui Julio Montero despre „o anumită relație dintre vioară și mișcările violonistului" și care nu-i decît imitația renumitului pasaj 86a din *Phaidon*-ul lui Platon : odată lira sfărîmată (trupul Paulinei), așa-zisa armonie — sufletul femeii — supraviețuiește, revelîndu-se însă, în final, a nu fi decît o stridentă și impură disarmonie, ecou al sufletului torturat al lui Montero...

Un perspectivism ingenios și complicat declanșează povestirea *Trama celestă*, datorită lui Carlos Alberto Servian, raportorul „aventurilor căpitanului Morris", și a unui prim cititor implicit, vocea anonimă care la sfîrșit face ultime precizări, prezentîn-

du-și concluzia sa. Dar mai mult decît în oricare altă povestire, aici cititorul real se transformă într-unul implicat, trebuind să resistematizeze, pe cont propriu, datele oferite și, în virtutea procesului de reflexie multiplă, să ofere (adică să scrie !), propriul comentariu ; aceasta deoarece la Bioy Casares relatarea e aidoma acelui text imperfect și tocmai de aceea mereu viu, avînd, după Borges, „vocación de inmortalidad“ [8], întrucît poate fi continuu refăcut, căci se reaprinde în „focul eratelor“ și al noilor versiuni. Verificînd trimiterea la Blanqui, constați că citatul e și real, și imaginar, constituind un racursi al ultimelor două capitole din *L'Éternité par les astres* [9], din care aflăm că ceea ce a fost sau ar fi putut să fie aici este ori va fi într-o lume paralelă cu a noastră și că, astfel, nemuritori, trăim prin dublii noștri, într-o „actualitate eternizată“. În schimb, referirea la *Academicele* lui Cicero devine un avertizor, dacă, în afara pasajului despre lumile paralele ce „sînt nu numai asemănătoare, ci perfect identice“, din paragraful indicat (II, XVII), îl citești, tot acolo, și pe cel care îl neagă pe primul, atrăgîndu-ți atenția că „oamenii-sosii“ sînt asemeni gemenilor : asemănători, dar nu identici. De aceea, pentru a-i diferența, e necesar să refaci schema zborurilor de probă care declanșează, în *Trama celestă*, sinuosul „capitol al bifurcațiilor“ — formula nu-i a lui Borges, ci a lui Blanqui ! — din cartea lumilor paralele. Iată această schemă : I. primul Ireneo Morris, prietenul

[8] Jorge Luis Borges, *Discusión*, Alianza Editorial, Madrid, 1976, p. 42.

[9] Pentru confruntare, v. Auguste Blanqui, *L'Éternité par les astres*, Librairie Germer Baillière, Paris, 1872, p. 73.

din copilărie al lui Carlos Alberto Servian 1 (noratorul peripețiilor), decolează de la Palomar, în 23 iunie, la bordul unui Breguet 304 și eșuează în Uruguay, deci tot în lumea noastră (e un personaj marginal și care, în fond, nu ne interesează) ; II. al doilea Ireneo Morris, eroul principal al relatării, decolează, tot la 23 iunie, de la Palomar, pe un Breguet 309 și dintr-un Buenos Aires asemănător cu al nostru (unde există, firește, și un C.A.S. 2, care stă, ca și C.A.S. 1, tot în pasajul Owen), cade într-un Buenos Aires diferit de la nostru și de al lui („unde nu există Țara Galilor și unde există Cartagina“, unde un C.A.S. 3 locuiește în „înăbușitorul cartier“ Nazca, neavînd cunoștință de vreun pasaj Owen, și unde însuși Ireneo Morris 2 nu există, întrucît e „de ascendență galeză“) ; III. același Ireneo Morris 2 repetă, la 31 august, zborul de probă și din acel Buenos Aires cartaginez cade, cu un Dewotine, în Buenos Aires-ul nostru, care e asemănător cu Buenos Aires-ul său de baștină ; IV. Ireneo Morris 2 (luat de toți ceilalți, minus C.A.S. 1, drept Ireneo Morris 1) decolează, împreună cu Carlos Alberto Servian 1, la 20 decembrie, din Buenos Aires-ul nostru, în speranța că vor cădea în acel Buenos Aires cartaginez (unde doresc să-și astîmpere, alături de Idibal și grijulia nepoată, nevoia de tandrețe), dar nu se poate ști unde au ajuns, căci a pătrunde, din nou, tocmai în acea lume rîvnită ar însemna totuși „o prea mare doză de hazard“.

Se poate acum vedea că Ireneo Morris 2 pleacă dintr-un Buenos Aires 2, ajungînd într-un Buenos Aires 3, iar apoi într-un Buenos Aires 1, traiectoria lui imprevizibilă putînd fi înscrisă sub forma unui triunghi. Drama inconștientă — intuită nu-

mai de C.A.S. 1 și C.A.S. 3 — a lui Ireneo Morris 2 constă în faptul că el crede că decolează și aterizează mereu în *același* Buenos Aires 2, că își închipuie că este continuu *acasă*, deși, în același timp, e chinuit de senzația inexplicabilă și stupefiantă că, pe de o parte, nu mai este recunoscut de ceilalți, iar pe de alta, că el însuși nu se mai simte „acasă". Maniera pseudopolițistă, cu pretext de *science-fiction*, ocultează faptul că povestirea aceasta conține, în realitate, o supratramă pur filosofică. De aceea, apelînd la drepturile mele de cititor implicit, la fel de îndreptățite ca și acelea ale vocii din comentariul final, eu nu voi recurge la Blanqui ori Cicero, ci la Hegel. În celesta *Comedie a erorilor*, Ireneo Morris are impresia confuză, neconștientizată complet, de a nu mai fi „la sine însuși"; în termeni hegelieni, a fi „la mine însumi" înseamnă a poseda o conștiință de sine și, deci, sentimentul unei identități indiscutabile. Fără să-și dea seama, rătăcit prin coridoarele lumilor paralele, Ireneo Morris 2 și-a pierdut conștiința de sine însuși, fiind de-acum, totodată, nerecunoscut: „De ce nu știu cine sînt?", se întreabă furios și uluit că ceilalți se „prefac" a nu-l recunoaște. „Într-una din zile o să lămuresc eu povestea asta", își spune Morris. Dar el n-o va lămuri niciodată, pentru că toată „povestea asta" depășește puterea lui de înțelegere. Ireneo Morris 2 nu va mai fi niciodată „acasă", ci doar musafir nepoftit în case străine. Plecat, fără să știe, de-acasă, adică din acel Buenos Aires 2, el se crede totuși acasă în Buenos Aires-ul 1 (unde, de fapt, numai ocupă casa lui Ireneo Morris 1) și va năzui mereu, fără să-și dea seama de ce, să fie acasă, adică în acel Buenos Aires 3, în care trăiește Idibal, dar în

care el *nu* există, căci, aici, în locul celor de origine galeză, trăiesc alții de origine cartagineză. Această triplă relație închide un prim triunghi al crizei conștiinței de sine. Într-o a doua fază, iscusitul Carlos Alberto Servian 1, care își are motivele sale ascunse, activizează, în Ireneo Morris 2, dorința de a reveni la sine însuși, prin proiectarea noului zbor spre Buenos Aires-ul cartaginez: dar a ajunge tocmai acolo ar reprezenta „un exceso de causalidad", astfel că, mult mai probabil, ei vor cădea într-o altă lume pe care, convențional, o putem denumi Buenos Aires 4. Aici, neliniștea și frustrarea de a nu fi la sine însuși vor persista la fel de actuale, așa încît Ireneo va jindui în continuare, la fel de inconștient, după Buenos Aires-ul 2, deși nu-și va da seama că pentru el singurul „acasă" real, dar imposibil de recuperat, este Buenos Aires-ul 3, în care îl așteaptă femeia cartagineză. Prin ultimul zbor, cel din 20 decembrie, se prefigurează astfel încă un triunghi al absenței conștiinței de sine, iar alăturarea celor două triunghiuri ar putea figura tocmai trapezul cartaginez, simbol geometric al unei etern irealizabile aspirații. *Trama celestă*, confirmînd într-un sens *L'Eternité...*, într-altul o neagă. După Blanqui, în „lumile-surori", ceea ce nu (mai) este aici, va fi în altă parte; fapt ce, conform formulei lui Bioy Casares, ar însemna „un exces de hazard", așa încît: ceea ce nu (mai) e aici, nu este niciunde.

Ingenios și, totodată, tăios, raportorul „tramei celeste", acel Carlos Alberto Servian, care își semnează relatarea numai cu inițialele, este, lucru străveziu, o jumătate de mască a autorului travestit-netravestit: CAS[ARES], în care, stranie coincidență, particula

„ares“ ar putea semnifica pe miticul Ares, zeul gemenilor. De aceea, ultimul meu gînd se îndreaptă, cu o tandreţe corectată de cruzimea învăţată din relatările sale, spre Adolfo Bioy Casares însuşi. Mi-l imaginez, într-o clipă supremă, întrezărind în labirintul existenţei sale „o uşă ce se întredeschide“ şi exclamînd asemeni lui Oribe : *„Uitării, uitării să nu mă daţi toţi !“* Rugămintea scriitorului va fi ascultată.

ION VARTIC

CUVÎNT ÎNAINTE

ERA CÎT PE-ACI SĂ ÎNCEP CU O NOTĂ patetică. Chiar şi scrisesem : În cele din urmă, într-o seară, vine şi ceasul cînd trebuie să-ţi închei socotelile şi să spui : iată, aceştia sînt copiii mei, copacii mei, cărţile mele. *Din fericire, bunul simţ m-a trezit dintr-o asemenea jalnică visare. E o minciună, am exclamat, căci nu o dată, de-a lungul vieţii, avînd dinainte cine ştie ce alcătuire de obiecte aşezate în şir, bunăoară un abac, ne apucăm să ne numărăm, dacă nu copiii şi copacii, atunci cărţile şi povestirile publicate, ba chiar femeile iubite. Sîntem, nimeni nu se îndoieşte, cu toţii la fel şi toţi avem ceva de colecţionar zelos şi de adolescent care îşi adună cu grijă cuceririle amoroase notîndu-le într-un carnet secret. Din viclenie, luăm în rîs grosolanele erori ale vanităţii, dar, cu ascunsă simpatie, recunoaştem în ele dorinţa, comună tuturor oamenilor, de a face dovada că sîntem reali. Vestea că editura „Sur“ va publica anul acesta* Trama ce-

rească [1], *volum care a apărut întîi în 1948, mă aruncă iarăși în aritmetica aceasta a incertitudinii. Descopăr astfel că îmi sînt necesare destul de multe bile de abac pentru a-mi număra povestirile : nu mai puține de o sută. În considerabilul lor șirag, cărțulia aceasta ocupă un loc de oarecare însemnătate. Povestirile care au precedat-o nu au altă justificare decît aceea, pur autobiografică, de a fi constituit pentru autor un fel de ucenicie, făcută, Dumnezeu să mă ierte, pe socoteala cititorilor ; începînd cu* Trama..., *nu voi mai fugi de răspundere.*

Bănuiesc că noi, scriitorii, cădem mereu pradă acestor neliniști mărunte pentru că, împotriva oricărei logici, nu încetăm să credem în nemurirea prin operă. Pesemne că o bună parte din vină o poartă volumele acelea nerod numite Opere Nemuritoare ; în orice caz, eu le voi îndepărta din biblioteca mea. Mai ieri, pe cînd

[1] În original, volumul se intitulează *La trama celeste*, după numele uneia dintre povestiri. Am preferat, pentru versiunea românească, titlul *Celălalt labirint*, din două considerente. Întîi, pentru că transpunerea fidelă a titlului *La trama celeste (Trama cerească)* — din rațiuni dictate de respectarea polisemiei primului termen — poate părea întrucîtva nefamiliară cititorului român. Cuvîntul *tramă* are, în sensul concret înregistrat de dicționarele românești („urzeală", „bătează", „fir întrebuințat în urzeala sau în bătătura unei țesături") o arie de circulație mai restrînsă, iar în cel figurat („plan ascuns", „intrigă", „uneltire", „complot", „subiect al unei opere literare", „fabulație") are regim de neologism. În al doilea rînd, opțiunea pentru titlul *Celălalt labirint* este justificată de faptul că, întocmai ca și titlul originalului, acesta acoperă adecvat conținutul, semnificațiile ideatice și deschiderea simbolică a întregului volum *(n. trad.)*.

lumea era de mărimea unui tîrg, nu puțini erau cei cărora le stătea la îndemînă vreo formă oarecare de nemurire, fie ea chiar și una umilă precum aceea a lui Shakespeare, care, la urma urmei, a durat cît viețile a cinci bătrîni luate împreună ; așa-numita explozie demografică ne transformă însă pe toți în niște supraviețuitori ai unui popor, agățați de un acoperiș înclinat și alunecos, de pe care noile valuri de sinistrați ne vor îmbrînci în abis. Întocmai ca Villasandino, constat semne alarmante. Primul : lumea devine mereu mai mică pentru a ne mai putea cuprinde. Niște prieteni francezi mi-au semnalat, în contractele referitoare la cărțile lor, o clauză — așa cum mi-au explicat, de nelipsit în ziua de azi — care îi garantează editorului dreptul de a proceda la distrugerea, fie ce-o fi, a exemplarelor care zac teanc în depozit. Al doilea : cine dispare astfel, nu mai revine la lumină. În zadar am comandat la librăriile din Londra o polemică între Arnold și Newman pe marginea traducerii lui Homer, care pînă nu demult își avea locul asigurat nu numai în istoria literară, ci și în cele mai obișnuite ediții de opere celebre [1]. Mi s-a comunicat ulterior că o anume universitate nordamericană a inițiat o ediție monumentală din Arnold ; în orice caz, ne întrebăm pînă cînd își vor păstra Statele Unite rolul de muzeu,

[1] N-am găsit reeditate nici o bună parte dintre cărțile lui George Moore și aproape nici una dintre cele ale lui Andrew Lang ; cît despre Eden Phillpotts, probabil că a supraviețuit doar în niște versiuni spaniole tipărite la Buenos Aires (n.a.).

providență salvatoare și posteritate a întregului trecut și a tuturor culturilor ? Pentru că lumea e ocupată cu prea multe lucruri deodată, să nu se scandalizeze nimeni de niște nedreptăți accidentale, cum e aceea de a nimici opere memorabile și de a salva, pentru o clipă, Trama cerească. Referitor la această nedreptate anume, n-o să fiu atît de ipocrit încît s-o deplîng ; dimpotrivă, voi sărbători faptul conform tradiției care cere un cuvînt înainte pentru orice carte reeditată peste ani.

Mai mult încă : în fugă, voi spune chiar două-trei cuvinte despre fiecare din povestirile ce alcătuiesc volumul. În amintirea Paulinei istorisește, într-un stil dulceag, o poveste căreia cititorul îi va aprecia, în cel mai bun caz, fantezia. Casa mare și dărăpănată descrisă în Despre stăpînii viitorului își are obîrșia în amintiri și în vise, reapărînd și în alte narațiuni ale mele ; tot astfel și fata, Luisa. În Idolul, proza mea se descătușează, începînd, în sfîrșit, să pășească fără fereală. Nu cred că actualele isprăvi din cosmos — salturi și rostogoliri făcute la o înălțime ce nu e mai mare decît lungimea rutei numărul 2 din Mar del Plata — sînt mai prejos decît călătoriile din Trama cerească. În Celălalt labirint am dus la extrem tendința, care pe atunci mă atrăgea, de a complica narațiunea ; același exces a adus și vindecarea, revelîndu-mi că adevărata mea dragoste e aceea pentru delicata Cenușăreasă care e frumusețea, mai puțin facilă, a simplității. În 1932, pe cînd ne plimbam prin cartierul Recoleta, i-am povestit lui Borges subiectul din Mărturia mincinoasă a zăpezii ; unsprezece ani mai tîrziu, într-o noapte de nesomn, am strîns laolaltă și am legat cap la cap firele răzlețe, am întocmit, fără nici o greutate, planul povestirii iar dimineața m-am apucat s-o scriu.

Și acum, ajunge. Autorul se retrage, așa cum, fatal, trebuie să se întîmple, iar cartea își înfruntă destinul.

Buenos Aires, mai 1967

A. B. C.

ÎN AMINTIREA PAULINEI

AM IUBIT-O DIN TOTDEAUNA PE Paulina. În una din primele mele amintiri, Paulina și cu mine stăm ascunși sub o boltă întunecată de lauri, într-o grădină cu doi lei de piatră. Paulina mi-a spus : Îmi place albastrul, îmi plac strugurii, îmi place înghețul, îmi plac trandafirii, îmi plac caii albi. Am înțeles că fericirea mea începuse, căci în aceste preferințe mă puteam identifica cu Paulina. Ne asemănam într-un mod atît de miraculos, încît, într-o carte despre contopirea finală a sufletelor în sufletul lumii, prietena mea a scris pe margine : *Ale noastre deja s-au contopit.* „Ale noastre" însemna pe vremea aceea al ei și al meu.

Pentru a-mi explica această înrudire, mi-am zis că eu reprezint o schiță a Paulinei făcută în grabă și estompată. Îmi amintesc că mi-am notat în carnet : *Orice poem este o schiță a Poeziei și în fiecare lucru există o prefigurare a lui Dumnezeu.* Am mai cugetat : În tot ce mă înrudește cu Paulina, mă aflu la adăpost. Vedeam (și mai văd și acum) în identificarea cu Paulina cea mai mare șansă a ființei mele,

refugiul în care aveam să scap de defectele mele înnăscute, de stîngăcie, de neglijență, de vanitate.

Viața a fost o dulce obișnuință care ne-a făcut să așteptăm viitoarea noastră căsătorie ca pe ceva firesc și sigur. Părinții Paulinei, insensibili față de prestigiul literar prematur dobîndit — dar și pierdut — de mine, au promis să-și dea consimțămîntul cînd îmi voi lua doctoratul. Ne imaginam adesea un viitor bine orînduit, cu timp suficient pentru a lucra, pentru a călători și pentru a ne iubi. Atît de viu ni-l închipuiam, încît eram convinși că trăim deja alături.

Faptul că vorbeam despre căsătoria noastră nu ne făcea să ne și purtăm ca niște logodnici. Întreaga copilărie ne-o petrecusem împreună și între noi mai dăinuia încă o nevinovată prietenie de copii. Nu îndrăzneam să intru în rolul de îndrăgostit și să-i spun cu un ton solemn : Te iubesc. Și totuși, ce mult o iubeam și cu cîtă dragoste uimită și atentă priveam strălucitoarea ei perfecțiune !

Paulinei îi plăcea să-mi invit amicii acasă. Pregătea totul, aștepta invitații și, în taină, făcea pe stăpîna casei. Mărturisesc că nu mă bucurau aceste petreceri. Aceea pe care am dat-o pentru ca Julio Montero să cunoască niște scriitori n-a constituit o excepție.

În ajun, Montero mă vizitase pentru prima dată. Se prevala, cu această ocazie, de un manuscris voluminos și de dreptul despotic pe care opera inedită îl conferă asupra timpului celor din preajmă. Îndată după vizită, eu și uitasem

fața aceea hirsută și oacheșă, aproape neagră. Cît despre povestirea ce mi-a citit-o — Montero îmi recomandase să-i spun cu toată sinceritatea dacă nu cumva tonul ei amar produce un șoc prea puternic — aceasta merita să fie reținută doar pentru că revela o vagă intenție de a imita autori vădit diferiți. Ideea centrală provenea dintr-un posibil sofism : dacă o anumită melodie apare dintr-o anumită relație dintre vioară și mișcările violonistului, atunci și sufletul fiecărui individ se ivește tot dintr-o anumită relație dintre mișcare și materie. Eroul povestirii construia o mașină de făcut suflete, un fel de gherghef alcătuit din lemn și din sfori. Apoi eroul murea. Trupul neînsuflețit era privegheat și înmormîntat ; în taină însă, el continua să trăiască în gherghef. Către ultimul alineat, gherghefuI își făcea apariția, alături de un stereoscop și de un trepied cu galenă, în odaia unde murise o tînără fată.

Cînd am reușit să-l abat de la problemele subiectului său, Montero și-a exprimat ciudata dorință de a face cunoștința unor scriitori.

— Vino din nou mîine spre seară, i-am spus. Te voi prezenta cîtorva.

Mi-a vorbit despre sine descriindu-se drept un sălbatic și a acceptat invitația. Împins pesemne de bucuria că-l văd plecat, am coborît cu el pînă la ușa de la stradă. Cînd am ieșit din ascensor, Montero a descoperit grădina din *patio*. Uneori, în lumina scăzută a serii, cînd o zărești prin ușa de sticlă ce o desparte de hol, această grădină minusculă sugerează mis-

terioasa imagine a unei păduri de pe fundul unui lac. Peste noapte, proiectoare de lumină violetă și portocalie o preschimbă într-un oribil paradis siropos. Montero a văzut-o noaptea.

— Sincer să fiu, mi-a spus el, abia îndurîndu-se să-și desprindă ochii de la grădină, din tot ce-am văzut la tine acasă, acesta e lucrul cel mai interesant.

A doua zi, Paulina a sosit devreme ; la ora cinci după-masă totul era deja gata pentru primire. I-am arătat o statuetă chinezească din piatră verde, pe care o cumpărasem în dimineața aceea de la un anticariat. Era un cal sălbatic, cu picioarele din față ridicate în aer și cu coama în vînt. Vînzătorul mă asigurase că simbolizează pasiunea.

Paulina a așezat micul cal pe un raft al bibliotecii și a exclamat : E la fel de frumos ca întîia pasiune a unei vieți. Cînd i-am spus că e un dar pentru ea, și-a aruncat impulsiv brațele pe după gîtul meu și m-a sărutat.

Am băut ceaiul în sufragerie. I-am povestit că mi se oferise o bursă pentru a studia doi ani la Londra. Am avut, pe dată, convingerea neîntîrziatei noastre căsătorii, a călătoriei, a vieții noastre în Anglia (ni se părea la fel de apropiată ca și căsătoria). Ne-am gîndit la amănunte de economie casnică : la privațiunile, aproape plăcute, la care ne vom supune, la felul cum ne vom împărți orele între studiu, plimbare, odihnă și, poate, lucru, la ce va face Paulina în timp ce eu voi asista la cursuri, la hainele și cărțile pe care le vom lua cu noi. După ce, o bucată de vreme, am făcut tot felul

de planuri, am căzut de acord că ar fi mai bine să renunț la bursă. Pînă la examene mai rămînea doar o săptămînă, dar acum era limpede că părinții Paulinei voiau să amîne căsătoria noastră.

Începură să sosească invitații. Eu mă simțeam nenorocit. Discutînd cu unul sau cu altul, gîndul îmi stătea numai la pretexte pentru a-i părăsi. Mi se părea imposibil să abordez un subiect care să-l intereseze pe interlocutor. Dacă voiam să-mi amintesc vreun lucru, memoria fie că mă lăsa, fie că mă ducea prea departe. Neliniștit, neluat în seamă, abătut, treceam de la un grup la altul, dorind ca lumea să plece, să rămînem singuri, să vină clipa, oh, atît de scurtă, cînd s-o conduc pe Paulina acasă.

Lîngă fereastră, logodnica mea vorbea cu Montero. Cînd m-am uitat la ea, și-a ridicat ochii și și-a înclinat către mine chipul desăvîrșit. Am simțit că în duioșia Paulinei există un refugiu inviolabil, în care ne aflam singuri. Cu cîtă ardoare am vrut să-i spun că o iubesc! Am luat hotărîrea fermă ca în seara aceea să renunț la puerila și absurda mea rușine de a-i vorbi despre dragoste. Dacă aș putea (am suspinat) să-i împărtășesc gîndul meu chiar acum... În privirea ei a tresărit o imensă, plină de bucurie și uimită recunoștință.

Paulina m-a întrebat în care anume poezie un bărbat se înstrăinează așa de mult de o femeie, încît, cînd se întîlnește cu ea în cer, nici măcar n-o salută. Știam că e o poezie de Browning, îmi aminteam vag și versurile. Mi-am

petrecut restul serii căutîndu-le în ediția de la Oxford. Dacă nu eram lăsat singur cu Paulina, preferam să caut ceva pentru ea decît să fac conversație cu alții ; dar, ciudat, ochii mei nu erau în stare să vadă nimic și m-am întrebat dacă faptul că mi-e imposibil să găsesc poezia nu ascunde cumva vreo prevestire. M-am uitat spre fereastră. Pesemne că Luis Alberto Morgan, pianistul, a remarcat neliniștea mea, căci mi-a spus :

— Paulina îi arată lui Montero casa.

Am ridicat din umeri, mi-am ascuns cu greu necazul și m-am prefăcut iarăși preocupat de cartea lui Browning. Cu coada ochiului, l-am zărit pe Morgan intrînd în camera mea. M-am gîndit : Se duce s-o cheme. A reapărut îndată cu Paulina și cu Montero.

În sfîrșit, cineva a plecat ; apoi, nepăsători și fără grabă, au plecat și ceilalți. A sosit și clipa cînd am rămas numai Paulina, eu și Montero. Atunci, așa cum mă temusem, Paulina a exclamat :

— E foarte tîrziu. Eu plec.

Montero a intervenit iute :

— Dacă-mi îngăduiți, o să vă conduc pînă acasă.

— Te voi însoți și eu, am răspuns.

I-am vorbit Paulinei, dar m-am uitat la Montero. Am încercat să-i transmit din ochi întreg disprețul și ura mea.

Cînd am ajuns jos, am băgat de seamă că Paulina nu luase micul cal chinezesc. I-am spus :

— Ai uitat cadoul meu.

Am urcat în apartament și m-am întors cu statueta. I-am găsit rezemați de ușa de sticlă, privind grădina. Am luat-o pe Paulina de braț și nu l-am lăsat pe Montero să i se alăture de cealaltă parte. În conversație am făcut în mod ostentativ abstracție de Montero.

Nu s-a supărat. Cînd ne-am despărțit de Paulina, a insistat să mă însoțească pînă acasă. Pe drum a vorbit despre literatură, probabil cu sinceritate și cu pasiune. Mi-am zis : El este scriitorul ; eu sînt un om obosit, preocupat în chip ușuratic de o femeie. Am reflectat la nepotrivirea ce există între vigoarea lui fizică și debilitatea sa literară. Am cugetat : îl apără o carapace ; nu-l atinge ceea ce simte interlocutorul. I-am privit cu ură ochii ageri, mustața zbîrlită, gîtul puternic.

Săptămîna aceea aproape că n-am văzut-o pe Paulina. Am învățat mult. După ultimul examen, am chemat-o la telefon. M-a felicitat cu o insistență ce nu părea firească și mi-a spus că va trece seara pe la mine.

După-masă am dormit, am făcut pe îndelete o baie și am așteptat-o pe Paulina răsfoind o carte despre *Faust*-ul lui Lessing și cel al lui Müller.

De cum am văzut-o, am exclamat :

— Ești schimbată.

— Da, răspunse ea. Ce bine ne cunoaștem ! Nu mai e nevoie de cuvinte, ca tu să știi ce simt.

Ne-am privit în ochi, într-un extaz de beatitudine.

— Mulțumesc, i-am răspuns.

Nimic nu mă emoționa mai mult ca recunoașterea, din partea Paulinei, a intimei potriviri dintre sufletele noastre. Încrezător, m-am lăsat în voia acestei încîntări. Nu știu cînd m-am întrebat (cuprins de îndoială) dacă nu cumva vorbele Paulinei ascundeau un alt înțeles. Înainte de a mă putea gîndi la această posibilitate, Paulina a început o explicație confuză :

— Încă din acea primă seară eram nebunește îndrăgostiți.

M-am întrebat cine anume erau cei îndrăgostiți. Paulina urmă :

— E foarte gelos. N-are nimic împotriva prieteniei noastre, dar i-am jurat să nu te mai văd o vreme.

Eu mai așteptam, încă, imposibila lămurire care să mă liniștească. Nu știam dacă Paulina glumea sau vorbea serios. Nu știam ce expresie avea chipul meu. Nu știam cît de sfîșietoare îmi era suferința. Paulina adăugă :

— Plec. Julio mă așteaptă. El n-a mai urcat, ca să nu ne stînjenească.

— Cine ? am întrebat.

Pe dată — ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat — m-a cuprins teama ca Paulina să nu descopere că sînt un impostor și că sufletele noastre nu erau chiar atît de unite.

Paulina răspunse firesc :

— Julio Montero.

Răspunsul nu putea să mă surprindă ; totuși, în seara aceea îngrozitoare, nimic nu m-a tul-

burat mai mult ca aceste cuvinte. Pentru întîia dată m-am simțit departe de Paulina. Aproape cu dispreț, am întrebat-o :

— Aveți de gînd să vă căsătoriți ?

Nu-mi amintesc ce mi-a răspuns. Cred că m-a invitat la nunta ei.

Pe urmă m-am trezit singur. Totul era absurd. Nu exista o persoană care să se potrivească mai puțin cu Paulina (și cu mine) decît Montero. Sau poate mă înșelam ? Dacă Paulina îl iubea pe omul acesta, poate că niciodată nu-mi semănase mie. O abjurare nu-mi fu de-ajuns : mi-am dat deodată seama că de multe ori întrezărisem cumplitul adevăr.

Mă copleșea tristețea, însă nu cred că eram gelos. M-am trîntit pe pat, cu fața în jos. Întinzînd mîna, am dat peste cartea pe care o citisem cu puțin înainte. Am aruncat-o cît colo, cu scîrbă.

Am ieșit să mă plimb. La un colț de stradă, m-am uitat la niște călușei. Mi se părea cu neputință să mai trăiesc în seara aceea.

Mi-am amintit-o ani la rînd și, cum preferam momentele dureroase ale rupturii (căci le petrecusem lîngă Paulina) singurătății care a urmat, le parcurgeam iarăși și iarăși, le analizam cu de-amănuntul și le trăiam din nou. În meditația asta zbuciumată, credeam că descopăr noi interpretări ale faptelor. Așa, de pildă, în glasul Paulinei, atunci cînd mi-a dezvăluit numele iubitului său, am surprins o notă de duiosie care, la început, m-a emoționat. Mi-am zis că îi părea rău de mine și bunătatea ei m-a mișcat, așa cum odinioară mă tulbura dragostea

ei. Apoi, chibzuind bine, am dedus că duioșia aceea nu era pentru mine, ci pentru numele rostit.

Am acceptat bursa și, fără zarvă, m-am ocupat cu pregătirile de drum. Totuși, știrea s-a răspîndit. În ultima seară, Paulina mi-a făcut o vizită.

Mă simțeam înstrăinat de ea, dar cînd am văzut-o, m-am îndrăgostit din nou. Fără ca Paulina s-o spună, am înțeles că venise pe ascuns. I-am prins mîinile, zguduit de recunoștință. Paulina a exclamat :

— Te voi iubi întotdeauna. Într-un fel, te voi iubi întotdeauna mai mult decît pe oricare altul.

A crezut pesemne că făptuise o trădare. Știa că eu nu pun la îndoială fidelitatea ei față de Montero, dar, necăjită parcă de a fi rostit niște vorbe care aveau în ele — dacă nu pentru mine, atunci pentru vreun martor imaginar — o intenție necinstită, adăugă iute :

— E limpede, ceea ce simt pentru tine nu contează. Sînt îndrăgostită de Julio.

Restul, zise, n-avea importanță. Trecutul era un ținut pustiu, în care ea îl așteptase pe Montero. De iubirea sau de prietenia noastră nu și-a adus aminte.

După aceea am vorbit puțin. Mă rănise adînc și m-am prefăcut că sînt grăbit. Am însoțit-o în ascensor. Cînd am deschis ușa, a răsunat, zorită, ploaia.

— O să caut un taxi, am zis.

Cu o neașteptată emoție în glas, Paulina îmi strigă :

— Adio, iubitule !

Trecu în fugă strada și pieri în depărtare. M-am întors, copleșit de tristețe. Înălțîndu-mi ochii, am zărit un bărbat tupilat în grădină. Omul s-a ridicat și și-a sprijinit mîinile și fața de ușa de sticlă. Era Montero.

Dîre de lumină liliachie și portocalie se încrucișau pe un fond verde, cu un pîlc de arbori întunecați. Fața lui Montero, lipită de sticla udă, părea alburie și diformă.

Gîndul m-a purtat la acvarii, la niște pești din acvarii. Apoi, cu o ușoară amărăciune, mi-am zis că fața lui Montero sugera alt fel de monștri : peștii deformați de presiunea apei care viețuiesc pe fundul mării.

A doua zi, în zori, m-am îmbarcat. În timpul călătoriei, aproape n-am ieșit din cabină. Am scris și am studiat mult.

Voiam s-o uit pe Paulina. În cei doi ani petrecuți în Anglia, am ocolit tot ce ar fi putut să mi-o amintească : de la întîlnirile cu argentinienii și pînă la puținele telegrame din Buenos Aires pe care le publicau ziarele. E adevărat că-mi apărea în vis, însuflețită de o viață atît de convingătoare și de reală, încît m-am întrebat dacă nu cumva inima mea se răzvrătea noaptea împotriva opreliștilor pe care mi le impuneam în stare de veghe. M-am ferit cu încăpățînare de amintirea ei. Spre sfîrșitul primului an, am izbutit s-o înlătur din nopțile mele și aproape s-o uit.

În după-amiaza cînd am sosit din Europa, m-am gîndit iarăși la Paulina. Mi-am zis cu spaimă că s-ar putea ca acasă amintirile să fie

prea vii. Intrînd în odaia mea, am simțit o oarecare tulburare și m-am oprit cuprins de sfială, comemorînd trecutul și trăirile extreme, bucuria și întristarea pe care le încercasem. Atunci am avut o revelație ce m-a făcut să mă rușinez. Nu tainicele amintiri ale iubirii noastre, răsărite pe neașteptate în ungherul cel mai ascuns al memoriei, mă emoționau ; mă tulbura lumina strălucitoare ce pătrundea pe fereastră, lumina Buenos Aires-ului.

Pe la ora patru m-am dus pînă la colțul străzii și am cumpărat un kilogram de cafea. La brutărie, patronul m-a recunoscut, m-a salutat cu o cordialitate zgomotoasă și m-a informat că e multă vreme — cel puțin șase luni — de cînd nu-l mai onorasem cu cumpărăturile mele. După aceste amabilități, i-am cerut, timid și resemnat, o jumătate de kilogram de pîine. M-a întrebat ca întotdeauna :

— Neagră sau albă ?

I-am răspuns ca întotdeauna :

— Albă.

M-am întors acasă. Era o zi limpede ca un cristal și foarte rece.

În vreme ce făceam cafeaua, m-am gîndit la Paulina. Pe înserat, obișnuiam să bem o ceașcă de cafea neagră.

Ca într-un vis, am trecut de la o indiferență afabilă și impasibilă la tulburarea, la nebunia pe care mi-a prilejuit-o apariția Paulinei. Zărind-o, am căzut în genunchi, mi-am cufundat obrazul în palmele ei și am plîns pentru întîia oară toată durerea de-a o fi pierdut.

Sosirea ei s-a petrecut astfel : au răsunat trei bătăi în ușă ; m-am întrebat cine putea fi intrusul ; m-am gîndit că din pricina lui se va răci cafeaua ; am deschis, distrat.

Apoi — nu știu dacă răstimpul scurs a fost foarte lung sau foarte scurt — Paulina mi-a cerut să-i dau deplină ascultare. Am înțeles că, prin puterea de convingere a faptelor, ea corecta vechile erori ale comportării noastre. Mi se pare (dar, pe lîngă că recad în aceleași erori, mai sînt și infidel serii aceleia) că le-a corectat cu o chiar prea mare hotărîre. Cînd mi-a cerut s-o iau de mînă („Mîna !“, mi-a spus. „Acum !“), m-am lăsat cu totul în voia fericirii. Ne-am privit în ochi și, ca două rîuri ce se întîlnesc, sufletele noastre s-au unit și ele. Afară, pe acoperiș, bătînd în ziduri, ploua. Am interpretat această ploaie — care însemna lumea întreagă ivindu-se iarăși, nouă — ca o expansiune panică a iubirii noastre.

Tulburarea nu m-a împiedicat, totuși, să descopăr că Montero contaminase conversația Paulinei. Cînd vorbea, aveam uneori neplăcuta impresie că-mi aud rivalul. Am recunoscut încetineala caracteristică a frazelor ; am recunoscut naivele și trudnicele tentative de a găsi termenul exact ; am recunoscut, mijind încă sfioasă, inconfundabila vulgaritate.

Cu un efort, am reușit să mă stăpînesc. I-am privit chipul, surîsul, ochii. Aici era Paulina, adevărată și desăvîrșită. Aici nimeni și nimic nu mi-o schimbase.

Atunci, pe cînd o contemplam în umbra ca de mercur a oglinzii, încadrată de ghirlandele, coroanele și îngerii negri care o înconjurau, îmi păru alta. A fost ca și cum aș fi descoperit o altă versiune a Paulinei, ca și cum aș fi văzut-o într-un fel nou. Am mulțumit cerului pentru despărțirea care-mi curmase deprinderea de-a o vedea, dar care mi-o înapoia încă mai frumoasă.

Paulina zise :

— Plec. Julio mă așteaptă.

Am observat în glasul ei un ciudat amestec de dispreț și de amărăciune, care m-a deconcertat. M-am gîndit cu tristețe : Altădată, Paulina n-ar fi înșelat pe nimeni. Cînd mi-am ridicat ochii, plecase.

După o clipă de ezitare, am strigat-o. Am strigat-o din nou, am coborît la intrare, am alergat pe stradă. N-am mai găsit-o. La înapoiere, m-a cuprins frigul. Mi-am zis : „S-a răcorit. A fost o simplă aversă“. Strada era uscată.

Cînd am ajuns acasă, era ora nouă. N-aveam chef să ies să mănînc ; posibilitatea de-a mă întîlni cu vreun cunoscut mă îngrozea. Mi-am făcut niște cafea. Am băut două sau trei cești și am mușcat dintr-un colț de pîine.

Nu știam nici măcar cînd ne vom revedea. Voiam să vorbesc cu Paulina. Voiam s-o rog să-mi explice... Pe dată, m-am înspăimîntat de ingratitudinea mea. Soarta îmi hărăzea deplina fericire, iar eu nu eram mulțumit. Seara aceasta era punctul culminant al vieților noastre. Paulina înțelesese acest lucru, îl înțelesesem și eu.

De aceea aproape că nu ne-am vorbit. (Să vorbești, să pui întrebări ar fi însemnat, într-un fel, că nu sîntem de aceeași părere.)

Mi se părea că nu-i cu putință să fiu silit să aștept pînă a doua zi pentru a o întîlni pe Paulina. Cu un sentiment de ușurare amestecată cu neplăcere, am hotărît să mă duc chiar în noaptea aceea acasă la Montero. Am renunțat repede ; fără a vorbi dinainte cu Paulina, nu puteam merge la ei. M-am decis să caut un prieten — Luis Alberto Morgan mi s-a părut cel mai potrivit — și să-l rog să-mi povestească tot ce știa despre viața Paulinei din vremea cît lipsisem.

Apoi m-am gîndit că cel mai cuminte lucru ar fi să mă culc și să dorm. Odihnit, voi vedea totul cu mai multă limpezime. Pe de altă parte, nu eram dispus să mi se vorbească în chip ușuratic despre Paulina. Cînd m-am vîrît în pat, am avut impresia că intru într-o capcană (probabil mi-au venit în minte nopțile de insomnie cînd rămîi în pat numai pentru a nu recunoaște că n-ai somn). Am stins lumina.

N-o să-mi mai frămînt creierii în legătură cu comportarea Paulinei. Știam prea puține pentru a înțelege situația. De vreme ce nu puteam să-mi golesc mintea cu totul și să nu mă mai gîndesc la nimic, mă voi refugia în amintirea acestei seri.

Voi iubi ca și pînă acum chipul Paulinei, chiar dacă în faptele sale găseam ceva ciudat și ostil, care mă îndepărta de ea. Chipul era cel din totdeauna, acel chip pur și minunat care mă iubise înainte de odioasa apariție a

lui Montero. Mi-am zis : figurile au o fidelitate pe care poate că sufletele n-o împărtășesc.

Sau totul era o amăgire ? Eram oare îndrăgostit de o oarbă proiecție a preferințelor și a aversiunilor mele ? N-o cunoscusem niciodată pe Paulina ?

Am ales o imagine din seara aceea — Paulina în fața întunecatei și netedei profunzimi a oglinzii — și am încercat s-o evoc. În clipa cînd am întrezărit-o, am avut o bruscă revelație : îndoielile mele veneau din faptul că începusem s-o uit pe Paulina. Am dorit să mă las prins cu totul de contemplarea imaginii sale. Fantezia și memoria sînt însușiri capricioase : îmi aminteam părul desfăcut, cîte o cută a rochiei, vaga penumbră din jur, dar iubita mea se topea în văzduh.

Pe dinaintea ochilor mei închiși se perindau o sumedenie de imagini, animate de o forță căreia nu-i puteam sta împotrivă. Deodată, am făcut o descoperire. Ca pe marginea întunecată a unui abis, într-un colț al oglinzii, la dreapta Paulinei, a apărut micul cal din piatră verde.

În clipa cînd s-a ivit, viziunea aceasta nu m-a mirat, și numai după cîteva minute mi-am adus aminte că statueta nu mai era la mine. I-o dăruisem Paulinei încă de acum doi ani.

Mi-am zis că e vorba de o suprapunere a două amintiri din timpuri diferite (una mai veche, a micului cal, și una mai recentă, a Paulinei). Problema se lămurise, mă liniștisem și trebuia să dorm. Atunci s-a închegat un gînd timid și, în lumina celor aflate mai tîrziu, patetic. „Dacă

nu adorm imediat, m-am gîndit, mîine voi fi tras la față și nu-i voi plăcea Paulinei."

Deodată, mi-am dat seama că n-aveam nici un motiv să-mi amintesc statueta în oglinda din dormitor. N-o pusesem niciodată în dormitor. Acasă, o văzusem doar în cealaltă cameră (pe raft sau în mîinile Paulinei ori într-ale mele).

Îngrozitor, am vrut să văd din nou aceste amintiri. Oglinda a reapărut, înconjurată de îngeri și de ghirlande de lemn, cu Paulina în mijloc și cu micul cal în dreapta. Nu eram sigur dacă reflecta și odaia. Probabil că o reflecta, dar într-un chip vag și sumar. În schimb, micul cal cu picioarele dinainte ridicate se vedea deslușit pe raftul bibliotecii. Biblioteca acoperea întreg fundalul, iar în întuneric, pe de laturi, dădea tîrcoale un alt personaj, pe care în prima clipă nu l-am recunoscut. Pe urmă, fără prea mare interes, am observat că personajul acela eram eu.

Am văzut chipul Paulinei, l-am zărit întreg (nu pe părți), ca proiectat pînă la mine de extrema intensitate a frumuseții și a tristeții lui. M-am deșteptat plîngînd.

Nu știu de cîtă vreme dormeam. Știu doar că visul n-a plăsmuit nimic nou. Mi-a continuat, pe nesimțite, închipuirile, și a reprodus cu fidelitate scenele serii.

M-am uitat la ceas. Era ora cinci. O să mă scol devreme și, chiar cu riscul de-a o supăra pe Paulina, mă voi duce la ea acasă. Această hotărîre nu mi-a potolit însă neliniștea.

M-am sculat la șapte și jumătate, am făcut pe îndelete o baie și m-am îmbrăcat fără grabă.

Nu știam unde locuiește Paulina. Portarul mi-a adus cartea de telefon și aceea de adrese. Adresa lui Montero lipsea din amîndouă. Am căutat numele Paulinei ; nu figura nici el. Am mai descoperit că în fosta locuință a lui Montero stătea altcineva. M-am gîndit să-i întreb de adresă pe părinții Paulinei.

Nu mă mai vedeam cu ei de multă vreme (cînd am aflat despre iubirea Paulinei pentru Montero, am întrerupt relațiile cu dînșii). Acum, pentru a mă justifica, ar fi trebuit să le relatez necazurile mele. N-am avut curajul.

M-am hotărît să vorbesc cu Luis Alberto Morgan. Nu puteam să apar la el înainte de unsprezece. Am rătăcit pe străzi fără să văd nimic, sau urmărind cu interes de o clipă forma vreunui ornament de zid ori înțelesul unui cuvînt auzit din întîmplare. Îmi amintesc că, în Piața Independenței, o femeie, cu pantofii într-o mînă și cu o carte în cealaltă, se plimba desculță prin iarba udă.

Morgan m-a primit stînd în pat, aplecat deasupra unei căni uriașe, pe care o ținea cu amîndouă mîinile. Am întrezărit un lichid albicios în care pluteau cîteva bucăți de pîine.

— Unde locuiește Montero ? l-am întrebat.

Își băuse deja tot laptele. Acum scotea din fundul cești bucățile de pîine.

— Montero e închis, îmi răspunse.

Nu-mi putui ascunde uimirea. Morgan continuă :

— Cum ? Nu știi ?

Și-a închipuit, desigur, că acesta e singurul amănunt pe care nu-l cunoșteam, dar, de dragul

de-a vorbi, a povestit tot ce se petrecuse. Am crezut că-mi pierd cunoștința și mă prăvălesc într-o prăpastie căscată pe neașteptate ; dar chiar și aici răzbătea vocea ceremonioasă, implacabilă și limpede, care istorisea niște fapte de neînțeles, cu teribila și încăpățînata convingere că-mi sînt familiare.

Morgan mi-a împărtășit cele ce urmează : Bănuind că Paulina îmi va face o vizită, Montero s-a ascuns în grădina casei. A văzut-o ieșind ; a urmărit-o ; a oprit-o răstindu-se la ea pe stradă. Cînd s-au apropiat cîțiva curioși, a urcat-o într-un taxi. Au rătăcit toată noaptea prin Costanera și pe la lacuri, iar în zori a omorît-o cu un glonte într-un hotel din Tigre. Faptul nu se întîmplase în noaptea trecută ; se petrecuse în noaptea ce precedase călătoria mea în Europa ; se petrecuse acum doi ani.

În cele mai îngrozitoare momente ale vieții, cădem de obicei într-un fel de iresponsabilitate protectoare și, în loc să ne gîndim la ceea ce ni se întîmplă, ne îndreptăm atenția spre lucruri banale. În clipa aceea, eu l-am întrebat pe Morgan :

— Îți amintești de ultima petrecere ținută la mine, înainte de călătoria mea ?

Morgan își amintea. Am urmat :

— Cînd ai băgat de seamă că sînt îngrijorat și te-ai dus la mine în dormitor s-o cauți pe Paulina, ce făcea Montero ?

— Nimic, răspunse Morgan cu oarecare vioiciune. Nimic. Totuși, acum îmi amintesc : se privea în oglindă.

M-am întors acasă. La intrare, m-am încrucișat cu portarul. L-am întrebat, cu prefăcută nepăsare :

— Știți că señorita Paulina a murit ?

— Dar cum să nu știu ? răspunse. Toate ziarele au vorbit despre asasinat, iar eu a trebuit să dau o declarație la poliție.

Omul mă privi cercetător.

— Vă este rău ? m-a întrebat apropiindu-se de mine. Doriți să vă însoțesc ?

I-am mulțumit și am fugit sus. Îmi aduc vag aminte că m-am chinuit să potrivesc cheia, că de cealaltă parte a ușii mă așteptau cîteva scrisori, că stăteam cu ochii închiși, întins pe pat cu fața în jos.

Pe urmă m-am pomenit dinaintea oglinzii, gîndindu-mă : „Un lucru e sigur : Paulina m-a vizitat azi-noapte. A murit știind că toată această căsătorie cu Montero fusese o eroare — o eroare cumplită — și că adevărul îl reprezentam noi. S-a reîntors din moarte spre a desăvîrși destinul ei, destinul nostru". Mi-am amintit de o frază pe care Paulina o scrisese acum cîțiva ani, într-o carte : *Sufletele noastre s-au contopit*. M-am mai gîndit : „Azi-noapte, în sfîrșit. În clipa cînd am luat-o de mînă". Apoi mi-am zis : „Nu sînt demn de ea : eu m-am îndoit, am fost gelos. Spre a mă iubi, ea a venit din moarte".

Paulina mă iertase. Niciînd nu ne iubisem atît. Niciînd nu am fost așa de aproape.

Mă zbuciumam în această beție de iubire, triumfătoare și tristă, cînd m-am întrebat — mai bine zis cînd, mînată de simpla obișnuință de

a pune în discuție alternative, rațiunea mea s-a întrebat — dacă nu există o altă explicație pentru vizita de noaptea trecută. Atunci, într-o străfulgerare, am înțeles adevărul.

Acum aș fi dorit să descopăr că mă înșel din nou. Din nefericire, așa cum se întîmplă întotdeauna cînd iese la lumină adevărul, groaznica mea explicație lămurește faptele ce păreau misterioase. Acestea, la rîndul lor, o confirmă.

Nu sărmana noastră iubire a smuls-o pe Paulina din morți. N-a existat nici o fantasmă a Paulinei. Ceea ce am strîns în brațe a fost o monstruoasă nălucă a geloziei rivalului meu.

Cheia celor petrecute se află în vizita ce mi-a făcut-o Paulina în ajunul călătoriei mele. Montero a urmărit-o și a așteptat-o în grădină. S-a certat cu ea toată noaptea, și, pentru că n-a crezut în explicațiile ei — cum să priceapă omul ăsta puritatea Paulinei ? — a ucis-o în zori.

Mi-l închipui în celula lui, frămîntîndu-și mintea cu această vizită, reprezentîndu-și-o cu cruda încăpățînare a geloziei.

Imaginea care a intrat la mine în casă, tot ce s-a petrecut apoi acolo a fost o proiecție a înfiorătoarei fantezii a lui Montero. N-am descoperit atunci acest lucru, deoarece eram atît de tulburat și de fericit, încît n-aveam altă dorință decît să fac ce-mi spunea Paulina. Totuși, indiciile n-au lipsit. De pildă, ploaia. În cursul vizitei adevăratei Paulina — în ajunul călătoriei mele — eu n-am auzit ploaia. Montero, care se afla în grădină, a simțit-o pe propriul trup, direct. Cînd ne-a văzut în închipuirea lui, a crezut că și noi o auzisem. De aceea astă-

noapte am auzit că plouă. Pe urmă m-am pomenit că strada era uscată.

Un alt indiciu era statueta. Am avut-o în casă numai o zi : în ziua petrecerii. Pentru Montero, ea a rămas ca un simbol al locului. De aceea a apărut astă-noapte.

Nu m-am recunoscut în oglindă fiindcă Montero nu m-a imaginat deslușit. N-a imaginat cu precizie nici dormitorul. Și nici pe Paulina n-a cunoscut-o. Imaginea proiectată de Montero s-a comportat într-un fel care nu i se potrivește Paulinei. Și, pe deasupra, vorbea ca și el.

Chinul lui Montero e să urzească această nălucire. Al meu este mai real. E convingerea că Paulina s-a întors nu din pricină că se simțea dezamăgită în dragostea ei. E convingerea că nu m-a iubit niciodată. E convingerea că Montero știa unele aspecte din viața ei pe care eu le cunoscusem doar indirect. E convingerea că luînd-o de mînă — în presupusul moment al întîlnirii sufletelor noastre — am dat ascultare unei rugăminți a Paulinei pe care ea nu mi-a adresat-o niciodată, dar pe care rivalul meu a auzit-o de nenumărate ori.

DESPRE STĂPÎNII VIITORULUI

POATE E BINE SĂ ÎNCEP ACEASTĂ povestire cu amintirea unei reprezentații de circ care a avut loc în 1918. Cu prilejul ei, ochii mei fermecați au văzut pentru întîia dată — făcînd lucruri, desigur, neînsemnate, dar care atunci mi s-au părut extraordinare — animalele ce merită, neîndoielnic, cel mai mare respect din partea noastră : focile. Cît despre fericirea pe care fără voie o leg de aceste amintiri, azi o atribui (nu trebuie uitat însă că în aceste zile nefaste sîntem prada unei obsesii) nobilei, sfintei beții a victoriei ; totuși, cînd încerc să reînvii cu mai multă limpezime sentimentele mele de atunci, îmi dau seama că în centrul încîntării mele, ca simboluri ale unor taine viitoare, se aflau uriașa cupolă împodobită cu steaguri și trei copii — Helena, Marcos și cu mine — ținîndu-ne de mînă dinaintea unei prag funest.

Cînd s-a încheiat numărul focilor, Marcos dispăru din lojă. Pe circumferința roșie a manejului, se ivi un cimpazeu pedalînd pe o bicicletă. Maimuța pedala fără să se uite la drumul său îngust ; își ținea ochii pironiți la Helena. Îndată apoi lucrurile se precipitară. Helena izbucni în plîns ; Marcos se întoarse și spuse că a primit îngăduința să vizităm focile și celelalte animale ; Helena imploră și amenință : dacă am de gînd să merg, să nici nu mă mai arăt în ochii ei ; m-am dus după Marcos.

Încă de pe vremea aceea, Marcos era fermentul ascuns și tenace care punea la cale totul în viața noastră. Era foarte inteligent, foarte energic, foarte bogat. O bună parte din copilărie ne-am petrecut-o în casa lui : fie în locuința sa din oraș, fie la Saint Remi, vasta lui vilă de la marginea orașului.

Singură Helena părea să reziste influenței sale. Împotriva părerii generale, cu o perseverență calmă și spontană, care, într-un anume fel, i se împotrivea lui Marcos, Helena mă prefera în continuare, crezînd în mine, și nu în el.

După ce ne-am luat bacalaureatul, eu am intrat la Facultatea de Drept. Vreme de patru ani, am urmat cursurile cu regularitate. Dacă unul sau altul îmi vorbea despre studenți ce-și luaseră licența într-un an ori în doi, îl ascultam plin de dispreț. Cu ce folos te alegi — întrebam imediat — de pe urma a sute de mii de pagini răsfoite în asemenea grabă ?

Marcos nu era student. Citea pentru el și ne îndruma lecturile. Mergînd pe urmele lui, am cercetat și eu, superficial dar cu folos, istoria cvadraturii cercului, cuceririle navigatorilor arabi, posibilitățile logisticii, natura și multiplicarea cromozomilor, lucrările lui Resta despre cosmografiile comparate.

În cele din urmă, Marcos se înscrise la Facultatea de Ştiinţe Naturale. Aceasta păru să confirme — după cum a remarcat un comentator binevoitor — faptul că nu lua viaţa în serios. Şi totuşi aici se învaţă din greu ani îndelungaţi. Marcos îşi luă licenţa într-un singur an.

— O să mă dedic studiului, mi-a spus într-o noapte. Am de gînd să mă retrag la Saint Remi. Îmi doresc o tovarăşă : o femeie inteligentă, care să trăiască alături de mine şi să mă ajute.

În chip cu totul inexplicabil, m-am alarmat. Am înţeles că eu sînt acela care trebuie să-i facă rost de această femeie. Involuntar, m-am apucat s-o caut, la întîmplare, în memorie. Dar foarte curînd n-a mai fost nevoie să caut.

Helena plecă împreună cu el. Eu mi-am lăsat baltă meseria şi m-am îmbarcat pentru Australia. Nu ne-am luat rămas bun. Ei se retraseseră deja la vilă ; n-am avut timp să-i chem sau să trec pe la ei.

În Australia am fost ajutor de administrator, iar apoi administrator într-un aşezămînt rural. La ora siestei, număram dalele portocalii din *patio* şi fiecare dală reprezenta una din femeile ce-mi trecuseră prin viaţă. Două amintiri nu-mi erau indiferente : aceea, foarte dureroasă, a Helenei şi aceea a Luisei, fata birtaşului care locuia peste drum de vilă. După-amiază de după-amiază ne jucaserăm împreună şi ea însemna o caldă, chiar dacă nu prea vie, amintire a acelei vremi. Aş fi dorit să ştiu ce se mai întîmplase cu fata asta. Ne petrecuserăm copilăria alături, dar după aceea o uitasem. Ce-mi rămînea de la Luisa ? Creionul acesta de metal pe care mi l-a dăruit odată de ziua mea şi pe care-l port totdeauna cu mine, şi cîte un reproş deznădăjduit şi plin de duioşie, ce-mi apare uneori în vis ori mă urmăreşte în Australia.

Ca să alung plictiseala serilor, scriam romane de spionaj. Sub pseudonimul de *Speculator*, am publicat, la Melbourne, vreo şase volume. Au apărut mai multe ediţii, dar critica a fost defavorabilă.

Mi-am petrecut nouă ani încheiaţi în mijlocul acelor ţinuturi sălbatice şi al turmelor de oi, pînă cînd s-a declarat războiul şi m-am întors în ţară. Am fost socotit prea bătrîn pentru front şi, habar n-am cum, am intrat în serviciul de contraspionaj. Pesemne subiectul cărţilor mele le-a sugerat ideea absurdă că aş fi un bun spion.

Într-o seară, discutînd cu un camarad, am aflat că cei de la birou îi suspectează pe locatarii vilei Saint Remi. Am vorbit cu şeful. El bănuia că avioanele inamice care bombardau zona aceea a oraşului erau dirijate de la vilă. Am obţinut să-mi încredinţeze mie sarcina cercetărilor.

Dimineaţa am plecat de la Cazarma de Vest, am traversat, sub un cer limpede, strada zgomotoasă şi am coborît în subteranele metroului. A trebuit să aştept pe peron : din tunele încă mai ieşea, încărcată de saci şi de saltele, lumea ce se refugiase acolo peste noapte. Cînd circulaţia a fost restabilită, se făcuse deja zece. Am mers pînă la capătul liniei şi, printr-un

labirint de scări de fier, am ieșit, în sfîrșit, la lumină, într-un cartier mărginaș liniștit, umbrit de arbori. Aici se aflau, alcătuind un grup de indiferente amintiri materializate, garajul cu lanțurile de fier rămase de la fostele grajduri, parcul unde se țineau tîrgurile în zilele de hram, clubul de tenis, verde, roșu și alb. Am căutat zadarnic un automobil sau o trăsură cu care să mă duc pînă la vilă. Puțin cam obosit, m-am înfundat într-o alee de copaci foarte înalți și stufoși, cu trunchiuri închise la culoare, cu frunzișul lucios și flori portocalii, care nu se potrivea întru totul cu amintirile mele. Cînd au dispărut copacii, am început să recunosc locurile ; după cum mi s-a părut, cartierul avusese destul de suferit de pe urma bombardamentelor (și totuși, bombardamentul la care asistăm în clipa de față probabil că e mai puternic decît toate cele precedente). Am mers mai departe : am dat peste case neatinse, peste străzi nedesfundate. Am ajuns, apoi, la zidul dărăpănat ce înconjoară vila Saint Remi. De afară nu-ți puteai da seama dacă vila fusese atinsă de bombardamente. Am înaintat de-a lungul zidului, ca într-un vis de nesfîrșită oboseală. Cartierul se schimbase. Totuși, în fața aceleiași porți de la Saint Remi, se mai afla încă birtul părinților Luisei. Cînd am pătruns în încăperea aceea întunecoasă, cînd am simțit sub tălpi scîndurile netede de stejar (care fuseseră odinioară în sufrageria de la vilă), mi-a năpădit sufletul un sentiment de duioșie, întîiul după mulți ani. Mă întîmpinară niște necunoscuți, un bărbat și o femeie. Mi-am dat

seama că sînt noii stăpîni. Am întrebat dacă puteam mînca ceva de prînz.

— Nu cine știe ce, răspunse birtașul. Era un om zdravăn și cu o claie de păr ciufulit.

— Nu mai rău ca în altă parte, îl corectă, visătoare, femeia. Plecă apoi să pregătească prînzul.

Am adus vorba despre bombardamente, despre lipsa de mărfuri, despre creșterea prețurilor, despre bursa neagră, despre faptul că omul se trage din maimuță, că trebuia să fim îngăduitori cu guvernul și că războiul însemna un sacrificiu pentru noi toți, despre cîștigătorii de duminică, ca, în sfîrșit, să ajung și la vila Saint Remi.

— Mereu au dat prilej de vorbă cei de la vilă, comentă birtașul. Iar acum, mai mult ca oricînd.

Dintr-o încăpere alăturată, se auzi glasul femeii :

— Lumea trăncănește.

— Nu ies și nici nu lasă pe nimeni să intre, lămuri birtașul.

Femeia răspunse :

— Lumea din cartier, adevărata lume din cartier nu se plînge. Numai cîrcotașii mahalalei.

— Habar n-avem ce se petrece dincolo de zid, spuse bărbatul posomorît. După o pauză, adăugă : E multă vreme de cînd nu mai știm nimic.

— Atîta pagubă să fie, zise femeia.

Puse pe masă o farfurie mare cu varză și mă pofti să mă așez. Apoi îmi aduse un păhărel de vin acru și o felie de pîine.

Mi-am adunat curajul și am întrebat :

— Știe cineva ce e cu toată povestea asta ?

— Nimeni, murmură femeia, mijindu-și ochii.

— Vînzătorul de pește, afirmă birtașul.

Cam pe la unu, cînd își încheie turul, acesta urmează să treacă pe la birt. Era singurul furnizor care aproviziona vila.

— Se duce acolo în fiecare zi ? am vrut eu să știu.

— Niciodată, zise femeia zîmbind.

— Îl primesc la poartă, lămuri birtașul.

După unu și jumătate, apăru și vînzătorul de pește. Venea într-un camion tras de un cal.

— Cei de la Saint Remi sînt clienții dumitale ? l-am întrebat.

— De bună seamă, zise omul. Sînt ani de zile de cînd îi servesc.

— Ultima dată l-ai văzut pe domnul ?

— Îl văd în fiecare zi.

— E adevărat că nici un alt furnizor nu mai are legături cu vila ?

— De ce să aibă ? Acolo se hrănesc numai cu pește. Mănîncă mai mult pește decît o armată întreagă. Mulțumită lor, mi-am cumpărat mai întîi camionul, iar acum și calul.

M-am hotărît să nu mă duc la Saint Remi pînă nu se întunecă. I-am cerut birtașului o cameră ca să-mi fac siesta. Mă conduse la etaj. Odaia era lungă și îngustă, cu cîte o ușă la fiecare capăt.

M-am trezit cu impresia că dormisem vreme îndelungată. M-am uitat la ceas. Era cinci fără zece. M-am speriat că dormisem toată ziua și toată noaptea și că acum este a doua zi dimineața. Încă buimăcit de somn, m-am îndreptat spre ușă, să-l chem pe birtaș. Am încurcat ușile ; am deschis... În loc de scara părăginită peste care mă așteptam să dau, aici se găsea o cameră îngrijită, cu fotografii, bibliotecă, lămpi, perdele și covoare. În fața unei mese de scris, stătea o fată. Și-a ridicat capul și m-a privit cu niște ochi blînzi și curați. Era Luisa. Îmi rosti numele.

— Și părinții tăi... ? am întrebat.

Îmi spuse că părinții săi vînduseră prăvălia unor rude și se mutaseră la țară. Ea închiriase odaia asta. Bănuiesc că era la fel de emoționată și de fericită ca și mine.

Poate fiindcă mi se părea că visez, am îndrăznit să-i spun că mă gîndisem mult la ea.

Mă întrerupse cu o întrebare neașteptată și plină de neliniște :

— Nu cumva ai de gînd să te duci la vilă ?

În clipa aceea, pe scară răsunară pași.

— Nu vreau să fim văzuți împreună. Nu trebuie să se știe cine sînt, i-am șoptit. Mă întorc între opt și nouă.

Am închis ușa. Pe cealaltă își vîrî capul birtașul.

— Dacă nu vă supărați, zise, trebuie să vă vorbesc. Știu care e misiunea dumneavoastră. V-aș putea da o mînă de ajutor.

— Misiunea mea ?

— Bombardamentele, răspunse el. Au ras întreg cartierul, dar aici parc-ar fi o insulă.

— Aici nu cad bombe ?

— Ultima dată, da. Cîteva. Le-au aruncat, de ochii lumii sau din greşeală, nişte avioane ce zburau foarte sus.

— Bine, răspunsei. Şi ce poţi să-mi spui despre cei de la vilă ?

— Lumea vă va zice că stăpînul vilei o ţine închisă pe doamna. Să nu credeţi o vorbă.

— Doamna nu e închisă ?

— Sînt închişi amîndoi.

— Mai departe, i-am cerut. Cine sînt aceia care-i ţin închişi ?

— Bănuiesc că nimeni nu ştie. Oamenii dau explicaţii năstrușnice.

— Dar locuiesc cu toţii la vilă ?

— Da, locuiesc cu toţii la vilă.

Omul mai zise cîte ceva, dar nu lămuri nimic. Am bănuit că, subit şi misterios, şi-a dat seama fie că nu aveam să fac faţă aventurii care mă aştepta, fie de faptul că lucrurile pe care voia să mi le încredinţeze erau de nerostit ori de-a dreptul cumplite şi că asta îl convinsese că mi-ar fi vorbit în zadar. N-am mai stăruit cu întrebările : nu era bine să mă arăt prea curios. Ne-am luat rămas-bun. I-am cerut să nu mai pomenească nimănui despre discuţia noastră.

M-am îndepărtat de birt, încercînd să mă ţin în afara cîmpului vizual al vreunui eventual observator postat la ferestrele de la etaj. Am mers vreo zece minute ; m-am oprit într-un loc unde zidul era aproape prăbuşit ; m-am încredinţat că nu mă vede nimeni ; am escaladat zidul şi-am sărit în curtea vilei.

Starea de părăsire în care se afla grădina aceasta de o nobilă frumuseţe m-a impresionat adînc. Nu vreau să spun că astfel — cu insectele şi plantele lăsate, ca într-o pădure, în voia luptei libere a evoluţiei — grădina părea mai puţin nobilă ori mai puţin frumoasă. Un chioşc pe jumătate năruit ; un copac al cărui frunziş cenuşiu se pierdea în cerul de vară, printre frunzele lucioase ale iederii care-l sufoca ; o Diană răsturnată ; un bazin fără apă ; un arbust încărcat de flori galbene şi parfumate, înfipt într-un monstruos muşuroi de furnici ; bănci ce păreau să aştepte, pe aleile singuratice, oameni din alte vremi ; arbori foarte înalţi, cu ultimele ramuri desfrunzite ; ziduri fremătătoare de garduri vii, cenuşii, verzi şi albastre... Acum, după tot ce-am aflat, în această îmbinare de belşug şi paragină, în această frumuseţe nesfîrşit de tristă, văd un simbol al vremelnicei stăpîniri a oamenilor.

M-am uitat la ceas. Îmi rămîneau, pentru a face cercetări, trei ore de lumină. Pe urmă mă voi întîlni cu Luisa. Ştiam unde s-o găsesc. Nerăbdarea mea — m-am gîndit — n-avea nici un temei.

De unde mă aflam, nu puteam zări casa. Am înaintat cu prudenţă, ascunzîndu-mă în dosul copacilor. Afară de zumzetul continuu al albinelor şi, în răstimpuri, de vreo pală de vînt ce înfiora frunzişul, liniştea era aproape deplină. Am făcut cîţiva paşi şi m-am adăpostit după un bust al lui Fedru. Mi s-a părut că sînt ob-

servat. M-am uitat împrejur. Nu era nimeni. Am vrut s-o iau la goană. N-am fost în stare. Aveam impresia că mă mișc și că mă ascund privit de niște ochi invizibili ; eram îngrozit, dar credeam că știu — iar acest lucru va părea un semn al dezechilibrului meu — că ochii aceia misterioși nu erau răuvoitori.

(Înțeleg că această povestire e confuză. Scriu automat ; scrie, în toiul oboselii și durerii mele, obișnuința compoziției literare. Se spune că, în clipa cînd te înec, ți se perindă prin minte întreaga viață. Însă una e să-ți amintești, și alta să scrii.)

M-am aruncat la pămînt. Începea, foarte aproape, un bombardament. Știu că la un moment dat m-am gîndit că trebuie să profit de bombardament pentru a putea pătrunde în casă. Știu că în altă clipă zburau, foarte sus, niște avioane verzi și că într-un alt moment, ițindu-mi capul prin frunzișul unui copac, întrezăream, în fundul unei alei, casa, cu nesfîrșitele ei aripi și pavilioane. Nu știu cît timp se scursese. Acum imaginea aceea îmi apare mai întunecată decît trebuie să fi fost, aproape nocturnă, iar casa o văd în închipuire asemeni unui uriaș animal antediluvian zăcînd printre arbori. Ascunzîndu-mă, tîrîndu-mă, luînd-o la goană cînd nu-mi mai puteam stăpîni nervii, am ajuns la *patio*-urile exterioare. Am aruncat o privire în ceea ce fusese, pe vremea mea, sufrageria copiilor. Totul era ca înainte, însă acoperit de praf și de pînze de păianjen. Am împins fereastra ; am intrat. Pe pereți atîrnau aceleași tablouri cu herghelii de cai sălbatici.

M-am mai liniștit puțin. Am pășit înainte prin niște coridoare ; am traversat pavilionul cu odăile de oaspeți ; am dat să intru în sala de biliard... Era presărată toată cu movilițe de pămînt, ca niște cuiburi de viespi, și o sumedenie de furnici negre se plimbau prin ea în lung și-n lat. Pereții și mobila din salonul de dans erau pline de niște omizi albe, asemănătoare cu viermii de mătase, dar mult mai mari ; erau acoperite de peri albi, aveau figuri aproape omenești și mă țințeau, într-o imobilitate atentă, cu ochii lor rotunzi și verzui. Am alergat pe scări în sus. Se făcuse deja noapte ; prin spărturile acoperișului, pătrundea lucirea lunii ; prin crăpăturile din dușumea, am zărit mobilele negre, îmbrăcate în damasc galben, ale salonului de muzică ; am văzut că lipsesc pereții ce despărțeau odinioară salonul acesta de sufragerie, de salonul de dans și de odăița roșie ; am văzut, cam pe locul unde trebuie să fi fost micul salon roșu, un fel de băltoacă sau de lac plin de stufăriș, și niște siluete vîscoase ce înotau în apa neagră ; am zărit, sau mi s-a părut că zăresc, pe malul mocirlos, o sirenă.

Foarte aproape răsunară pași. Am coborît treptele, am sărit în grădina de iarnă și m-am ascuns în spatele unui vas mare de porțelan albastru. Cineva umbla greoi prin sala de muzică. Dacă m-aș fi tîrît pînă la ușă, aș fi putut iscodi. Am auzit niște plescăituri, un zgomot ca de ape învolburate ; urmă o lungă tăcere, apoi răsunară din nou pașii. Mi-am vîrît cu prudență capul pe ușă. La început n-am văzut nimic deosebit ; alunecînd peste mobilele cu

damasc galben, peste imitația după Henrieta lui Netscher, peste tapiseria cu cei doi Eridani, peste armoniu, peste statuia lui Mercur cu soclul de bronz, ochii mi s-au oprit la băltoaca cu trestie. Am descoperit acolo o focă (desigur, sirena de acum cîteva clipe), pe urmă o ceată întreagă de foci care devorau pește. La stînga mea răsunară iarăși pași. Spre mine venea o femeie toată numai zdrențe — Helena, îmbătrînită, murdară — cărînd în spinare o plasă cu pește.

Își puse povara jos. Ne-am privit țintă în ochi. Pe urmă i-am zis :

— Să fugim.

Am rostit vorbele acestea din lealitate față de sentimentele de odinioară, față de sentimentele de o viață întreagă. M-am gîndit cu dușmănie : „Asta i-o datorează lui Marcos“ — nu *asta i-o datorez*, așa cum aș fi gîndit altădată. „Marcos a adus-o în halul ăsta de mizerie.“

Se deschise o ușă. Intră Marcos, îmbrăcat în zdrențe, la fel de murdar și de îmbătrînit ca și Helena. Mînat de cea mai sinceră milă, i-am întins amîndouă mîinile. Bucuria lui zgomotoasă și expresia de ușurare și de interes cu care m-a salutat aveau în schimb (cel puțin așa cred acum) un tîlc ascuns. I-am văzut schimbînd priviri cu înțeles.

— Ce se petrece ? am întrebat.

— Nimic, răspunse Marcos.

— Te așteptam, îmi explică Helena. Mereu te-am așteptat.

— Am venit să vă caut, rostii.

Marcos i se adresă Helenei :

— Trebuie să duci peștele.

— Trebuie să fugim, am zis eu.

Ca și cum nu m-ar fi auzit, Marcos îi puse povara pe umăr. Helena se îndepărtă.

— Unde se duce ? am întrebat.

— La foci, să le ducă pește.

— De ce-o silești să facă asemenea treburi ?

— N-o silesc la nimic, replică el vag.

M-am uitat la ceas. Mi s-a părut că se oprise chiar în clipa aceea. „Trebuie să fie deja nouă“, mi-am zis. „E momentul să plec. Luisa mă așteaptă.“ M-am pomenit gîndind fraza : „Trebuie să plec, fiindcă Luisa mă așteaptă“ în termeni algebrici. Fericit, mi-am dat seama că încă mai stăpînesc logica simbolică. Am vrut să continuu operațiile mentale. M-am pomenit deodată că mintea îmi este la fel de secătuită ca de obicei și am avut sentimentul, ca la deșteptarea dintr-un vis, că printr-un înverșunat efort de memorie s-ar putea să recuperez comorile pierdute. Eram singur.

Am simțit o apăsare lăuntrică în brațe și în picioare. Am început să înaintez pe dibuite, de parcă mi-aș fi pierdut vederea. Îmi tremurau mîinile. Am ieșit într-o galerie cu mozaicuri și cu lucarne, pe ai cărei pereți atîrnau tablouri din școala flamandă. La capătul galeriei, în bătaia lunii, se afla Marcos. L-am strigat. L-am întrebat unde merge.

— Să mai duc o plasă de pește, spuse el.

— Ați ajuns să slugăriți niște foci, comentai.

M-a privit zîmbind. Apoi răspunse :

— Nici nu ne dorim altceva.

— Pentru tine, tot ce se poate. Dar n-ai dreptul s-o obligi pe Helena... Pe urmă am adăugat, implorînd : Să fugim.

— Nu, zise el încet. Nu. Şi nici tu nu vei mai pleca de aici.

În clipa aceea, anunţînd apropierea avioanelor inamice, sună de trei ori alarma. M-am simţit, fără nici un motiv, reconfortat.

— Aveţi de gînd să mă ţineţi cu sila ? am întrebat.

— Tu singur o să doreşti să rămîi. Pe noi ne interesează foarte mult tot ce-am reuşit să facem şi tot ceea ce, acum, vor izbuti să facă focile. Şi pe tine te va interesa la fel de mult. Îţi mai aminteşti cît de entuziasmaţi am fost atunci cînd eu l-am descoperit pe Darwin ? Şi cîte cărţi despre evoluţie am citit în cîteva zile ? Foarte curînd, am ajuns să nutresc o speranţă, şi anume că evoluţia impusă unei specii, de-a lungul mileniilor, de către acţiunea oarbă a naturii, ar putea fi atinsă, printr-o acţiune deliberată, doar în cîţiva ani. Omul este un rezultat provizoriu al unei direcţii evolutive anumite. Dar mai există şi alte direcţii : acelea ale celorlalte mamifere, aceea a păsărilor, a peştilor, a amfibiilor, a insectelor... Eu am reuşit să înfrîng instinctul gregar al furnicilor ; acum îşi fac muşuroaie individuale. Capodopera noastră sînt însă focile. Am supus la chinuri cîteva animale tinere — ca să stabilim ce anume se poate obţine de la o atenţie

veşnic trează — am intervenit asupra unor celule şi embrioni, am comparat între ei cromozomii de la fosilele congelate în Siberia. Nu era însă destul să acţionăm asupra indivizilor ; trebuia să statornicim deprinderi genetice.

L-am întrebat ironic :

— Măcar le-ai învăţat pe focile tale să vorbească ?

— N-au nevoie să vorbească. Ele comunică prin gîndire. Îmi reproşează că nu le-am preschimbat picioruşele în mîini. Sînt însă de o bunăvoinţă fără margini şi nu-mi poartă pică. Le preocupă posibilităţile evolutive ale omului ; n-au vrut să ne silească la nimic, pentru că unul din noi ar fi trebuit să acţioneze asupra celuilalt, iar ele ştiu că ne iubim. Ne repetau întruna : „Aşteptaţi să vină cineva din afară".

„Iar acum am venit eu", mi-am zis cuprins de nelinişte. Deodată m-a străfulgerat gîndul că, ajutate de Marcos şi de Helena, focile atinseseră un grad extrem de evoluţie în omizile albe din salonul de dans. Omizile erau nişte vieţuitoare aproape ireale, lipsite cu totul de mijloacele de apărare indispensabile unei vieţi active. Acum sălăşluiau într-o lume aidoma celei pe care o presupune idealismul : dispuneau de o uriaşă capacitate de a proiecta idei limpezi şi amănunţite şi vieţuiau în mijlocul acestora.

Foarte aproape, începură să cadă bombe. Marcos se îndreptă în fugă spre salonul de muzică.

Urmă o explozie. Am simţit o durere cumplită în spate. Am început să tuşesc, sufocat.

Zăceam azvîrlit la pămînt. Gemeam. În aer plutea un praf alb — pesemne varul din tencuială.

În afara cîmpului meu vizual, parcă însufleţit de o voinţă proprie, ceva continua să se prăbuşească.

Apăru Marcos. Îmi spuse :

— Îţi fac numaidecît o injecţie.

N-am fost în stare să mă împotrivesc. Picioarele-mi erau paralizate. Durerea era insuportabilă.

Începură din nou să cadă bombe. Mi se păru că întreaga casă se năruieşte. Răzbătu miros de noroi, miros de peşte.

M-am gîndit : „Avioanele astea zboară prea sus pentru ca focile să le poată îndepărta".

M-am uitat împrejur. Marcos dispăruse. Poate că toţi ai casei muriseră. Am încercat să mi-o amintesc pe Helena. Îmi apăru imaginea Luisei care mă întreba dacă am de gînd să mă duc la vilă, a Luisei care-mi spunea că închiriase camera aceea, a Luisei surîzîndu-mi trist în clipa cînd am plecat.

Efectul injecţiei a fost aproape instantaneu. Durerea încetase. M-am temut că sîngerez. Cu multă anevoinţă m-am cercetat, m-am pipăit. Nu era sînge.

M-am gîndit : „În seara asta nu mai am timp să mă întîlnesc cu Luisa".

Apoi mi-a trecut prin minte că s-ar putea să n-o mai văd niciodată sau că s-ar putea să rămîn pentru tot restul vieţii un invalid.

Zăcui o vreme întins, năucit, străduindu-mă să-mi recapăt răsuflarea, să mă resemnez, să prind curaj. Mi-am adus aminte că am în buzunar creionul dăruit de Luisa şi carnetul de însemnări. Cît va ţine efectul anesteziei, o să pot întocmi acest raport.

L-am scris cu o iuţeală extraordinară, ca şi cum m-ar fi împins de la spate şi m-ar fi ajutat o voinţă superioară.

A început iarăşi bombardamentul. Sînt sleit de puteri... Dintr-o dată m-am simţit foarte singur.

IDOLUL

AM BĂUT O CEAȘCĂ DE CAFEA. SIMT o înșelătoare limpezime a minții și un oarecare rău fizic. Îl prefer pe acesta pericolului de a mă cufunda în somn, printre chipuri ce răsar, unul după altul, ca dintr-un izvor invizibil. Privesc absorbit nemărginita albeață a porțelanului de Meissen. Micul Horus, zeul bibliotecilor, pe care mi l-a trimis de la Cairo tovarășul meu de afaceri, negustorul copt Paphnuti, aruncă pe perete o umbră netă și severă. Aud în răstimpuri vechiul ceasornic de bronz și mă gîndesc că la trei dimineața se vor ivi cele trei nimfe și va răsuna, solemnă, întreită și veselă, melodia. Mă uit la lemnul mesei, la pielea fotoliului, la țesătura hainelor mele, la unghiile de la mînă. Niciciînd prezența obiectelor nu mi s-a părut așa de vie ca în această noapte. Plin de invidie, îmi aduc aminte că, în ceasurile de insomnie, un celebru romancier bea ceai și scria două sau trei capitole dintr-o carte în lucru. Misiunea mea, mai personală, constă în a întocmi doar o relatare ; dar pentru mine, și — cine știe ? — pentru unii din cititorii

mei, povestea aceasta este de cea mai mare însemnătate. Un început pare la fel de bun ca oricare altul ; să-l propunem pe acesta :

Relațiile mele comerciale cu Martín Garmendia datează din 1929, an în care i-am mobilat și i-am decorat apartamentul din strada Bulnes. Îi datoram această comandă prietenei noastre comune, doamna Riso. Socot că am dus-o la capăt destul de bine. De atunci, domnul Garmendia mi-a făcut cinstea de a cumpăra de la mine și, lucru mai semnificativ, mi-a făcut cinstea de a-mi acorda prietenia lui. Cum am mai lucrat în zilele acelea ! De cîte ori n-am străbătut, încărcat de lămpi, catifele și statuete de Tanagra, cei aproape cinci sute de metri ce despărțeau apartamentul lui de locuința mea de pe bulevardul Alvear ! Nu e o îngîmfare să afirm că decorarea celor trei sau patru camere ale domnului Garmendia prezenta greutăți în fața cărora un gust mai puțin perspicace ar fi sucombat. Să luăm, de pildă, *living-room*-ul. E vorba de o încăpere patrată, cu fereastra și ușile distribuite asimetric. Ei bine, mărturisesc : într-un moment dificil, am fost convins că masa, divanul, covorul, biblioteca — alcătuită, ca și aceea a lui Kant, exclusiv din cărți dedicate de prieteni și de admiratori — vor arăta totdeauna nelalocul lor. Dar, destul ! Nu e cazul să mă rătăcesc pe cărările teoriilor și ale reminiscențelor artistice. Acum nu scrie decoratorul ; scrie pur și simplu un om. Ajunge să menționez că lucrurile ce-mi treo prin mînă dobîndesc o viață, o forță și poate o vrajă cu totul aparte.

La cîteva zile după ce-am isprăvit treaba, prietenul meu a trecut pe la mine pe-acasă. Nu m-am ocupat îndată de el ; l-am lăsat să colinde prin încăperi, ca să-și însenineze sufletul cu frumusețea, nu atît numeroasă, cît autentică, a colecțiilor mele. Apoi l-am întrebat dacă are să se plîngă de ceva. Mi-a spus că da. Am închis ochii, ascuțindu-mi mintea spre a putea răspunde oricărui reproș pe care Garmendia mi l-ar face. Garmendia n-a zis nimic. Am întredeschis, în cele din urmă, ochii și am văzut că mîna prietenului meu arăta, într-o vitrină, un serviciu de porțelan în alb, azuriu, auriu și negru. Garmendia era îndrăgostit de acest serviciu de ceai și *se plîngea* că nu i-l oferisem niciodată. M-a întrebat cît costă și de unde-l am. Dacă pentru un pasionat ca Garmendia prima chestiune n-are prea mare importanță, cea de a doua este esențială. Am improvizat un preț pentru exponat. M-am uitat la marca unei cești, mi-am cercetat hîrtiile și, nu fără oarecare neliniște, am înțeles că, în momentul acela, n-aveam idee de unde provine serviciul. Inutil s-o neg : m-am speriat. Situația era periculoasă. În meseria mea, asemenea scăpări se pot dovedi fatale. Cu o nechibzuință pe care o disculp de orice vină, îl asigurai pe prietenul meu că serviciul *său* era un Ludwigsburg. Mi-a fost imposibil să mai îndrept vreodată eroarea. Garmendia a studiat cu sîrg istoria orașului, a castelului, a porțelanului și a semnelor sale distinctive, genealogia ducilor și a regilor, biografia sentimentală a domnișoarei de Grävenitz. Pentru amicii care ne întîlneam,

la ora ceaiului, în încărcatul interior al apartamentului din strada Bulnes, „Ludwigsburg-ul" nu mai însemna o simplă desfătare a pipăitului și a văzului, ci era și un pretext pentru ca stăpînul casei să-și etaleze colecția de anecdote legate de acesta.

Abia începură anumite atenții față de dînsul și timpul — îndeosebi timpul — să-mi liniștească scrupulele, cînd demonul improvizării m-a pierdut din nou. I-am vîndut lui Garmendia trei piese extrem de rare — un ceainic, un vas pentru lapte și o zaharniță — *en blanc de Chine*. Ar fi trebuit să i le prezint drept false Te-wa (astăzi aceste imitații sînt la fel de căutate ca și cu totul improbabilele originale) ; i le-am prezentat, irevocabil, drept *Vieux Canton*. Asemeni unei răni, tainica mea vină față de Garmendia s-a deschis din nou.

Nu e de mirare, așadar, că în 1930, pe cînd întreprindeam cea din urmă dintre călătoriile mele periodice prin Europa, preocuparea de a face rost de piese ce l-ar putea interesa pe Garmendia a determinat numeroase din achizițiile mele.

Dorința de a-mi hrăni clienții cu o frumusețe mereu împrospătată m-a făcut să colind prin cele mai vestite piețe de antichități din Franța, Italia, Spania, Belgia și Olanda, pentru ca apoi să mă aducă la Hôtel Drouot din Paris și din Via del Babuino, la Roma, și, în cele din urmă, să mă atragă spre locuri sălbatice și răzlețe, ca Gulniac, în Bretania. Am sosit în orășelul acesta cu cincisprezece zile înainte de vînzarea la mezat a castelului. La recoman-

dația unui prieten, am tras la văduva Berladeau, o doamnă cernită și maternă din cale afară. Celălalt chiriaș al pensiunii era un englez reumatic, pe nume Thompson, care-și petrecea douăsprezece ore din zi îngropat, pesemne gol, într-o cadă plină cu nisip. Pentru a-i veni mai la îndemînă lui Thompson, doamna așezase cada în sufragerie.

Cu aceștia doi am vorbit despre locuitorii castelului. Stăpîna casei mi-a spus că cel din urmă senior de Gulniac (întocmai ca desfrînatul din drame, care, în actul al treilea, ajunge negreșit într-un scaun pe rotile) își risipise în orgii banii și sănătatea. Am întrebat-o cine lua parte la orgii ; erau cumva persoane de prin partea locului — ipoteza i s-a părut injurioasă — sau lume venită de la Paris ori de aiurea — ipoteza i s-a părut improbabilă. Mi-am pierdut, cel puțin pentru o clipă, răbdarea. Pe urmă am convenit :

— Foarte bine. Mă las păgubaș. Dacă nu vreți să-mi vorbiți despre persoane, vorbiți-mi despre orgii. Cum erau ?

— O păcătoșenie.

— Pricep, afirmai eu mijind ochii și savurînd zborul sigur al fanteziei mele. Domnul de Gulniac e funcționar colonial ieșit la pensie. Pot să-mi închipui îngrozitoarele-i bacanale. Singur cuc, zăvorît în odaia lui, se îmbată.

— Gulniac nu pune strop de băutură în gură, mă încredință doamna. Cît despre ce ziceați, că ar fi fost funcționar colonial, asta e prea de tot ca să-mi mai răcesc gura.

— Nu vă înfuriați, i-am zis. Să ne întoarcem la orgii. Trebuie să fi fost destul de însuflețite, încît Gulniac să-și piardă sănătatea...

— Vederea, care e mai importantă, mă întrerupse doamna.

— E orb ?

— Toți bărbații din familia lor mor orbi. Pesemne e o boală ereditară. Există o poezie anonimă, din veacul al XV-lea, care vorbește de orbirea celor din neamul Gulniac. V-o spun, dacă doriți.

A recitat-o, am copiat-o, am tradus-o. Vorbea nu numai despre orbire ; pomenea de cultul cîinelui, de furia inițierii, de cruzimea preoteselor (fete neștiutoare și fruste ca mireasma cîmpului). Era plină de anecdote și de digresiuni, lungi, neașteptate, confuze. Pînă ieri, nu-mi mai aduceam aminte decît foarte puțin din original ; din traducere, o singură strofă. O transcriu :

Ți-s nopțile cumplite și depline,
deși străluce steaua iar prin bolți,
cu ochii credincioșilor săi morți,
veghează-asupră-ți chiar cerescul cîine.

(Ieri, în timpul unui vis, mi-am reamintit originalul ; strofa citată suna în franceză astfel :

Ah, tu ne vois pas la nuit cruelle
qui brille ; cet invisible temple
d'où le céleste chien te contemple
avec les yeux morts de ses fidèles.)

Thompson, din albie, a comentat :

— Bătrînul bard nu-l uita pe Shelley al său. În *Prometeu* se vorbește despre un „cîine ceresc întraripat".

Am întrebat dacă-i posibil să vizitez deja castelul.

— Intrarea va fi îngăduită numai cu două sau trei zile înainte de licitație, a răspuns doamna.

Camera mea dădea spre o pădure întinsă și fremătătoare ; vag, dar încă vizibil prin aurul ulmilor autumnali, se ivea turnul castelului. Îl priveam pradă celei mai nerăbdătoare curiozități. Cum să mai aștept o săptămînă, mă întrebam, dacă și cîteva minute de așteptare mi se par un adevărat chin ? Și astfel, după o masă de prînz stropită cu o stimulantă sticlă de șampanie *nature*, a sosit după-amiaza ; după-amiaza în care m-am rătăcit prin pădure ; după-amiaza în care m-am pomenit în fața unei porți oarecare, mîncată de cari. Am bătut și rămășițele curajului mă părăsiră. Fără să am puterea de-a fugi, am așteptat stoic să mă ajungă ocările și zăvozii ultimului Gulniac. M-au întîmpinat trei domnișoare : o fată însoțită de două fetișcane tăcute, ce păreau a-i fi slujitoare. Fata se scuză pentru vraiștea ce domnea în castel ; declară că-și rezervă cinstea de a-mi fi călăuză ea însăși ; îmi arătă, prin galerii și tunele, pivnițe și turnuri, cîteva comori, un strop de frumusețe, multă istorie ; îmi relată, într-un rezumat vioi, antecedentele fiecărui metru de arhitectură și ale fiecărui centimetru de ornament, și încheie, în cele din urmă, încîntătoarea și nesfîrșita plimbare pregătindu-mi, ajutată de servitoare, o cu totul neașteptată ceașcă de cacao și cîteva felii de pîine prăjită cu unt și cu zahăr.

Îmi fusese groază, după fiecare ușă și după fiecare cotitură, că va apărea, violent și despotic, stăpînul casei. Încurajat de licoare, m-am încumetat să întreb :

— Și domnul de Gulniac ?

— Nu iese din camera lui, mi-au răspuns.

— E orb, nu-i așa ?

— Practic, da.

Mi s-a părut indiscret să cer alte lămuriri.

La licitație am cumpărat cîteva obiecte ciudate și, așa cum pățesc întotdeauna la aceste adevărate ordalii ale improvizației, m-am văzut în situația de a regreta atît ceea ce cumpărasem, cît și ceea ce n-am cumpărat.

La un preț într-adevăr avantajos, am obținut enorma spadă cu care era încins Alain Barbetorte atunci cînd l-a doborît pe uriașul saxon. Încă mai strică și acum atît de delicata armonie a saloanelor mele, în așteptarea unui puțin probabil cunoscător. Am cumpărat totodată și un vechi idol celt : o statuetă de lemn, nu mai înaltă de cincizeci de centimetri, care înfățișează un zeu cu cap de cîine, așezat pe un tron. Bănuiesc că e vorba de o formă bretonă a lui Anubis. Capul zeului egiptean — fin, uneori de șacal — e înlocuit aici de acela grosolan al unui dulău de pază.

Ce s-a petrecut cu mine în această împrejurare ? De ce am căutat documentul și am nesocotit *la potiche* ? De ce am preferat amăgi-

torul farmec al istoriei celui autentic, al formei ? De ce am cumpărat acel Sfînt Chiril și am trecut cu vederea ulciorul și ligheanul care așteptau, în mijlocul mizeriei șterse din odaia unei servitoare, ochiul meu experimentat ? Descoperiri asemănătoare — scaunele de Viena, din Las Flores, vaza de sticlă violetă, cu mîna cu inel, din Luján, ceștile pentru *mate* din faianță, de la Tapalqué — au contribuit nu în mică măsură la prestigiul meu... Cu siguranță că în această călătorie m-a dus pe căi greșite căutarea autenticului, criteriul lui Garmendia. Ce m-a îndemnat, de pildă, să cumpăr idolul ? Lipsa de expresie, fascinantă și dezagreabilă, pe care am remarcat-o numaidecît pe chipul său ? Legenda lui ?

Am coborît în camera cu cîinele printr-un coridor îngust și întunecos ; o rază piezișă de lumină ce pătrundea printr-o fereastră laterală cădea de-a dreptul pe zeu ; la picioarele tronului se întindea o canapea de piatră ; în spate, tăiați în două lespezi fixate în zid, se aflau, la dreapta, niște ochi, iar la stînga, o ușă. Corpul idolului era plin de cuie. Micul meu cicerone mi-a împărtășit legendele ce explicau acest fapt. Conform explicației celei mai răspîndite în Gulniac — statuia e destul de vestită — fiecare cui reprezintă un suflet cîștigat de zeu ; potrivit explicației pe care o preferă anumiți cronicari mai degrabă eruditi decît demni de crezare, un vechi episcop din Bretania, nelinistit de progresele acestei superstiții, a poruncit ca trupul idolului să fie acoperit sub o platoșă din capete de cuie. Faptul mi s-a părut

neverosimil (iar încîntătorul meu cicerone a fost de acord). Într-adevăr, dacă nu pui la îndoială buna-credință a episcopului, e greu să înțelegi de ce a ocrotit printr-o pavăză de cuie nituite idolul pe care pretindea că-l nimicește ? De ce nu l-a distrus pur și simplu ? De ce-a lăsat descoperit perversul chip ?... L-am studiat pe îndelete. Am înțeles de ce statuia *privea* cu acea expresie goală și înfiorătoare : nu avea ochi. Fata mi-a spus :

— Nu i-au făcut ochi ca să arate că nu are suflet.

La licitație am mai cumpărat și o icoană a sfîntului Chiril (i-a aparținut lui Chateaubriand), un autograf al lui Charette și manuscrisul *Cronologiei* lui Hardouin.

Întors la Buenos Aires, i-am făcut lui Garmendia favoarea de a fi printre cei dintîi cărora le-am arătat obiectele colecționate în călătoria mea. Garmendia păru interesat de sfîntul Chiril. I-am vîndut cîinele. Urmînd indicațiile mele precise, l-a așezat într-un colț anume al *living*-ului. Evrica, evrica ! Lîngă tapiseria de Aubusson, înconjurat de ciorchinii de argint ai candelabrelor, de sticla, abanosul și damascul vitrinelor, cîinele nu mai părea înspăimîntător. Și, ceea ce era și mai extraordinar, nu distona.

Într-o frumoasă dimineață de sfîrșit de august — una din acele dimineți în care primăvara se prevestește prin cîte o boare călduță, printr-o anume intensitate a verdelui, printr-o oarecare diminuare a guturaiului — tocmai îmi puneam

în ordine raftul cu mapamonduri (sau era acela cu vechi ceasornice ?), cînd soneria de la ușă m-a făcut să tresar. Temîndu-mă că era vorba de cine știe ce cumpărător inoportun, m-am grăbit să deschid. Cu valiza în mînă, a intrat, fără nici o ezitare, o fată. Ceva din îmbrăcămintea ei, sărăcăcioasă și șleampătă, ceva din făptura ei, slabă și ciolănoasă, din brațele-i lungi și musculoase, îmi amintea de clasicul student deghizat în femeie de la serbarea de 21 septembrie. Însă portretul Geneviévei Esthermarie ar fi cu totul inexact, dacă n-am adăuga că în plăcuta vioiciune a privirii sale era o lumină neîntinată. Avea părul negru, pielea albă și obrajii roșii ; conformația frunții, dispoziția ochilor aminteau de o pisică ; în gîtul robust era o neașteptată vigoare ; trupul ei n-avea rotunjimi. Era îmbrăcată într-o rochie de un verde țipător ; avea niște pantofi cu talpa joasă, foarte mari.

Fata mă ațintì drept în ochi, zîmbind cu candoare. Pe urmă mă întrebă într-o franceză din topor dacă știu cine este. Eu eram cu gîndul încă tot la mapamonduri, și, mental, plănuiam să aranjez într-o altă ordine miniaturile persane și cîntăream avantajele și riscurile faptului de a afirma că paravanul de Coromandel, acel străvechi pensionar al micului salon din fund, făcea parte dintre ultimele mele achiziții de la Hôtel Drouot ; drept să spun, enigma pe care fata mi-o punea în față nu izbutea să-mi rețină atenția. Am apucat hotărît o bucată de flanelă și-am început să curăț cele cinci capace de la ceasornicul englezesc al lui William Beck-

ford. Geneviève își schimbă întrebarea — cred că de astă dată a zis : „Nu vă mai amintiți de mine ?“ — își puse valiza jos și îmi întinse, unul cîte unul, ceasurile, să le curăț. Am lăsat vitrina lună. Cînd să ne apucăm de miniaturile persane, am reușit să-mi dau seama că enervanta mea colaboratoare era una din servitoarele tăcute care mă însoțiseră în cursul primei mele vizite la castelul Gulniac.

— Constat, am rostit cu o ironie căreia precara mea franceză îi tocea din ascuțiș, că v-ați uitat în Bretania lăudabilul har al tăcerii.

Mi-a răspuns cu nădăjduia să găsească o familie bună la care să lucreze ca servitoare. N-avea decît cîțiva franci și-și pusese toată speranța în mine.

— Nu cunosc pe nimeni în țara asta, afirmă cu naturalețe Geneviève Esthermarie.

În tăcere, cu mîini aspre și neîndemînatice, cu o voință plină de curaj, cu o expresie candidă și îngrijorată, mi-a ajutat să-mi orînduiesc saloanele. Cît despre mine, am început, recunosc, să-mi fac griji în legătură cu viitorul imediat al Geneviévei. Deși-mi ziceam că nu-i treaba mea, nu reușeam să mă liniștesc. Eram convins că, dacă aș fi expediat-o de acolo — oricît aș fi recurs la cele mai ridicole amabilități, de genul : „mai treceți pe-aici“ etc. — ea, uitînd de orice respect, s-ar fi pornit pe plîns. Adevărul nemărturisit este că aș fi abandonat-o într-un oraș necunoscut. Nu mi-a dat prin cap că fata venise de bunăvoie și că, probabil, cît de ingenuă ar fi fost, exista la ea și

o oarecare viclenie : de pildă, aceea de-a mă face să simt cît e de neajutorată. I-am spus :

— Să vedem dacă pot să te recomand cuiva. Mi-a aruncat o privire atît de jalnică, încît am adăugat (împotriva voinței mele) : Deocamdată fugi sus și fă în așa fel încît să nu te vadă clienții.

— Bine, domnule, răspunse fără să înțeleagă.

— La etajul al doilea, urmai, sînt o mulțime de camere libere. Instalează-te într-una din ele, nu în toate, pînă o să te chem. Sau, dacă vrei — am adăugat dîndu-mi în vileag slăbiciunea și incoerența — du-te la bucătărie, la subsol, și fă ceva de mîncare pentru prînz.

Nu mai țin minte dacă am spus că expoziția mea ocupă un *pavillon de chasse* de pe bulevardul Alvear, o mică vilă Louis XV, cu fațada din imitație de piatră. Gospodăria mea este (era) perfectă. O femeie — bătrînă și sulemenită — venea dimineața să deretice (cînd a sosit Geneviève, era bolnavă). N-am nici vînzători și nici comisionar ; iată un posibil post pentru Geneviève, mai ales dacă primea să lucreze pentru casă și masă ; dar o să ajungă vreodată fata asta la înaltul grad de eficiență pe care în mod normal îl pretind ? Într-adevăr, scurta mea experiență matinală era neliniștitoare : Geneviève nu admitea diferențe de înălțime între obiecte a căror mărime nu trecea de un pumn, nu deosebea fața de spatele miniaturilor și, cu o siguranță lipsită de orice scrupule, găsea asemănări arbitrare între înfățișarea mea și aceea a unei foarte amuzante sculpturi ve-

neției, care reprezenta un mic elefant dintre cei mai grosolani.

Dar să mă întorc la locuința mea. La subsol, așa cum am mai spus, se află bucătăria. Aici am, în afară de un adevărat depozit de lăzi goale, tot ce-mi trebuie pentru ca, din cînd în cînd, să-mi gătesc cîte ceva la repezeală. Expoziția ocupă sala de jos și primul etaj. Tot la primul etaj, nu prea departe de o baie cam părăginită, se află o debara scundă pentru geamantane, pe care-o folosesc în chip de dormitor. În sfîrșit, etajul de sus îl alcătuiește, la drept vorbind, mansarda, cu o mulțime de camere de serviciu, goale toate, ce nu-mi sînt de nici un folos și pentru care nu dispun de suficiente obiecte încît să devină niște indispensabile depozite. Într-una din aceste camere, comode deși goale, am trimis-o pe fată. Nu mică mi-a fost mirarea cînd am dat de ea la bucătărie, cînd am auzit-o poftindu-mă la masă și cînd m-am înfruptat dintr-un prînz copios, demn — dacă nu prin modul cum erau combinate felurile de mîncare, atunci pentru fiecare fel în parte — de Foyot și de frumoasele vremuri ale lui Paillard. Felul întîi a fost o papară, memorabilă și aurie, pe care capriciosul meu *chef-maître d'hôtel* a botezat-o, cu burlescă emfază, *omelette à la mère* nu știu care. În continuare mi-au fost servite boabe de fasole albă și felii de carne cu sos de roșii, ceapă și piper. Am hotărît ca festinul să fie desăvîrșit și am destupat eu cu mîna mea o sticlă de jumătate cu un Semillón rubiniu. După ce mi-am

golit al doilea pahar, mi s-a părut că în Geneviève sălășluiește o veselie profundă și esențială. În comparație cu ea (m-am gîndit), fetișcanele născute pe cîmpiile noastre sînt opace și inconsistente, lipsite de rezonanță. Pînă la desert — *crêpes Suzette* — ne împrieteniserăm binișor (așa cum te împrietenești cu cîinele de pripas ce se ține scai după tine pe stradă). Am înțeles, totuși, că problema mea rămîne în picioare : soarta Genevièvei. La mine fata nu putea rămîne. La servit clienții nu era bună ; la bucătărie... mărturisesc că mă băga în sperieți spectrul kilogramelor. Încă o săptămînă de bucătărie bretonă și mă voi vedea silit să apelez la acei nesuferiți maseuri ce se numesc gimnastică și *footing*. Trebuia, așadar, să chibzuiesc la un mijloc de-a mă descotorosi de fata asta, de acest adevărat diavol.

Pentru a mă mai descongestiona cît de cît, am ieșit să mă plimb. Mi-am zis : mă duc să mănînc niște fructe glasate, să degust o *chartreuse* și să fumez o havană cu Garmendia (dulciurile și lichiorurile lui nu sînt mai prejos decît tutunul). Ajungînd la locuința prietenului meu, din fericire, mi-a ieșit în cale portăreasa. Înainte de a fi prea tîrziu, am aflat — descurcîndu-mă ca prin minune în acel tulbure Mälström de vorbe — că Garmendia are o *grippe*. N-am mai urcat : detest să-i inoportunez pe bolnavi și mă tem să nu mă molipsesc. Am aflat de asemenea că femeia, cu toată bunăvoința pe care și-o trîmbița atît, nu-l putea îngriji pe domnul Garmendia, care ardea de febră, fără

să lase baltă slujba la poartă și cele douăzeci și opt de apartamente. Sunase clipa marilor hotărîri. Portăreasa a priceput acest lucru. Medicul, i-am zis, nu așteaptă ca intervenția chirurgicală s-o propună bolnavul : nu și-ar mai încasa onorariile. Nici noi nu se cădea să așteptăm ca această *impasse* s-o soluționeze Garmendia. Voi aduce chiar eu, în seara asta, o persoană de încredere, care va servi de infirmieră și de servitoare totodată. Dacă portăreasa voia să-i comunice toate astea domnului Garmendia, n-avea decît s-o facă : dar hotărîrea era deja luată.

Mîndru de mine, pășind energic, o luai înspre bulevardul Alvear. Totuși, foarte curînd, mă cuprinse din nou descurajarea. Să-i anunț fetei hotărîrea mea nu era o treabă dintre cele mai simple. Trebuia să pregătesc lucrurile, să pledez, să conving.

Cînd tocmai dădeam să vîr cheia în broască, Geneviève a deschis pe neașteptate ușa. Lanțul s-a rupt, cheile din el s-au împrăștiat. Enervarea mi-a dat curaj.

— Am un prieten bolnav, i-am explicat în franceza mea mai mult fluentă decît perfectă. Aș dori să aibă grijă de el cineva de încredere...

Cînd, în fine, am reușit să-i expun propunerea mea, Geneviève n-a arătat nici un fel de uimire, nici un fel de tulburare. A urcat cîntînd să se pregătească — vocea ei era proaspătă și nestăvilită ca o cascadă — și tot cîntînd s-a întors cu valiza ei de pai. Am dus-o pînă acasă

la prietenul meu și am dat-o pe mîna entuziasmatei portărese.

După cîteva zile, am trecut să-mi văd prietenul. La șase și jumătate, întocmai ca un neverosimil paharnic de *five o'clock*, și-a făcut apariția, împodobită cu tăvi, porțelanuri și gustări, Geneviève. Sărmana ! Cu boneta ei reglementară, cu rochia neagră și șorțul scrobit, cu mănușile-i albe și de prisos, era din cap pînă-n picioare o curajoasă, dar precară întruchipare a elegantei.

— Acum e un personaj foarte cunoscut în cartier, zise cu secretă mîndrie Garmendia. Deși nu știe mai deloc spaniola, s-a împrietenit cu toată lumea. Și să nu-ți închipui că o înșeală la piață. Poate că eu plătesc ca și cînd ar înșela-o, dar pe ea o respectă cu toții.

Adăugă că n-ar rosti măcar o vorbă rea despre Geneviève. Cît fusese bolnav, fata l-a îngrijit ca o mamă ; el își propunea să-i răspundă prin cea mai spontană recunoștință.

În seara aceea, Garmendia mi-a dăruit ultima din lucrările publicate de el, un opuscul intitulat *Vase, țevi de sorbit și cești pentru* mate, *zaharnițe și alte ulcele și garnituri de pe timpul Mamei Inés*. Mîndru, i-am arătat Genevièvei exemplarul pe care mi-l dedicase cu propria-i mînă stăpînul ei. Fata a întrebat :

— N-a scris nimic altceva ?

— Cum nimic altceva ? am repetat sarcastic. Toate astea.

Am răsfirat, în fața ochilor ei îngroziți, cele cincisprezece exemplare identice din pachetul trimis de editură.

În cele din urmă, Geneviève a plecat ducîndu-și — într-un echilibru categoric instabil — tava de ceai, iar unul din noi — nu țin minte care — a comentat cît de exasperat ar fi să te îndrăgostești de o femeie ca dînsa. Dezbăteam veseli subiectul, cînd Garmendia își aminti de un vis avut noaptea trecută. „E un vis grotesc", îmi zise, și mai că aș pune mîna în foc că s-a înroșit la față. Visase că era îndrăgostit ca un nebun de Geneviève și că ea nu-l băga în seamă. Geneviève îi zisese : „Accept cu o singură condiție să-ți dau mîna". În vis, vorbele acestea din urmă nu însemnau doar actul, emoționant și sublim, de a o lua pe Geneviève de mînă, ci și de a se căsători cu ea. Cît despre condiție, Garmendia nu și-o mai amintea.

Treburile — mai precis decorarea unei *maison de plaisance* în Glew — m-au ținut departe, cel puțin o săptămînă bună, de strada Bulnes. La înapoiere, l-am găsit pe Garmendia obosit și nervos.

— E absurd, a exclamat el. Femeia asta mă distruge. O visez în fiecare noapte. Niște vise romantioase și nătînge, de care a doua zi mi se face silă. Cum adorm, cum încep s-o iubesc cu o pasiune castă și neînfricată.

— Geneviève e și ea castă ? îl întrebai aţîţat de acea inevitabilă vulgaritate care zace ascunsă în orice bărbat.

— Da. Poate tocmai de aceea continuă obsesia.

— Va trebui să rezolvi problema în timpul zilei.

— Atunci mai bine să-i dau înainte cu visele, răspunse grav. După o pauză, urmă : E ridicol ce-ți voi spune. S-ar putea să mă disprețuiești auzindu-mă. Dar visele astea nu-mi dau pace să mă odihnesc.

Nu știam dacă ascultasem doar o introducere sau întreaga explicație. Garmendia continuă :

— Poate că, dacă n-o s-o mai văd în cursul zilei, noaptea, cine știe, o să uit de ea. Nu te supăra : nu-ți reproșez nimic ; dacă te rog ceva, e pentru că știi deja cum stau lucrurile.

Îl asigurai că nu pricep. Nu m-a ascultat ; și-a urmat vorba :

— Nu cauți ceva de lucru pentru Geneviève ? Tare mi-ar plăcea s-o văd plecată de aici.

Cum afacerile nu-mi mergeau tocmai prost — deși nu puține din obiectele cumpărate în ultima mea călătorie refuzau cu îndărătnicie să se lase vîndute — și cum femeia care-mi făcea curat, pretextînd că se măritase, nu mai dădea pe la mine, m-am gîndit la posibilitatea de a-i da ceva de lucru Genevièvei. Cînd iau o decizie, acționez pe loc, fără să mă mai încurc cu reflecții și temeri. În chiar aceeași seară mi-am recuperat mica franțuzoaică.

Mi-am petrecut *week-end*-ul într-o frumoasă vilă — o adevărată moșie — pe care o au niște prieteni la Aldo Bozzini. M-am înapoiat cu un coș plin de legume, trofeu substanțial și falnic, pe care l-ar fi invidiat deopotrivă pictorul, dieteticianul și veșnicul îndrăgostit de natură. Gîndul îmi era la Geneviève și la recunoscătoarea bucurie cu care va primi, în oala ei,

aceste produse bucolice. Și totuși soarta nu i-a hărăzit bucuria asta. Cînd să pășesc pragul casei, m-am gîndit la Garmendia, la sănătatea lui șubredă, la aversiunea sa față de alimentele moarte — „devitaminizate", așa cum pitorește le numește el —, la sumedenia de servicii pentru care-i sînt îndatorat și, fără multă șovăială, m-am hotărît să-i fac o vizită și să-i ofer acel neasemuit florilegiu al grădinii : coșul meu !

L-am găsit agitat, aproape furios. Verdețurile mele i-au mai alinat totuși sufletul. Îmi vorbi despre vise — nu conteniseră — și despre Geneviève — cu oarecare întristare, cu oarecare nostalgie. Îmi mărturisi că dragostea lui devenea, cu fiecare vis, tot mai extravagantă. Într-unul din ultimele, îi dăruise Genevièvei un inel cu un frumos rubin, care fusese al mamei sale și pe care el îl păstra în casa de fier.

Apoi îmi relată cum începuseră aceste vise.

— Eram bolnav, a explicat el. Aveam febră mare, dar mă simțeam mai bine. Ca să mă distreze, Geneviève îmi vorbea. Mi-a spus că un alt bolnav (băiatul administratorului de la depozit) era pe cale de vindecare și că părinții îi dăruiseră un cățeluș lățos. În somn, ciinele acela a început să-și schimbe în mod alarmant înfățișarea, iar eu am început să mă îndrăgostesc de Geneviève.

— Iar acum ? am întrebat.

— Acum e groaznic, răspunse și-și acoperi ochii cu mîna.

— Și ce-ai de gînd ?

Garmendia oftă. Apoi zise :

— Dacă aș ști... Poate ar fi mai bine să iei cîinele înapoi — nu se referea la cîinele lățos al băiatului, ci la idol. — Văd că n-a fost de ajuns s-o alung pe Geneviève.

Concepția prietenului meu despre relația dintre noi și vise îmi părea destul de naivă ; nu din casa, ci din mintea lui trebuiau alungate aceste lucruri, m-am gîndit. Totuși, m-am mărginit să mă conformez. În timp ce scoteam din *living-room* idolul, mi-a venit o idee : un adevărat plan, s-ar putea zice. Întorcîndu-mă în *living*, a trebuit să recunosc că îndepărtarea cîinelui destrămase magica armonie a încăperii. Am încercat să aranjez mobila și vazele în tot felul de combinații fanteziste, dar rezultatul, căruia de fiecare dată i-am dat grabnic glas, a fost unul singur : nesatisfăcător, nesatisfăcător. Atunci m-am încumetat să vorbesc.

— Destul cu paleativele, am rostit cu o uimitoare liniște. Toată politica asta șubredă se va dovedi cu vremea că nu slujește la nimic. Mai întîi Geneviève, apoi cîinele ; așa, cine știe unde ajungem. Mai bine să avem îndrăzneala unei schimbări totale. Locuința asta are un aspect mult prea deosebit.

L-am privit în tăcere pe Garmendia. Pe chipul acestui om enervant s-a insinuat bătaia de joc și uimirea. Fără a mă descuraja, continuai :

— În încăperile astea, cineva care a trăit o obsesie este prins ca în cușcă, *prizonier*. Ambianța însăși e aici o obsesie, un încîntător coșmar...

— Ce-mi propui ? m-a întrebat.

În tonul lui am remarcat o ciudată lipsă de interes. Nu începea îndoială că visele îl schimbaseră pe Garmendia. Nu mai era cel din vremurile bune, încrezător și entuziast. L-am deplîns sincer.

— Ce-ți propun ? Simplu ca bună ziua. Să înlocuiești ambianța asta rococo și *fin de siècle* (într-un cuvînt bol-nă-vi-cioa-să) cu una sobră și modernă. Azi, din întîmplare, tocmai am la îndemînă niște tablouri într-adevăr liniștitoare de Juan Gris, poate și un Braque, cîteva fotolii și, de necrezut, niște paravane după schițele lui Man Rey, precum și ceva ceramică împodobită cu lungi poeme de Tzara și Breton.

Prietenul meu mă privi inexpresiv. O maximă pe care n-o uit niciodată este că un vînzător adevărat nu știe ce-i aia descurajarea. Mi-am urmat vorba :

— Ca să nu ieși în prea mare pagubă cu schimbarea, o să primesc în consignație toate obiectele ce le ai în casă în clipa de față.

O dată mai mult a trebuit să mă felicit pentru tactul cu care îmi duc la capăt misiunea de a-mi convinge clientul și prietenul. Într-adevăr, Garmendia îmi răspunse scurt :

— Cum dorești.

E drept că în răspunsul lui era o urmă de nemulțumire (dacă aș îndrăzni să folosesc vorbe mari, aș zice : o totală dezamăgire). S-o spun oare ? Din clipa aceea, Garmendia a devenit nepoliticos, aproape bădăran. Cu o delicatețe ce mă umple de o îndreptățită mîndrie, am replicat :

— Atîta timp cît nu văd la tine mai mult entuziasm, n-o să mișc un deget, n-o să fac absolut nimic.

Întorcîndu-mă la expoziția mea, m-am apucat să adun mobilele moderne. A doua zi, la prima oră, i-am mobilizat pe oamenii ce se ocupă cu mutatul. *A tout seigneur, tout honneur:* au muncit namilele ca niște diavoli. Într-un răstimp pe care îl socotesc, pe bună dreptate, foarte scurt, au lăsat atît de gol apartamentul din strada Bulnes, încît, dacă Garmendia ar fi dat să se așeze la masă, cum lipsea și masa, și scaunul, s-ar fi păcălit strașnic. Tipii mei n-au stat o clipită : cu aceeași repeziciune, au îngrămădit în *living* noile obiecte, toate încăpătoare și foarte comode, împiedicînd aproape cu desăvîrșire circulația. Odată îndepărtat, în fine, zgomotosul salahor, și-a făcut intrarea artistul. Ajutîndu-mă de bunul gust și de ciocan, m-am înhămat la o corvoadă anevoioasă și originală : aceea de a face ordine în acest haos. Scrupulos ca totdeauna, m-am lipsit de neprețuita colaborare a Geneviévei : cine știe în ce groaznic mod s-ar fi repercutat întoarcerea fetei în visele lui Garmendia.

Dacă un client îmi dă pe mînă o treabă, pentru mine nu mai există orar. Opt zile încheiate am trăit în strada Bulnes. Prietenul meu nu s-a arătat la față. În unele clipe de meditație — trecătoare poate, dar amare — am ajuns să cred că se supărase și că mă evita în mod deliberat.

Între timp, Geneviève țesea firul negru al perfidiei. Dacă e să dau crezare vorbelor sale,

în expoziția mea a apărut un client, acea *rara avis*. În loc să dea fuga să mă caute în strada Bulnes sau măcar să-i vîndă ceva (dar de cînd, *s'il vous plaît*, se descurcă domnișoara Geneviève în tainele prețurilor ?), l-a întreținut cu tot soiul de palavre, ba chiar s-a tocmit, fără știrea mea, să lucreze ca servitoare în blestemata *garçonnière* a individului. O, rafinament al soartei potrivnice ! (Toate astea le-am aflat într-o noapte cînd mă întorceam acasă căutînd binemeritata tihnă după o grea zi de trudă !) I-am reproșat cît de urît se purtase. Mă încredință că va face orice-i voi porunci, se refugie în tot felul de subterfugii și vorbe în doi peri și căută să mă distragă cu nu știu ce povești despre un cîine ciobănesc care se pierduse.

— Ce cîine ciobănesc ? am întrebat.

Îmi răspunse fără șovăire :

— Acela din grădina aceea întunecoasă, de la colțul străzii Colonel Díaz.

M-a încercat o bănuială supărătoare care, vai, s-a confirmat prea curînd. Mi-am luat mănușile, pălăria și bastonul și m-am îndreptat fără întîrziere spre colțul amintit. Cînd m-am săturat să tot iscodesc zadarnic prin grilaj, am tras de clopoțel. L-am întrebat pe portar dacă nu cumva pierduseră vreun cîine. Tipul mi-a răspuns furios că nu țineau nici un fel de cîine.

Rămas iarăși cu singurătatea și cu neliniștea mea, mi-am ostenit trupul — fără a izbuti să-mi liniștesc sufletul — colindînd, la lumina lunii, pe străzile cartierului numit odinioară Țara de Foc.

Acasă mă aștepta un necaz și mai mare. În mod inexplicabil, Geneviève plecase. De ce ? Unde anume ? Cuprins de furie, de amărăciune și de ciudă, mi-am închipuit-o în îndoielnica *garçonnière* a acelui client necunoscut, frecînd dușumelele. Întîi am luat hotărîrea să nu mă culc pînă nu se întoarce. Îndeletnicirile mele melancolice, consolările mele foarte efemere au fost să pregătesc o interpelare sarcastică și să-i prevăd regretul și umilința. Apoi am înțeles că aceste răzbunări pentru jignirea mea nu erau decît o momeală perfidă, urmărind să mă ducă spre niște chinuri pe care eu însumi mi le pregătisem. Așteptarea putea fi îndelungată, iar nervii mei erau la pămînt, nu mai rezistau. M-am dezbrăcat, m-am culcat. Ce cumplită mi s-a părut noaptea aceea ! Cu cîtă temerară naivitate m-am străduit să adorm ! După ce m-am tot răsucit de pe-o parte pe alta, în disperată căutare a unor iluzorii poziții care să-mi potolească neliniștea, în zorii palizi am găsit, în sfîrșit, uitarea și, neîndoielnic, am adormit. Am visat că dădeam tîrcoale prin grădina întunecată de la colțul lui Colonel Díaz ; cînd m-am încumetat să pătrund în casă, m-am deșteptat. Era nouă dimineața. Mă simțeam proaspăt și odihnit. Totuși, în clipa trezirii, am avut impresia că dormisem abia răstimpul cît durase acel vis scurt.

Neliniștea din noaptea trecută mi se părea inexplicabilă. Mă gîndeam la ea fără teamă, ca la ceva străin și ridicol ; poate ca la o nebunie definitiv vindecată. Fără măcar să văd

dacă Geneviève era acasă — am plătit această indiferență rămînînd fără dejun — m-am dus în strada Bulnes, cu înduioșătoarea speranță de a-mi primi banii pentru noul mobilier, sau cel puțin un avans.

Garmendia m-a întîmpinat cu capsa pusă. Nu se mai putea, sărmanul, ascunde : era pornit de-a binelea. Din cînd în cînd, mă chiar îngrijora soarta ceramicii cu versurile lui André Breton, ce părea condamnată să se spargă în capul meu.

S-a exprimat despre lucrurile ce i le adusesem în casă în niște termeni pe care îi repet copleșit, ca și cum aș comite un sacrilegiu ; a zis *(horresco referens)* :

— Sînt cele mai desăvîrșite mostre de tîmpenie, de inepție și de indecență din cîte se pot imagina.

Consider că această grosolănie numai de moderație nu poate fi învinuită !

A proferat și alte asemenea enormități, s-a întrerupt și pe urmă mi-a strigat cu cel mai deplasat patetism :

— Și apoi n-o să-ți iert niciodată că mi-ai răpit-o pe Geneviève !

— Nu te înțeleg, i-am răspuns sincer și în aceeași clipă am început să mă îndoiesc că e în toate mințile.

— Mă înțelegi foarte bine, afirmă el.

Ca și cum nu l-aș fi auzit, mi-am continuat vorba :

— Dacă dorești ca fata să se întoarcă la tine, o vei avea. N-o pot trimite chiar în după-masa asta, fiindcă s-a angajat (fără știrea mea, bine-

înțeles) să lucreze în apartamentul (între noi fie spus, o *garçonnière)* unui domn. Dar azi sau mîine voi vorbi cu respectivul și îți dau cuvîntul că nu va fi nici o problemă.

A ascultat acest nobil și convingător discurs cu ochii plecați, fără a mă încuraja o dată măcar cu vreun cuvînt sau gest de încuviințare. Replica lui, rostită cu amărăciune și răceală, m-a lăsat înmărmurit :

— Dă-mi voie, a zis, dă-mi voie să nu cred în cuvîntul tău.

Am plecat val-vîrtej de la el, simțind că, în chip inexplicabil, relațile noastre intraseră într-un impas ce nu promitea nimic bun. S-ar fi putut ca toate acestea să se datoreze unuia din acele subite accese de suspiciune și de zgîrcenie de care suferă cronic cei bogați. A simulat acea nemaipomenită gelozie tocmai ca să-și ascundă aceste sentimente jignitoare. M-apucă groaza la gîndul că, uitînd de încrederea ce i se datorează unui prieten, Garmendia a interpretat năzuința mea cinstită de a-i schimba ambianța, acel adevărat decor al nebuniei sale, drept o josnică dorință de a face o afacere bună. Dacă a existat și o altă intenție la mine, a fost pur și simplu aceea de a-mi exercita gustul și aptitudinile artistice într-un moment cînd afacerile erau practic paralizate. Ca tranzacție comercială însă... Amărît cum sînt, nu pot decît să schițez un zîmbet, o adevărată schimă melancolică. Am vîndut foarte puține din lucrurile date de el în consignație ; cît despre cele aduse în apartamentul lui, n-am primit pe ele un ban și nici nu voi primi vreodată...

Acasă am găsit-o pe Geneviève, aplecată grațios deasupra idolului celt, într-o amabilă flecăreală, în *tête à tête,* cu un sinistru domn pîntecos, cu niște mustăți negre uriașe, îmbrăcat în negru și cu mănuși negre. Am priceput pe loc situația. Era tipul care-și pusese în gînd s-o angajeze servitoare !

Oricît eram de tulburat, am băgat de seamă (sînt sigur de asta) că fata avea pe deget inelul cu frumosul rubin ce fusese al mamei lui Garmendia. Și sînt la fel de sigur că Geneviève a surprins privirea mea uluită.

Am îngăimat ceva cerîndu-i o explicație definitivă, dar Geneviève nu s-a sinchist de mine, arătîndu-mi-l, vag, pe bunul ei amic și luîndu-și tălpășița.

M-am apropiat de necunoscut.

— Domnul — am rostit cuvîntul cu aleasă politețe — domnul — iar acum am adoptat un ton, dacă vreți, mai viu — dorește ceva ?

— Da... nu... — mi-a răspuns, copleșit cu totul de dificultăți respiratorii. Vreau să zic că am venit pentru fata asta — o străină, o franțuzoaică — ce lucrează sau lucra aici.

— Doriți s-o chem ? am întrebat.

— Nu... nu e nevoie... sau, cum vreți..., răspunse tipul. Am dat afară servitoarea și voiam doar să știu cînd o să vină fata asta la mine, atîta tot.

Am simțit ghimpele în carne vie. Am răspuns :

— Atîta tot doreați să știți, cînd va merge Geneviève la dumneavoastră ? Foarte bine. Însă există o dificultate.

Omul încruntă din sprîncene și-și repezi înainte obrazul enorm și mustățile, exprimînd o candoare poate adevărată, poate prefăcută, dar cu siguranță respingătoare. Am continuat :

— Fata se învoise mai dinainte să lucreze în casa unui prieten, un adevărat frate pentru mine.

— Atunci, zise domnul, mă retrag. Nu mai rămîne nimic de adăugat.

— O, cum de nu, am exclamat. Eu n-am zis încă nimic. Ascultă bine ce-ți spun : Geneviève nu va pleca din casa asta. Puțin îmi pasă de prieteni și de învoieli și n-am de gînd să permit nimănui s-o angajeze fără știrea mea.

Individul a holbat ochii la mine, și-a tras pălăria pînă peste urechi și a plecat pufnind ca o străveche și pîntecoasă locomotivă.

Fără doar și poate că toată această jalnică comedie a vieții a izbutit să mă afecteze. Noaptea am visat-o pe Geneviève. Aș putea să jur că am visat-o, deși n-am văzut-o în vis nici măcar o dată. Se afla prezentă în simboluri : era atîtătoarea penumbră a împrejurimilor și tainicul înțeles al faptelor mele. Se făcea că intrasem în clădirea de la colțul străzii Colonel Díaz, dar casa era veche și uriașă. Eram frînt de oboseală ; mă rătăcisem printr-un șir nesfîrșit de saloane, pline de portrete și de goblenuri. Am înaintat, tremurînd de ușurare și de fericire, printr-un coridor strîmt și întunecos, la capătul căruia răzbătea o rază piezișă de lumină. Groaza și dezgustul au fost atît de puternice, încît m-au trezit.

Ziua următoare nu s-a întîmplat nimic demn de amintit. Deși, la drept vorbind, s-a petrecut totuși un mic episod revelator pentru abisele ce zăceau în Geneviève. Episodul acesta ar fi, el singur, de ajuns pentru a-mi explica purtarea care nu are, desigur, nevoie de justificări. Datoria mea e limpede : s-o împiedic pe Geneviève să găsească noi victime pe care să le izbească răutatea ei înnăscută, oarbă și religioasă. Din acest motiv, nu trebuie s-o cedez nimănui.

Cînd mi-a servit dejunul, am întrebat-o de inelul cu rubin. Și-a privit cu inocență mîinile. Într-adevăr, nu se afla pe degetele ei. Fără a mă lăsa intimidat de stratagema aceea abilă, am stăruit. La început negă existența oricărui inel ; pe urmă recunoscu, pe rînd, că-l găsise cînd într-un șanț, cînd într-o baltă, cînd undeva pe stradă, că era vorba de un amărît de fleacușteț fistichiu și că spre seară îl pierduse. Am insistat zadarnic. I-am stors lacrimi, dar nu și mărturisiri. Nu e nevoie să amintesc că poate spunea adevărul — falsa și adevărata roșeață sînt aproape la fel — ca să mă simt îngrozit.

Am coborît, tremurînd, scările, am deschis un balcon și m-am aplecat peste balustradă. Am impresia că n-am văzut nimic : nici pămîntul, nici mașinile, nici oamenii, nici casele, nici copacii. Lumea murise pentru mine. În clipa următoare, m-am trezit frecînd cu o flanelă galbenă cuiele idolului. Din fericire, rugina era foarte veche, iar eforturile mele distrate n-au dus la nimic. Nici un cui nu și-a

recăpătat strălucirea ; idolul nu și-a pierdut aspectul de lucru vechi și fioros.

Noaptea, cu o naivitate uimitoare, am adormit din nou. Așa cum era inevitabil, m-am pomenit iarăși în coridorul strîmt și întunecos, nu departe de camera unde se vedea raza piezișă de lumină. Am simțit că nu trebuie să mă apropii de odaia aceea, că trebuie să mă retrag și, înainte de a fi prea tîrziu, să fug ; dar am avut totodată și insuportabila certitudine că acolo se aflau Geneviève și Garmendia. Am preferat să mor decît să mai trăiesc în asemenea îndoială și am făcut un pas. Din coridor se putea zări numai porțiunea din încăpere aflată în dreptul intrării ; tainicul mecanism al viselor mi-a îngăduit să văd lucrul de care mă temeam. Garmendia era întins pe patul de piatră ; fata, într-o tunică albă și ușoară, care în visele mele semnifica preoteasa, stătea îngenuncheată la marginea patului, privindu-l extatic. Pe jos zăceau niște cuie și un ciocan. Geneviève a luat un cui, a ridicat, cu nespusă încetineală, ciocanul, iar eu mi-am acoperit ochii. Apoi Geneviève îmi surîdea, spunea „nu-i nimic", și, liniștitoare, îmi arăta în trupul idolului două cuie noi, strălucitoare. Am vrut să fug. Fata recită lunga poezie a familiei Gulniac. O priveam cu fascinație, aproape cu dragoste. Mă chemă veselă ; vorbele ei prinseră să-și schimbe consistența și înțelesul ; apoi schimbarea a fost bruscă și deplină, așa cum zgomotul făcut de peștele ce se mai zbate încă sub apă se schimbă atunci cînd, în sfîrșit, pescarul îl scoate, dintr-o smucitură, la suprafață.

Mă trezisem. Geneviève, în picioare lîngă patul meu, repeta ritualic niște vorbe și mă privea. Spunea :

— Portăreasa lui Garmendia vrea să vă vadă. Poate intra ?

— Nu, am răspuns indignat. Cum de-i trece prin cap că o s-o primesc la ora asta ?

De bună seamă că visul mă tulburase, pentru că în clipa următoare mi-am schimbat gîndul. Am poruncit :

— Bine. Să intre, să intre.

Am luat de pe noptieră pieptenele, peria și niște *brioline* și am redat părului meu creț și ciufulit — rebel incurabil — un simulacru de ordine.

Femeia, escortată cum se cuvine de Geneviève, a intrat în dormitorul meu. Am ghicit că era gata, ba era chiar hotărîtă să-și dea drumul. Am întrebat cu resemnare :

— Care-i necazul ?

— Trebuie să veniți la noi, răspunse ea.

— Care-i necazul ? am insistat.

— Domnul Garmendia, sărăcuțul, e bolnav, tare, tare bolnav, strigă ea înecîndu-se.

— Du-te și stai lîngă el, i-am zis. Vin și eu numaidecît.

Am presimțit iminentul potop de vorbe, de bocete și de sughițuri ; i-am făcut un semn Genevièvei și *exit* portăreasa.

Cînd am ajuns la locuința din strada Bulnes, femeia mă aștepta. Și-a împreunat mîinile, a clătinat din cap și a dat să vorbească. I-am ordonat :

— Sus, să mergem sus.

Am urcat. Femeia deschise ușa. M-am trezit în apartament, pe întuneric.

— Garmendia, am exclamat foarte tare. Garmendia !

Nici un răspuns. După cîteva clipe de ezitare, m-am hotărît să intru. Am făcut un pas. Am strigat iarăși :

— Garmendia !

Vocea prietenului meu, parcă golită de o indiferență de moarte, rosti încet :

— Ce dorești ?

— De ce stai pe întuneric ? am întrebat, deja mai liniștit.

Am deschis ferestrele.

Garmendia ședea pe un scaun de metal, în odaia aceea aproape abstractă, albă, cenușie și galbenă. L-am compătimit în sinea mea.

Am întins o mînă ca să i-o pun pe umăr, dar ceva — strania lui imobilitate, fixitatea privirii sale care nu se desprindea de un punct închipuit în fața lui, în aer — mă reținu. Am întrebat :

— Ce e cu tine ?

— Ce-ți pasă ? răspunse el. Mi-ai furat-o pe Geneviève. Geneviève mi-a furat sufletul.

— Nimeni nu ți-a furat nimic, am afirmat cu desăvîrșită bună-credință. Și în afară de asta, nu e momentul potrivit pentru vorbe.

— Nu-s vorbe, replică el. Sînt orb.

Am ridicat brusc o mînă spre ochii lui. Și i-a închis.

— Dacă ți se pare cumva că ești orb, am comentat, atunci ești nebun.

Aceste cuvinte, rod al unei vulgarități spontane, au fost ultimele rostite de față cu prietenul meu. Încercînd să-mi exprim dojana amicală, pronunțasem diagnosticul exact și cumplit. Garmendia nu era orb : credea că e orb, pentru că era nebun.

I-am dat niște vagi instrucțiuni portăresei și, buimăcit, m-am întors acasă. Mi-am petrecut cum am putut dimineața. Am spălat și am aranjat vitrine, am făcut unele retușuri în saloane (scoțînd aici un birou, intercalînd dincolo o consolă) : simplă muncă mecanică, mai demnă de un automat decît de un om și de un artist. Am mîncat de prînz, iar apoi m-am instalat în birou, să-mi fumez ultima țigară de la Garmendia. În timp ce contemplam melancolicele volute, mi-am amintit visul de azi-noapte și m-a străfulgerat o idee. Supunîndu-mă unei voințe ce nu-mi mai aparținea, m-am ridicat, m-am pus în mișcare. Asemeni cuiva care, în plin leșin, întrezărește o lumină și începe să-și vină în fire, am întrevăzut o speranță : speranța că mă înșel. Am privit cu groază fiorosul idol celt. Nu mă înșelam. Înfipte în trupul lui străluceau două cuie noi.

Am strigat, cu un horcăit de muribund :

— Geneviève ! Geneviève !

Fata veni în fugă, alarmată. În primul moment, ochii albaștri și cozile ei virtuoase aproape că m-au convins. Mi-am înăbușit tentația de a da uitării totul și de a mă lăsa în voia acelei evidente nevinovății. Arătînd idolul, am întrebat :

— Ce-i cu cuiele astea ?

— Habar n-am, răspunse ea.

— Cum habar n-ai ? Eu, unul, știu că nu le-am înfipt.

Expresia de neliniște dispăru de pe chipul Genevièvei.

— Nici eu, rosti cu nepăsare. După o pauză, adăugă : Și apoi, nu uitați că dumneavoastră țineți ciocanul și cuiele sub cheie.

Ce-i drept, așa era. Încă nu mi-am pierdut orice brumă de judecată și nu permit ca cine știe ce mîini nepricepute să se joace cu niște cuie care nu se mai importă și, cu atît mai puțin, cu vechiul meu ciocan englezesc. O clipă, n-am fost în stare să iau aminte la nimic altceva decît la indignarea îndreptățită, la adevărata furie pe care mi-o pricinuia ipoteza aceea gratuită. Potolindu-mă în cele din urmă, am înțeles că dacă cele două cuie noi ale cîinelui nu puteau fi puse nici pe seama mea, nici pe a Genevièvei, problema devenea dificilă. Ca s-o rezolv, am imaginat cele mai puțin plauzibile explicații, cum ar fi, de pildă, că aceste cuie le împlîntase în trupul idolului fantasma Genevièvei — acea Geneviève visată de mine și, vai, de Garmendia. Pe cînd îmi băteam capul cu astfel de nerozii, mă cuprinse somnul ; mă lăsai în fotoliu, ochii începură să mi se închidă... Brusc, mi-am dat seama de primejdie și am sărit în picioare. M-am plimbat prin cameră, chinuindu-mă să mă trezesc. Mi s-a năzărit că teribila față fără ochi a cîinelui mă supraveghează. M-am gîndit cu disperare că

eu însumi îl adusesem din strada Bulnes. Tot chibzuind, am înțeles că nu trebuie să cad în greșeala lui Garmendia : pentru a scăpa de față și de cîine, nu era de ajuns să-i îndepărtez din casă. Dar oare exista vreo speranță să scap ? Cînd îmi aminteam de soarta lui Garmendia, eram încredințat că da : nu puteam admite că voi avea aceeași soartă înspăimîntătoare. Cînd îmi veneau în minte visele din ultimele nopți și felul inevitabil cum înaintam înspre camera cu cîinele, eram mai puțin sigur. Cîtă vreme nu descopăr cum să ies din această situație, m-am gîndit, cîtă vreme nu știu, cel puțin, dacă există vreo ieșire, nu trebuie să dorm. Ieșirea ce mă aștepta în somn s-ar fi putut să fie mult prea cumplită.

Mi-am reamintit visele acelea și bănuiesc că am adormit. Mă aflam în strîmtul și întunecosul coridor. Am înaintat un pas. Cînd să intru în cameră, am făcut o mișcare îngrozită (ca și cum nu întreaga mea conștiință se adîncise în vis, ca și cum, într-o ultimă sforțare de naufragiat, m-aș fi cățărat pe partea ce nu se scufundase încă a bărcii) și m-am trezit. M-am pomenit stînd în fotoliu (nu-mi aminteam cînd mă așezasem). M-am uitat cu dezgust la monstruoasele lui brațe de piele. Am sărit în picioare. Instinctiv, am alergat spre mijlocul încăperii. Eram cuprins de oroare față de toate obiectele, față de toate manifestările materiei care mă pîndea și mă încercuia ca un vînător ce nu dă greș. Am descoperit (sau mi s-a părut că descopăr) că a fi viu înseamnă a fugi, în chip vre-

melnic și paradoxal, de materie și că teama ce mă covîrșea în clipa aceea era teama de moarte.

Măcar de-aș fi putut să ies în stradă, să mă îndepărtez, să umblu mult. În voia celei mai năvalnice fantezii, am pus la cale tot felul de nerăbdătoare și grabnice plecări. Apoi am înțeles că totul era zadarnic. Aș fi fost aidoma unei frumoase păsări care ar fi zburat... cu colivia pe spinare. Era mai bine să rămîn acasă, liniștit, fără a mișca un deget. Oboseala putea fi funestă : ar fi iscat somnul.

Seara s-a scurs repede. N-am dormit. Și totuși, dintr-o dată, mi se trezesc niște amintiri care (aș fi gata s-o jur) îmi vin dintr-un vis. Cum să explic acest repetat fenomen ? Închid ochii, visez instantaneu și mă trezesc ? Nu cred. N-am închis o dată ochii toată ziua. Dacă aș fi făcut-o, aș păstra amintirea vreunei deșteptări ; n-aș simți oboseala asta în pleoape. Atunci unde am văzut de curînd coridorul ce coboară spre camera cu cîinele ? Unde am văzut ochii lui Garmendia săpați pe o lespede, în stînga, și unde l-am văzut deschizînd o ușă săpată pe o altă lespede, la dreapta ? Unde am văzut-o pe Geneviève rezemată de un divan de piatră, chemîndu-mă ? Unde am implorat în genunchi și unde mi-a fost impusă o condiție pe care acum nu mi-o mai amintesc ? Și altceva : visam sau eram treaz cînd l-am văzut învîrtindu-se pe la colțul străzii pe individul ce voia s-o ademenească pe Geneviève de la mine ? Visam sau eram treaz cînd am auzit, din balcon, un dialog între același individ și Geneviève,

în chiar poarta casei mele ? Visam sau eram treaz cînd am auzit că Geneviève își lua rămas-bun cu cuvintele *Pe mîine ?*

Dacă n-ar fi existat strădania de a scrie, rodul inevitabil al acestor interludii onirice ar fi fost neliniștea și nebunia. Cînd, în zori, m-am decis să aștern pe hîrtie această poveste, am fost salvat. Din cînd în cînd am scris cu adevărată plăcere. Din cînd în cînd, spre sfîrșit, am ațipit : cititorul va fi observat nu o dată acest lucru. Uneori m-au trezit coșmarurile ; alteori ceasornicul de bronz, cu melodia lui de fiecare oră, cu nimfele și cu păstorii lui ; alteori gălăgia făcută de Geneviève, care deretica la subsol. Ca și cum n-ar fi vrut să se culce înaintea stăpînului ei, a trebăluit toată noaptea. O aud mișcîndu-se încoace și-ncolo sub camera mea. Dacă n-aș ști că e ea, aș crede că rămăsese închisă acolo cine știe ce vietate. Agitația la subsol e aproape continuă. Din cînd în cînd, izbutesc s-o uit.

Geneviève și misterioasa ei îndeletnicire nu mă îngrijorează. Nu mi-e teamă. În josul acestor pagini voi scrie, cu hotărîre și cu migală, cuvîntul SFÎRȘIT ; apoi (cu ușurarea cuiva care, după o chinuitoare încercare de despărțire, se întoarce la femeia iubită) mă voi lăsa în voia răcoroasei, tandrei și castei îmbrățișări a patului și voi dormi cu beatitudine. Ce odihnă ! Lunga zi de trudă mi-a dezvăluit, în sfîrșit, adevărul. Un șir de coincidențe ușor

explicabile — sau inexplicabile, precum viața și precum noi înșine — mi-au sugerat o poveste fantastică, în care sînt nu numai erou, ci și victimă. Nu există o asemenea poveste. O să dorm fără grijă. Geneviève nu mă va orbi. Geneviève nu-mi va fura sufletul, (E de închipuit oare un mit mai stupid decît acela al lui Faust ?) Poate fi furat doar sufletul celor care și l-au pierdut deja ; eu, unul, cînd sînt fericit, simt chiar că îmi prisosește...

Aici m-a întrerupt Geneviève. A intrat în camera mea și, cu nespusă solicitudine, cu un ton de duioasă dojană, mi-a spus că se făcuse deja dimineață, că trebuie să mă culc, că trebuie să mă odihnesc, că trebuie să dorm.

TRAMA CEREASCĂ

CÎND, ÎNTR-O ZI DE 20 DECEMBRIE, căpitanul Ireneo Morris și doctorul Carlos Alberto Servian, medic homeopat, dispărură din Buenos Aires, ziarele abia dacă au comentat evenimentul. S-a spus că fusese fie amestecată, fie indusă în eroare mai multă lume și că o comisie făcea cercetări ; s-a mai spus că raza redusă de acțiune a avionului folosit de fugari permite să se afirme că aceștia nu ajunseseră prea departe. În acele zile, am primit un pachet care cuprindea trei volume *in quarto* (operele complete ale socialistului Louis Auguste Blanqui), un inel fără prea mare valoare (un acvamarin în adîncul căruia se vedea efigia unei zeițe cu cap de cal) și cîteva pagini scrise la mașină — *Aventurile căpitanului Morris* — semnate C.A.S. Voi transcrie aceste pagini.

AVENTURILE CĂPITANULUI MORRIS

Această relatare ar putea începe cu cine știe ce legendă celtă care să ne vorbească despre călătoria unui erou într-o țară aflată de cea-

laltă parte a unei fîntîni sau despre o temniță de nepătruns alcătuită din ramuri fragede sau despre un inel care-l face nevăzut pe cel care-l poartă sau despre un nor vrăjit sau despre o tînără fată ce plînge în străfundul îndepărtat al unei oglinzi aflate în mîna cavalerului menit s-o salveze sau despre căutarea fără de sfîrșit și fără de speranță a mormîntului regelui Arthur :

Acesta e mormîntul lui March, ăsta-al lui Gwythyr ;
acesta e mormîntul lui Gwgawn Gleddyffreidd ;
dar nimeni nu cunoaște mormîntul lui Arthur.

După cum ar putea să înceapă și cu știrea, pe care am auzit-o cu mirare și cu indiferență, că tribunalul militar îl acuză de trădare pe căpitanul Morris. Sau cu negarea astronomiei. Sau cu o teorie despre acele mișcări numite „pase", care se folosesc pentru a face să apară sau să dispară spiritele.

Voi alege, totuși, un început mai puțin incitant : dacă nu-l avantajează magia, îl recomandă în schimb metoda. Asta nu înseamnă nicidecum o respingere a supranaturalului și cu atît mai puțin respingerea aluziilor sau a invocațiilor din primul paragraf.

Mă numesc Carlos Alberto Servian și m-am născut la Rauch ; sînt armean. Au trecut opt veacuri de cînd țara mea nu mai există, dar îngăduie totuși ca un armean să se alăture arborelui său genealogic : toți urmașii ei îi vor urî pe turci. „O dată armean, rămîi armean." Sîntem asemeni unei societăți secrete, asemeni unui clan și, risipiți pe toate continentele, ne

unesc indefinibilul sînge, niște ochi și un nas care se repetă, un anume mod de a înțelege viața și de a ne bucura de ea, anumite deprinderi, anumite intrigi, anumite excese în care ne recunoaștem, frumusețea pătimașă a femeilor noastre.

Ar mai fi de spus că sînt burlac și locuiesc (locuiam), asemeni lui Don Quijote, împreună cu o nepoată : o fată simpatică, tînără și muncitoare. Aș mai adăuga un calificativ — liniștită — dar trebuie să mărturisesc că în ultima vreme nu l-a mai meritat. Nepoata mea își făcea o distracție din a îndeplini oficiile de secretară și, cum eu n-am secretară, se ocupa de telefon, trecea pe curat și sistematiza, cu riguroasă precizie, fișele medicale și simptomele notate de mine la întîmplare din declarațiile bolnavilor (a căror regulă comună e dezordinea) și orînduia vastul meu fișier. Mai avea și o altă distracție, nu mai puțin nevinovată : aceea de a merge cu mine la cinematograf în fiecare vineri seara. În seara aceea era vineri.

Se deschise ușa ; în cabinet intră energic un tînăr militar.

Secretara mea stătea în picioare, în spatele mesei, la dreapta mea, și-mi întindea, impasibilă, una din acele coli mari de hîrtie pe care-mi notez datele furnizate de bolnavi. Tînărul militar se prezentă fără șovăială — era locotenentul Kramer — și, după ce privi ostentativ spre secretara mea, întrebă cu o voce sigură :

— Pot să vorbesc ?

I-am spus că poate. El continuă :

— Căpitanul Ireneo Morris dorește să vă vadă. Se află sub stare de arest, internat la Spitalul Militar.

Molipsit pesemne de ținuta marțială a interlocutorului meu, am răspuns :

— La ordinele dumnevoastră.

— Și cînd o să vă duceți ? întrebă Kramer.

— Chiar acum. Numai să mă lase să intru la ora asta...

— O să vă lase, afirmă Kramer, și, salutînd cu mișcări zgomotoase și gimnastice, se retrase imediat.

M-am uitat la nepoata mea ; se schimbase la față. M-am înfuriat și-am întrebat-o ce e cu ea. M-a întrebat la rîndu-i :

— Știi cine-i singura ființă de care-ți pasă ?

Am avut naivitatea să privesc în direcția spre care-mi arăta ea. M-am zărit în oglindă. Nepoata mea ieși în fugă din încăpere.

De la o vreme nu mai era așa de liniștită. Pe deasupra, mai luase și obiceiul să zică despre mine că sînt egoist. Cred că vina pentru această acuzație o poartă, în parte, *ex libris*-ul meu. Acesta are înscrisă de trei ori — în greacă, latină și spaniolă — maxima *Cunoaște-te pe tine însuți* (n-am bănuit niciodată pînă unde mă va duce maxima asta) și mă reprezintă contemplîndu-mi, cu ajutorul unei lupe, propria imagine într-o oglindă. Nepoata mea a lipit mii de asemenea *ex libris*-uri pe mii de volume din nestatornica mea bibliotecă. Însă faima aceasta de egoist mai are o cauză. Sînt o persoană me-

todică, iar oamenii metodici, cei care, adînciți în îndeletniciri abstracte, nu luăm seama la capriciile femeilor, părem fie nebuni, fie nerozi, fie egoiști.

Am mai consultat (cam descumpănit) doi pacienți și am plecat la Spitalul Militar.

Se făcuse ora șase cînd am sosit la vechea clădire de pe strada Pozos. După o așteptare solitară și după un nevinovat și scurt interogatoriu, am fost condus la camera ocupată de Morris. La ușă era o santinelă cu baionetă. Înăuntru, foarte aproape de patul lui Morris, jucau domino doi bărbați care nu mă salutară.

Cu Morris ne cunoaștem de cînd mă știu ; n-am fost niciodată prieteni. L-am iubit mult pe tatăl lui. Era un bătrîn formidabil, cu un cap cărunt, rotund și ras și cu ochii albaștri, foarte duri și pătrunzători ; manifesta un patriotism welș recalcitrant și o nestăpînită manie de a povesti legende celte. Vreme de mai mulți ani (cei mai fericiți din viața mea), el mi-a fost profesor. În fiecare seară studiam cîte puțin ; el povestea, iar eu ascultam aventurile din ciclul *Mabinogion ;* apoi ne refăceam forțele bînd cîte un *mate* cu zahăr ars. Prin *patio*-uri se plimba Ireneo ; vîna păsări și șobolani și, cu un briceag, un fir de ață și un ac, încropea cadavre eterogene ; bătrînul Morris zicea că Ireneo se va face medic. Eu urma să fiu inventator, pentru că mă scîrbeau experiențele lui Ireneo și pentru că odată desenasem un proiectil cu resorturi care ar fi permis cele mai îndelungate călătorii interplanetare și un motor hidraulic care, odată pornit, nu s-ar mai fi

oprit nicicînd. Pe Ireneo și pe mine ne îndepărta unul de altul o antipatie reciprocă și conștientă. Acum, cînd ne întîlnim, ne cuprinde o mare fericire, în suflet ne înfloresc nostalgii și înduioșări, repetăm un succint dialog cu aluzii înfocate la o prietenie și la un trecut imaginar, iar în clipa următoare nu știm ce să ne mai spunem.

Țara Galilor, tenacele curent celtic sfîrșise odată cu tatăl său. Într-un fel calm, Ireneo este argentinian și ignoră sau disprețuiește pe toți străinii, fără deosebire. Pînă și la înfățișare este tipic argentinian (unii chiar l-au crezut sud-american) : mai degrabă scund, slab, cu oase fine, cu părul negru — bine pieptănat, strălucitor —, cu o privire ageră.

Zărindu-mă, păru emoționat (nu-l văzusem niciodată emoționat ; nici măcar în noaptea cînd a murit tatăl său). Îmi spuse cu o voce limpede, ca pentru a fi auzit de cei ce jucau domino :

— Dă-mi mîna. În ceasurile acestea de restriște, ai dovedit că ești singurul meu prieten.

Toate astea-mi părură un semn exagerat de recunoștință pentru vizita mea. Morris continuă :

— Avem multe de vorbit, dar vei înțelege că în asemenea împrejurări — și privi cu gravitate spre cei doi bărbați — prefer să tac. În cîteva zile o să fiu acasă ; atunci îmi va face plăcere să te primesc.

Am crezut că era o frază de rămas-bun. Morris adăugă că „dacă nu mă grăbeam prea tare", să mai stau o clipă.

— A, să nu uit, urmă el. Îți mulțumesc pentru cărți.

Am îngînat ceva, confuz. Habar n-aveam pentru ce cărți îmi mulțumește. Am făcut eu greșeli, nu-i vorbă, dar nu pe aceea de a-i trimite cărți lui Ireneo.

Vorbi despre accidente de aviație ; zise că nu crede că ar exista anumite locuri — Palomar, din Buenos Aires, Valea Regilor din Egipt — care să propage curenți în stare să le provoace.

În gura lui, „Valea Regilor" suna incredibil. L-am întrebat cum de aflase despre ea.

— Sînt teoriile părintelui Moreau, reluă Morris. Alții zic că ne lipsește disciplina. Că este contrară temperamentului poporului nostru, dacă mă urmărești. Ceea ce dorește aviatorul latino-american sînt niște avioane ca lumea. Dacă nu, adu-ți aminte de isprăvile lui Mira cu „Rîndunica", un soi de cutie de conserve legată cu sîrmă...

L-am întrebat cum se simte și ce tratament i se aplică. De data asta am vorbit eu foarte tare, ca să mă audă cei ce jucau domino.

— Să nu accepți injecții. Nici un fel de injecții. Să nu-ți vîri otravă în sînge. Ia un *Depuratum 6* iar apoi un *Árnica 10.000*. Ești un caz tipic pentru *Árnica*. Nu uita : doze infime.

M-am retras cu impresia că obținusem o mică victorie. Trecură trei săptămîni. Acasă, puține noutăți. Acum, retrospectiv, parcă descopăr că nepoata mea a fost mai atentă ca oricînd, dar mai puțin afectuoasă. În cele două vineri care au urmat, ne-am dus, potrivit obiceiului nostru, la cinematograf ; în a treia vineri însă, cînd

am intrat în camera ei, nu era acolo. Plecase, uitase că în seara aceea urma să mergem la cinematograf !

Pe urmă sosi un mesaj de la Morris. Îmi spunea că acum este acasă și să trec într-una din seri pe la el.

M-a primit în birou. O spun fără rezerve : Morris era mai bine. Există naturi care tind atît de nestăvilit către echilibrul sănătății, încît nici cele mai păcătoase otrăvuri născocite de alopatie nu le pot stînjeni.

Cînd am intrat în odaia aceea, am avut impresia că mă întorc în timp ; aproape aș zice că am fost surprins să nu-l întîlnesc pe bătrînul Morris (mort acum zece ani), dichisit și blajin, mînuind cu calm, serviciul pentru *mate*. Nimic nu se schimbase. În bibliotecă dădui peste aceleași cărți ; aceleași busturi ale lui Lloyd George și William Morris care îmi priviseră tinerețea plăcută și fără griji mă priveau și acum, iar pe perete atîrna oribilul tablou care-mi umpluse de spaimă primele insomnii ; moartea lui Griffith ap Rhys, cunoscut drept *strălucirea și tăria și blîndețea bărbaților din Sud*.

Am încercat să-l aduc neîntîrziat la discuția care-l interesa. Mi-a zis că nu are de adăugat, la cele ce-mi spusese în scrisoarea sa, decît cîteva amănunte. Nu știam ce să-i răspund : nu primisem nici un fel de scrisoare de la Ireneo. Hotărîndu-mă brusc, l-am rugat, dacă asta nu-l obosea, să-mi povestească totul de la început.

Atunci Ireneo Morris îmi istorisi misterioasa lui poveste.

Pînă în 23 iunie, fusese pilot de încercare al avioanelor armatei. Mai întîi a îndeplinit această funcție la fabrica militară din Córdoba ; în ultima vreme, reușise să fie mutat la baza de la Palomar.

Ca pilot de încercare era, mă asigură el, o persoană importantă. Efectuase mai multe zboruri de probă decît oricare aviator american (din sud și din centru). Avea o rezistență ieșită din comun.

Făcuse atîtea și atîtea asemenea zboruri, încît, în mod automat și inevitabil, ajunsese să facă mereu unul și același zbor.

Scoase un carnet din buzunar și trasă pe o pagină curată o serie de linii în zigzag ; notă minuțios niște cifre (distanțe, înălțimi, grade ale unghiurilor) ; rupse apoi foaia și mi-o întinse. M-am grăbit să-i mulțumesc. El îmi spuse că ceea ce țineam în mînă reprezintă „schema clasică a încercărilor sale".

În jur de 15 iunie, i s-a comunicat că într-una din zilele viitoare urma să încerce un nou Breguet — 309 —, cu un singur loc, de luptă. Era vorba de un aparat construit după un patent francez de acum doi sau trei ani, iar zborul urma să se efectueze într-un destul de mare secret. Morris se duse acasă, luă un carnet de însemnări — „așa cum am făcut și azi" —, desenă schema — „aceeași pe care o aveam eu în buzunar". Pe urmă, în joacă, îi trecu prin gînd s-o complice ; apoi — „în același birou unde stăm acum prietenește de vorbă" — ima-

gină acele elemente noi și și le întipări în minte.

Ziua de 23 iunie, zorii unei frumoase și cumplite aventuri, a fost o zi cenușie, ploioasă. Cînd Morris ajunse la aerodrom, aparatul era în hangar. A trebuit să aștepte să fie scos. Cum era frig, ca să nu răcească, a făcut cîțiva pași ; reuși să se ude bine la picioare. În sfîrșit, apăru și Breguet-ul. Era un monoplan cu aripi joase, „nimic neobișnuit, te asigur". L-a cercetat sumar. Morris mă privi în ochi și-mi zise coborînd vocea : scaunul era îngust, vădit incomod. Mai aminti că indicatorul de combustibil arăta „plin" și că pe aripi Breguet-ul nu avea nici un semn distinctiv. Spuse că a schițat un semn de salut cu mîna și că în aceeași clipă gestul i s-a părut fals. Rulă cam cinci sute de metri și decolă. Începu să pună în aplicare ceea ce el numea „noua sa schemă de încercare".

Era cel mai rezistent pilot de încercare din țară. Simplă rezistență fizică, m-a încredințat el. Era gata să-mi spună tot adevărul. Oricît n-o să-mi vină să-l cred, numaidecît după aceea i s-a întunecat vederea. Aici Morris vorbi îndelung, ajunse să se înfierbînte ; cît despre mine, l-am uitat pe „filfizonul" bine pieptănat pe care-l aveam în față și am urmărit povestirea : îndată ce și-a început noile exerciții, a simțit că i se întunecă vederea ; s-a auzit rostind „ce rușine, o să-mi pierd cunoștința", s-a năpustit asupra unei uriașe mase întunecate (probabil un nor), a avut o viziune efemeră și fericită, ceva ca imaginea unui paradis strălucitor... A reușit să controleze avionul abia cînd era gata să atingă terenul de aterizare.

Își veni în fire. Era întins, sfîșiat de dureri, într-un pat alb, într-o odaie înaltă, cu pereții alburii și goi. Se auzea bîzîitul unei muște ; cîteva clipe i s-a părut că-și face somnul de după-amiază pe cîmp. Pe urmă înțelese că e rănit ; că e internat ; că se află la Spitalul Militar. Nimic din toate acestea nu-l surprinse, dar mai trecu încă un timp pînă să-și amintească de accident. Abia amintindu-și-l, avu adevărata surpriză : nu pricepea cum de-și pierduse cunoștința. Și totuși, nu și-a pierdut-o doar o singură dată... Despre asta voi vorbi mai tîrziu.

Lîngă el se afla o femeie. O privi. Era o infirmieră.

Dogmatic și părtinitor, vorbi despre femei în general. A fost de-a dreptul dezagreabil. Spuse că pentru animalul din fiecare bărbat există un anumit tip de femeie, ba chiar o femeie anume și unică ; mai adăugă ceva în sensul că e o adevărată nenorocire s-o întîlnești, căci bărbatul simte cît de hotărîtoare este pentru destinul lui și se poartă cu ea temător și stîngaci, asigurîndu-și un viitor de neliniște și de permanentă frustrare. Afirmă că pentru un bărbat „așa cum trebuie" celelalte femei nu se vor deosebi prea mult între ele și nu vor prezenta nici un pericol. L-am întrebat dacă infirmiera corespunde tipului său. Îmi răspunse că nu și explică : E o femeie placidă și maternă, dar destul de drăguță.

Își continuă istorisirea. Intrară niște ofițeri (preciză gradele). Un soldat aduse o masă și un scaun ; ieși iarăși și se întoarse cu o mașină de

scris. Se așează în fața mașinii și scrise în tăcere. Cînd soldatul încetă, un ofițer îl întrebă pe Morris :

— Numele ?

Întrebarea nu l-a surprins. S-a gîndit : „O simplă formalitate". Își spuse numele și atunci i se arătă primul semn al îngrozitorului complot ce se țesea, într-un chip inexplicabil, în jurul lui. Toți ofițerii izbucniră în rîs. Nu-i trecuse niciciînd prin minte că numele lui ar fi ridicol. Se înfurie. Alt ofițer zise :

— Ați putea născoci ceva mai puțin năstrușnic. Îi ordonă soldatului de la mașina de scris : — Scrie, și nimic mai mult.

— Naționalitatea ?

— Argentinian, afirmă el fără șovăire.

— Faceți parte din armată ?

El aruncă o ironie :

— Accidentul l-am avut eu, dar cei loviți păreți dumneavoastră.

Rîseră un pic (între ei, ca și cum Morris n-ar fi fost de față).

El continuă :

— Fac parte din armată, cu gradul de căpitan, regimentul 7, escadrila a noua.

— Cu baza la Montevideo ? întrebă sarcastic unul din ofițeri.

— La Palomar, răspunse Morris.

Își dădu adresa : Bolívar 971. Ofițerii plecară. Ziua următoare veniră iarăși, aceștia și alții. Cînd înțelese că-i puneau la îndoială naționalitatea, sau se prefăceau că i-o pun la îndoială, fu gata să se scoale din pat și să-i ia la bătaie. L-au reținut rana și mîna infirmierei care-l potolea cu blîndețe. Ofițerii reveniră în seara celeilalte zile, în dimineața zilei următoare. Era o căldură îngrozitoare ; îl durea tot trupul ; îmi mărturisi că ar fi declarat orice, numai să-l lase în pace.

Ce aveau de gînd ? De ce nu știau cine este ? De ce-l insultau, de ce se prefăceau că nu îl cred argentinian ? Era uluit și furios. Într-o noapte, infirmiera îl luă de mînă și-i spuse că nu se apără cum trebuie. El răspunse că n-avea de ce să se apere. Își petrecu noaptea treaz, între accese de furie, momente în care era hotărît să ia lucrurile cu calm, urmate de violente izbucniri contrare, cînd refuza „să intre în acest joc absurd". Dimineața vru să-și ceară scuze de la infirmieră pentru felul cum se purtase ; înțelegea că ea era bine intenționată și „nu e urîtă, pricepi" ; dar, cum nu știa să-și ceară scuze, o întrebă iritat ce sfat îi dă. Infirmiera îl sfătui să cheme o persoană marcantă care să dea declarații.

Cînd veniră ofițerii, le spuse că era prieten cu locotenentul Kramer și cu locotenentul Viera, cu căpitanul Faverio, cu locotenent-coloneii Margaride și Navarro.

În aceeași zi pe la cinci, își făcu apariția, împreună cu ofițerii, locotenentul Kramer, prietenul său de o viață. Morris spuse jenat că „după un șoc, omul nu mai este același" și că, văzîndu-l pe Kramer, a simțit că-i dau lacrimile. Recunoscu că s-a ridicat în pat și și-a deschis brațele cînd l-a zărit intrînd. I s-a adresat, cu un strigăt :

— Vino, prietene !

Kramer s-a oprit și l-a privit sfidător. Un ofițer îl întrebă :

— Locotenente Kramer, îl cunoașteți ?

Vocea era insidioasă. Morris spuse că a așteptat — a tot așteptat ca, printr-o bruscă exclamație de prietenie, locotenentul Kramer să arate că purtarea lui nu fusese decît o glumă... Kramer răspunse cu exagerată însuflețire, ca și cînd s-ar fi temut că nu-l vor crede :

— Nu l-am văzut niciodată. Vă dau cuvîntul că nu l-am văzut niciodată.

L-au crezut pe dată și tensiunea care existase timp de cîteva clipe între ei dispăru. Se îndepărtară : Morris auzi rîsetele ofițerilor și rîsul sincer al lui Kramer și glasul unui ofițer care repeta : „Pe mine, unul, nu mă miră, crede-mă, nu mă miră deloc. E de o nerușinare..."

Cu Viera și cu Margaride scena se repetă, în mare, aidoma. Doar cu mai multă violență. O carte — una din cărțile ce i le trimisesem eu — aflată sub pătură, la îndemîna sa, atinse figura lui Viera cînd acesta se prefăcu a nu-l cunoaște. Morris îmi descrise în amănunt totul, însă nu-l cred pe de-a-ntregul. Ca să fiu limpede : nu-i pun la îndoială curajul, dar mă îndoiesc de nemaipomenita lui iuțeală. Ofițerii fură de părere că nu era neapărat necesar să-l mai convoace și pe Faverio, care se afla la Mendoza. Atunci îi veni o idee : se gîndi că dacă amenințările îi preschimbau în trădători pe cei mai tineri, ele vor eșua în fața generalului Huet, un vechi prieten de familie, care

îi fusese totdeauna ca un tată sau, mai bine zis, ca un foarte corect tată adoptiv.

I s-a răspuns sec că nu există, că n-a existat niciodată un general cu un nume atît de caraghios în armata argentiniană.

Lui Morris nu-i era frică ; poate că, dacă ar fi știut ce e teama, s-ar fi apărat mai bine. Din fericire pentru el, îl interesau femeile și „știi cît le place lor să exagereze primejdiile și cît sînt de prăpăstioase". Data trecută, infirmiera îl luase de mînă încercînd să-l convingă de pericolul ce-l amenință ; acum, Morris o privi în ochi și o întrebă ce rost poate să aibă complotul urzit împotriva lui. Infirmiera îi repetă ce auzise și ea : afirmația lui că în ziua de 23 încercase un Breguet la Palomar era falsă ; la Palomar nu încercase nimeni avioane în după-masa aceea. Breguet-ul era de un tip recent adoptat de armata argentiniană, dar numărul lui nu corespundea cu al nici unui avion al acestei armate. „Mă cred spion ?" întrebă el neîncrezător. Simți că iarăși îl cuprinde furia. Infirmiera răspunse timid : „Cred că ai venit dintr-o țară de aceeași limbă". Morris îi jură ca un argentinian că e argentinian, că nu e spion ; ea păru mișcată și urmă cu aceeași voce timidă : „Uniforma e aidoma cu a noastră ; dar au descoperit că are altfel de cusături". Adăugă : „Un amănunt de neiertat", și Morris înțelese că nici ea nu-l crede. Simți că se sufocă de furie și, pentru a-i ascunde acest lucru, o sărută pe gură și o îmbrățișă.

După cîteva zile, infirmiera îi comunică : „S-a dovedit că ai dat o adresă falsă". Morris pro-

testă zadarnic ; femeia era bine informată : locatarul acelei case era domnul Carlos Grimaldi. Morris avu impresia că-și amintește ceva, că uită iarăși. I se păru că acest nume era legat de o experiență trecută ; nu fu în stare s-o precizeze.

Cazul lui, îl asigură infirmiera, determinase formarea a două grupuri opuse : de-o parte cei ce susțineau că era străin, de alta, cei ce susțineau că era argentinian. Mai limpede : unii voiau să-l exileze, iar ceilalți să-l împuște.

— Ținînd-o morțiș că ești argentinian, le dai apă la moară celor care îți cer moartea, zise femeia.

Morris îi mărturisi că era prima oară cînd, în propria-i țară, se simțise „părăsit, așa cum se simt cei ce călătoresc în țări străine". Continua însă să nu se teamă de nimic.

Femeia se porni pe un astfel de plîns, încît în cele din urmă îi promise că va face tot ce-i va cere. „Oricît ți-ar părea de ridicol, îmi făcea plăcere s-o văd mulțumită." Femeia îi ceru „să recunoască" faptul că nu era argentinian. „A fost o lovitură teribilă, ca un duș. I-am promis să-i fac pe voie, fără nici o intenție însă de a-mi ține făgăduiala." Ridică și unele obiecții :

— Recunosc, să zicem, că sînt din cutare țară. A doua zi, din țara respectivă vine răspunsul că declarația mea e falsă.

— N-are importanță, susținu infirmiera. Nici o țară nu va recunoaște că trimite spioni. Dar cu declarația asta și cu unele relații pe care le mai pun eu în mișcare, poate cîștigă partizanii exilului, dacă nu cumva e prea tîrziu.

A doua zi, veni un ofițer să-i ia o declarație. Erau singuri ; omul îi spuse :

— S-a hotărît. Într-o săptămînă va fi semnată condamnarea la moarte.

Morris îmi explică :

— Nu mai aveam nimic de pierdut...

„Ca să vadă ce se va întîmpla", îi spuse ofițerului :

— Mărturisesc că sînt uruguaian.

Seara fu rîndul infirmierei să-i mărturisească lui Morris că totul fusese o stratagemă, că se temuse că el nu se va ține de cuvînt ; ofițerul era un prieten și avea instrucțiuni să obțină cu orice chip această declarație. Morris comentă scurt :

— Dacă ar fi fost o altă femeie, aș fi luat-o la palme.

Declarația lui nu sosise la timp ; situația se înrăutățea. După părerea infirmierei, le mai rămînea o singură speranță : un domn pe care-l cunoștea ea și a cărui identitate n-o putea dezvălui. Domnul acesta dorea să-l vadă înainte de a interveni în favoarea lui.

— Mi-a spus fără ocolișuri — mă încredință Morris — că ea încercase să evite întrevederea. Îi era teamă că voi lăsa o impresie proastă. Dar domnul voia să mă întîlnească și era ultima noastră speranță. Îmi recomandă să fiu înțelegător.

— Domnul n-o să vină la spital, îi spuse infirmiera.

— Atunci nu-i nimic de făcut, răspunse Morris răsuflînd ușurat.

Infirmiera urmă :

— În prima noapte cînd vor fi de pază oameni de-ai noștri, te vei duce tu să-l întîlnești. Ești deja sănătos : o să mergi singur.

Își scoase din deget un inel și i-l întinse.

„Mi l-am pus în degetul mic. Avea o piatră sau o sticlă sau un briliant în adîncul căruia se vedea un cap de cal. Trebuia să-l port cu piatra spre interiorul mîinii, iar santinelele mă vor lăsa să intru și să ies ca și cum nici nu m-ar fi zărit."

Infirmiera îi dădu instrucțiuni. Va ieși la douăsprezece și jumătate și va trebui să fie înapoi înainte de trei și un sfert dimineața. Îi scrise pe un petic de hîrtie adresa domnului.

— Mai ai hîrtia ? l-am întrebat.

— Da, cred că da, a răspuns el și a căutat-o în portmoneu. Mi-a întins-o posomorît.

Era o hîrtiuță albastră ; adresa — Márques 6890 — era notată cu un scris feminin și sigur (de *Sacré-Coeur,* afirmă Morris cu neașteptată erudiție).

— Cum se numește infirmiera ? m-am interesat din simplă curiozitate.

Morris păru stingherit. În cele din urmă zise :

— I se spunea Idibal. Nu știu dacă e prenumele sau numele ei mic.

Își urmă povestirea :

Sosi și noaptea fixată pentru ieșire. Idibal nu se arătă. Nu știa ce să facă. La douăsprezece și jumătate se decise să iasă.

I s-a părut inutil să arate inelul santinelei aflate la ușa camerei sale. Omul ridică baioneta. Morris îi arătă inelul și ieși nestingherit. Se

lipi de o ușă : departe, la capătul coridorului, zărise un caporal. Apoi, urmînd indicațiile lui Idibal, coborî pe o scară de serviciu și ajunse la ușa dinspre stradă. Arătă inelul și ieși.

Luă un taxi ; dădu adresa notată pe hîrtie. Merseră mai bine de o jumătate de oră ; înconjurară prin Juan B. Justo y Gaona atelierele F.C.O. și apucară pe o stradă plină de copaci, către marginea orașului ; după ce lăsară în urmă cinci sau șase încrucișări de străzi, opriră în fața unei biserici, care se înălța, cu o sumedenie de coloane și cupole, printre casele scunde ale cartierului, albă în noapte.

Crezu că era o greșeală ; se uită la numărul de pe hîrtie : era cel al bisericii.

— Trebuia să aștepți afară sau înăuntru ? am întrebat.

Amănuntul acesta nu-l mai știa ; intră. Nu văzu pe nimeni. L-am întrebat cum arăta biserica. La fel ca toate bisericile, mi-a răspuns. Am aflat mai tîrziu că un moment se găsise în preajma unui bazin cu pești, în care cădeau trei șuvițe de apă.

Apăru „un preot din aceia îmbrăcați civil, ca și cei din Armata Salvării" și-l întrebă pe cine caută. El zise că nu caută pe nimeni. Preotul plecă ; după o clipă se întoarse. Acest du-te-vino se repetă de trei sau patru ori. Curiozitatea tipului era uimitoare, mă încredință Morris ; tocmai era pe punctul să-l interpeleze, cînd acesta l-a întrebat dacă avea „inelul de conviviu".

— Inelul de ce ?... întrebă Morris. Și continuă explicîndu-mi : Închipuie-ți, cum era să-mi

treacă prin cap că vorbea despre inelul ce mi-l dăduse Idibal ?

Omul se uită curios la mîinile lui și-i spuse :

— Arătați-mi inelul acela.

Morris schiță o mișcare de refuz ; pe urmă îi arătă inelul.

Omul îl conduse în sacristie și-i ceru să-i explice despre ce era vorba. Ascultă relatarea cu îngăduință ; Morris lămurește : „Ca pe-o explicație mai mult sau mai puțin abilă, dar falsă ; convins fiind că nu voi încerca să-l duc de nas și că va auzi, în sfîrșit, adevărata explicație, mărturisirea mea".

Cînd se încredință că Morris nu va scoate o vorbă mai mult, se înfurie și se grăbi să pună capăt întrevederii. Zise că va încerca să facă ceva pentru el.

La ieșire, Morris căută Rivadavia. Se pomeni în fața a două turnuri care păreau intrarea unui castel sau a unei vechi cetăți ; de fapt, erau intrarea într-un loc viran, ce se întindea fără sfîrșit în întuneric. Avu impresia că se află într-un Buenos Aires dintr-o altă lume, sinistru. Depăși cîteva intersecții ; obosi ; ajunse în Rivadavia, luă un taxi și-și dădu adresa de acasă : Bolívar 971.

Coborî în strada Independenței, colț cu Bolívar ; merse pînă la ușa casei. Încă nu se făcuse ora două dimineața. Mai avea timp.

Dădu să vîre cheia în broască ; nu reuși. Apăsă pe butonul soneriei. Nu-i deschidea nimeni ; se scurseră zece minute. Îl cuprinse indignarea că servitoarea profită de absența lui — de nenorocirea lui — pentru a dormi aiurea.

Apăsă pe buton cu toată puterea. Auzi niște zgomote ce păreau să vină de foarte departe ; pe urmă o serie de bocănituri — una apăsată, cealaltă ușoară — ritmice, crescînde. Apăru, enormă în umbră, o figură omenească. Morris își coborî borul pălăriei și se trase spre partea mai puțin luminată a coridorului. Îl recunoscu imediat pe bărbatul acela adormit și furios și avu impresia că el însuși visează. Își spuse : Da, șchiopul Grimaldi, Carlos Grimaldi. Acum își amintea numele. Acum, de necrezut, dar se găsea față în față cu chiriașul care ocupa casa atunci cînd o cumpărase tatăl lui, în urmă cu mai bine de cincisprezece ani.

Grimaldi izbucni :

— Ce doriți ?

Morris își aminti de încăpățînarea șireată cu care omul refuzase să părăsească locuința, de indignarea zadarnică a tatălui său, care zicea „o să-l scot afară cu dricul Municipalității" și-i trimitea cadouri numai ca să se mute.

— Domnișoara Carmen Soares este acasă ? întrebă Morris „pentru a cîștiga timp".

Grimaldi trase o înjurătură, trînti ușa, stinse lumina. În întuneric, Morris auzi pașii ce alternau îndepărtîndu-se ; apoi, într-o cutremurare de sticlă și fierărie, trecu un tramvai ; apoi se făcu iarăși liniște. Morris își zise triumfător : „Nu m-a recunoscut".

Îndată apoi se simți rușinat, uluit, indignat. Luă hotărîrea să spargă ușa cu lovituri de picior și să-l arunce afară pe intrus. Rosti cu glas tare, de parcă ar fi fost beat : „O să fac recla-

Clubul cărții digitale 2022

mație la secție". Se întrebă ce putea să însemne ofensiva multiplă și învăluitoare dezlănțuită de camarazi împotriva lui. Se decise să-mi ceară sfatul.

Dacă m-ar fi găsit, ar fi avut vreme să-mi spună cum stau lucrurile. Se urcă într-un taxi și-i ceru șoferului să-l ducă în pasajul Owen. Omul nu cunoștea un asemenea pasaj. Morris îl întrebă repezit la ce bun mai dădeau atunci examene. Se porni să ocărască totul : poliția, care îngăduia ca te miri ce intruși să dea buzna în casa omului, străinii, care ne schimbă țara și habar n-au să conducă o mașină. Șoferul îi propuse să ia alt taxi. Morris îi dădu ordin s-o apuce pe Vélez Sársfield pînă la întretăierea cu calea ferată.

Se opriră la barieră : nesfîrșite trenuri cenușii făceau manevre. Morris îi porunci să înconjoare prin strada Toll gara Sola. Coborî la întretăierea străzilor Australia și Luzuriaga. Șoferul ceru să-i plătească, zise că nu-l poate aștepta, că nu există un asemenea pasaj. Nu-i răspunse : o porni, sigur de sine, pe Luzuriaga spre miazăzi. Șoferul se luă după el cu mașina, ocărîndu-l în gura mare. Morris își zise că, dacă apare vreun polițist, amîndoi, și el, și șoferul, vor dormi la comisariat.

— În afară de asta, s-ar fi descoperit că ai fugit din spital, i-am spus. Iar atunci infirmiera și cei care te-au ajutat probabil că ar fi dat de bucluc.

— Nu-mi băteam capul cu asta, a răspuns Morris și și-a urmat istorisirea :

Trecu de prima încrucișare de străzi și nu dădu de pasaj. Trecu de a doua, de a treia. Șoferul protesta în continuare : vocea era mai scăzută, tonul mai sarcastic. Morris se întoarse pe propriile urme ; coti pe Alvarado ; aici era parcul Pereyra, strada Rochadale. O apucă pe Rochadale ; înainte de primul colț, la jumătatea distanței, pe dreapta, șirul caselor ar fi trebuit să se întrerupă și să lase loc pasajului Owen. Morris simți că-l ia cu amețeală. Casele nu se întrerupeau ; se pomeni în strada Australia. Undeva sus, pe fondul unor nori întunecați, zări rezervorul de la Internațional, pe Luzuriaga ; în față trebuia să fie pasajul Owen ; nu era nicăieri.

Se uită la ceas ; îi mai rămîneau doar douăzeci de minute.

Începu să grăbească pasul. În curînd se opri. Se afla, cu picioarele cufundate într-un noroi gros și alunecos, dinaintea unui șir lugubru de case identice ; se rătăcise. Vru să se întoarcă la parcul Pereyra. Nu-l mai găsi. Îi era teamă să nu-și dea seama șoferul că se rătăcise. Zări un bărbat ; îl întrebă unde vine pasajul Owen. Omul nu era din cartier. Morris își urmă drumul, exasperat. Apăru un alt om. Morris se îndreptă spre el ; șoferul coborî repede din mașină și se apropie în fugă și el. Țipînd în gura mare, Morris și șoferul îl întrebară dacă nu știe unde vine pasajul Owen. Bărbatul părea înspăimîntat, de parcă s-ar fi temut că au de gînd să-l atace. Răspunse că n-auzise niciodată de un pasaj cu acest nume ; dădu să mai zică ceva, dar Morris îl privi fioros.

Se făcuse trei și un sfert dimineața. Morris îi spuse șoferului să-l ducă pe strada Caseros, colț cu Entre Ríos.

La spital era altă santinelă. Trecu de două sau de trei ori prin fața porții, fără a îndrăzni să intre. Se hotărî să-și încerce norocul ; arătă inelul. Santinela nu-l opri.

Infirmiera veni spre sfîrșitul zilei următoare. Îi spuse :

— Domnul de la biserică n-a fost prea încîntat de tine. A trebuit să-ți aprobe prefăcătoria : veșnicul său cal de bătaie cînd le vorbește fraților convivi. Dar faptul că n-ai avut încredere în el l-a jignit.

Se îndoia că domnul va interveni într-adevăr în favoarea lui Morris.

Situația se înrăutățise. Speranțele de a-l face să treacă drept străin se năruiseră, viața îi era în iminentă primejdie.

Scrise o minuțioasă relatare a faptelor și mi-o trimise. Vru apoi să se justifice : spuse că îngrijorarea femeii îl agasa. Pesemne că începuse să fie el însuși îngrijorat.

Idibal merse iarăși la domnul acela ; obținu, ca o favoare făcută ei — „nu detestabilului spion“ — promisiunea că „persoane dintre cele mai influente vor interveni activ în această chestiune“. Planul era de a-l obliga pe Morris să facă o reconstituire pe viu a celor întîmplate ; cu alte cuvinte, i se va da un avion și i se va permite să repete zborul de încercare pe care, așa cum susținea el, îl efectuase în ziua accidentului.

Persoanele cele atît de influente avură cîștig de cauză, dar avionul care trebuia încercat urma să fie de două locuri. Ceea ce însemna un impediment pentru partea a doua a planului : fuga lui Morris în Uruguay. Morris spuse că se va descurca el cumva cu însoțitorul. Influentele persoane insistară însă ca avionul să fie un monoplan identic cu cel din ziua accidentului.

După o săptămînă în care-l aduse la exasperare cu speranțele și neliniștile ei, Idibal sosi radioasă și declară că totul se aranjase. Data încercării fusese fixată pentru vinerea următoare (mai erau pînă atunci cinci zile). Va zbura singur.

Femeia îl privi îngrijorată și-i spuse :

— Te aștept la Colonia. Cum decolezi, te îndrepți spre Uruguay. Îmi promiți ?

Îi promise. Se răsuci pe partea cealaltă și se prefăcu că doarme. Comentă : „Mi se părea că mă duce de mînă la însurătoare, iar asta mă scotea din sărite“. N-avea cum să știe că se despărțeau.

Fiindcă era restabilit, dimineața următoare îl duseră la cazarmă.

— Au fost niște zile grozave, comentă el. Le-am petrecut într-o cameră de doi pe doi, bînd *mate* și jucînd la nesfîrșit licitație cu santinelele.

— Dar parcă tu nu joci licitație, i-am spus.

A fost o inspirație subită. Nu știam, firește, dacă joacă sau nu.

— Ei bine, să zicem atunci orice alt joc de cărți, răspunse el fără să se neliniștească.

Eram uluit. Crezusem că întîmplarea sau împrejurările făcuseră din Morris un arhetip; niciodată nu mi l-aș fi închipuit un artist al culorii locale. El urmă :

— O să mă crezi un mare bleg, dar îmi petreceam orele gîndindu-mă la femeia aceea. Eram atît de nebun, încît am ajuns să cred că o uitasem...

Am căutat să-i tălmăcesc spusele :

— Încercai să-ți imaginezi chipul ei și nu erai în stare ?

— Cum de-ai ghicit ?

Nu mai așteptă răspunsul. Povesti mai departe :

Într-o dimineață ploioasă, îl luară într-un vechi faeton dublu. La Palomar îl aștepta un alai solemn de militari și de funcționari. „Părea o înmormîntare — spuse Morris — o înmormîntare sau o execuție." Doi sau trei mecanici deschiseră hangarul și împinseră afară un Dewotine de vînătoare, „un serios rival al faetonului, te rog să mă crezi".

Îl puse în funcțiune ; văzu că n-avea benzină nici pentru zece minute de zbor ; era imposibil să ajungă în Uruguay. Avu un moment de întristare ; își spuse melancolic că poate ar fi mai bine să moară, decît să trăiască aidoma unui sclav. Stratagema eșuase ; n-avea nici un rost să mai zboare ; îi veni să-i cheme pe toți oamenii aceia și să le spună : „Domnilor, povestea s-a sfîrșit". Din apatie, lăsă ca evenimentele să-și urmeze cursul. Decise să mai execute o dată noua sa schemă de încercare.

Rulă vreo cinci sute de metri și decolă. Efectuă ca de obicei prima parte a exercițiului, dar cînd să înceapă noile operații, simți iarăși că i se face rău, că-și pierde cunoștința ; se auzi din nou lamentîndu-se rușinat că e gata să leșine. Pe terenul de aterizare reuși totuși să controleze avionul.

Cînd își veni în fire, era culcat, sfîșiat de dureri, într-un pat alb, într-o odaie înaltă, cu pereții alburii și goi. Înțelese că e rănit, că e internat, că se află la Spitalul Militar. Se întrebă dacă totul nu era o halucinație.

I-am întregit gîndul :

— O halucinație pe care-o aveai în clipa deșteptării.

Știa că se prăbușise în ziua de 31 august. Pierdu noțiunea timpului. Trecură trei sau patru zile. Se bucură că Idibal se află la Colonia ; acest nou accident îl umplea de rușine ; în afară de asta, femeia i-ar fi reproșat că nu zburase spre Uruguay.

Chibzui : „Cînd o să afle de accident, se va întoarce. Va avea de așteptat două sau trei zile".

Îl îngrijea o infirmieră nouă. Își petreceau serile ținîndu-se de mînă.

Idibal nu se întorcea. Morris începu să se îngrijoreze. Într-o noapte fu foarte neliniștit. „O să mă crezi nebun, mi-a spus el. Doream foarte mult s-o revăd. M-am gîndit că se înapoiase, că știa de povestea cu cealaltă infirmieră și că de aceea nu voia să mă mai vadă."

Îl rugă pe un infirmier s-o cheme pe Idibal. Omul nu mai venea. Mult mai tîrziu (dar în

aceeași noapte ; lui Morris i se părea de necrezut că o noapte poate dura atîta) se înapoie ; șeful îi spusese că la spital nu lucra nici o persoană cu acest nume. Morris îi ceru să se intereseze cînd părăsise slujba. Infirmierul se întoarse în zori și-i spuse că șeful personalului plecase.

O visa pe Idibal. În cursul zilei și-o imagina. Începu să viseze că n-o putea întîlni. În cele din urmă nu mai era în stare nici să și-o imagineze, nici s-o viseze.

I se spuse că nici o persoană cu numele de Idibal „nu lucrează și nici nu lucrase în această instituție".

Noua infirmieră îl sfătui să citească. I se aduseră ziarele. Dar nici măcar rubrica „Sport și curse" nu-l interesa. „N-aveam chef de asta și am cerut cărțile trimise de tine." I se răspunse că nimeni nu-i trimisese cărți.

(Am fost gata să fac o imprudență, să recunosc că nu-i trimisesem nimic.)

Se gîndi că planul de evadare și participarea lui Idibal fuseseră descoperite ; de aceea nu mai apărea Idibal. Își cercetă mîinile : inelul dispăruse. Îl ceru. I se spuse că e tîrziu, că intendenta plecase. Petrecu o noapte îngrozitoare și nesfîrșită, gîndindu-se că nu-i vor înapoia niciodată inelul...

— Gîndindu-te că — am adăugat eu — dacă nu-ți dădeau inelul înapoi, nu mai rămînea nici o urmă din Idibal.

— Nu m-am gîndit la asta, a recunoscut el cinstit. Dar în noaptea aceasta era gata să-mi pierd mințile. A doua zi îmi aduseră inelul.

— Îl mai ai ? l-am întrebat cu o neîncredere care m-a uimit și pe mine.

— Da, a răspuns el. La loc sigur.

A deschis un sertar lateral al biroului și a scos un inel. Piatra avea o transparență vie ; nu strălucea prea tare. În adîncul său se afla un basorelief în culori : un bust omenesc, de femeie, cu un cap de cal ; am bănuit că e vorba de efigia vreunei divinități străvechi. Deși nu sînt expert în materie, îndrăznesc să afirm că inelul era o piesă de valoare.

Într-o dimineață, în camera lui intrară cîțiva ofițeri și un soldat care aducea o masă. Soldatul lăsă masa acolo și plecă. Se înapoie cu o mașină de scris, o puse pe masă, trase un scaun și se așeză în fața mașinii. Un ofițer dictă : Numele : Ireneo Morris ; naționalitatea : argentinian ; regimentul trei ; escadrila a noua ; baza Palomar.

I se păru firesc că treceau peste aceste formalități, că nu-l întrebau cum îl cheamă ; aceasta era a doua declarație ; „se înregistra, totuși, un oarecare progres", îmi spuse ; acum admiteau că este argentinian, că face parte din regimentul său, din escadrila sa, din Palomar. Dar toată înțelepciunea asta nu ținu mult. Îl întrebară unde domiciliase începînd cu 23 iunie (data primei încercări) ; unde lăsase avionul Breguet 304 („Numărul nu era 304 — m-a lămurit Morris — era 309" ; această inutilă eroare l-a uluit) ; de unde a scos acel vechi Dewotine... Cînd zise că Breguet-ul e undeva pe aproape, de vreme ce prăbușirea din 23 a avut loc la Palomar și că știu ei prea bine de unde a apărut

acel Dewotine, de vreme ce ei înșiși i-l dăduseră pentru a repeta încercarea din 23, se prefăcură că nu-l cred.

Dar acum nu se mai prefăceau a crede că era un necunoscut și nici că era spion. Îl acuzau că, începînd cu 23 iunie, fusese în altă țară ; îl acuzau — pricepu el cu reînnoită furie — că vînduse unei alte țări o armă secretă. Inexplicabilul complot continua ; acuzatorii schimbaseră însă planul de atac.

Cordial și gesticulînd întruna, își făcu apariția locotenentul Viera. Morris îl insultă. Viera simulă o mare surprindere ; în cele din urmă, declară că vor trebui să se bată.

— M-am gîndit că situația se îmbunătățise. a spus Morris. Trădătorii își reluau înfățișarea de prieteni.

Îl vizită generalul Huet. Îl vizită însuși Kramer. Morris era cu gîndul în altă parte și n-avu vreme să reacționeze. Kramer îi strigă : „Nu cred o vorbă din toate acuzațiile astea, prietene !“ Se îmbrățișară cu efuziune. „Odată și odată, o să lămuresc eu povestea asta“, își zise Morris. Îl rugă pe Kramer să treacă pe la mine.

M-am încumetat să întreb :

— Spune-mi ceva, Morris, îți amintești ce cărți ți-am trimis ?

— Titlul nu mi-l amintesc, rosti el cu gravitate. E notat în biletul tău.

Eu nu-i scrisesem nici un bilet.

L-am ajutat să se ducă pînă în dormitor. Scoase din sertarul noptierei o coală de hîrtie pentru corespondență (o hîrtie pentru corespondență pe care n-am recunoscut-o) și mi-o întinse.

Scrisul părea o imitație nereușită a scrisului meu ; majusculele T și E eu le scriu ca de tipar ; acestea erau „englezești“. Am citit :

„Confirm primirea scrisorii dumneavoastră din 16, care mi-a sosit cu oarecare întîrziere, datorită, desigur, unei evidente greșeli în adresă. Eu nu locuiesc în Pasajul «Owen», ci pe strada Miranda, în cartierul Nazca. Vă asigur că am citit relatarea dumneavoastră cu mult interes. În clipa de față, nu vă pot vizita ; sînt bolnav ; dar mă aflu în grija unor mîini feminine pline de solicitudine și mă voi reface în scurt timp ; atunci voi avea plăcerea să vă întîlnesc.

Vă trimit, ca semn de înțelegere, aceste cărți ale lui Blanqui și vă recomand să citiți, din volumul al treilea, poemul care începe la pagina 281“.

Mi-am luat rămas-bun de la Morris. I-am promis că voi reveni săptămîna viitoare. Toată povestea asta mă obseda și mă lăsa perplex. Nu mă îndoiam de buna-credință a lui Morris, dar eu nu-i scrisesem acea scrisoare, nu-i trimisesem niciodată cărți și nu cunoșteam scrierile lui Blanqui.

În legătură cu „scrisoarea mea“, trebuie să fac cîteva observații : 1) Autorul ei nu-l tutuia pe Morris ; din fericire, Morris nu se prea pricepe în probleme de filologie ; n-a observat „schimbarea“ de tratament și nu s-a supărat pe mine ; eu îl tutuisem întotdeauna ; 2) Jur că n-am nici o vină pentru fraza „Confirm

primirea scrisorii dumneavoastră..." ; 3) Iar că scrie cuvîntul Owen între ghilimele, iată un lucru ce mă miră și pe care-l propun atenției cititorului.

Faptul că nu cunosc operele lui Blanqui se datorează, probabil, planului meu de lectură. De foarte tînăr, am înțeles că, pentru a nu te lăsa covîrșit de nesăbuita producție de cărți și pentru a dobîndi, măcar aparent, o cultură enciclopedică, este indispensabil un plan al lecturilor. Mie acest plan îmi jalonează viața : o perioadă a fost ocupată de filosofie, alta de literatura franceză, alta de științele naturii, alta de vechea literatură celtă și în special de aceea din țara lui Kimris (sub influența tatălui lui Morris). Medicina s-a intercalat în acest plan, fără a-l întrerupe însă niciodată.

Cu cîteva zile înainte de vizita pe care locotenentul Kramer mi-o făcuse la cabinet, sfîrșisem cu științele oculte. Explorasem operele lui Papus, Richet, Lhomond, ale lui Stanislas de Guaita și ale lui Labougle, ale episcopului de la Rochelle și ale lui Lodge, Hodgen și Albert cel Mare. Mă interesau mai ales vrăjile, aparițiile și dispariţiile ; în legătură cu acestea din urmă, îmi voi aminti mereu de cazul lui *sir* Daniel Sludge Home care, la cererea formulată de „Society for Pshychical Research" din Londra și în fața unei asistențe alcătuită exclusiv din *baronets*, a executat niște pase care se folosesc pentru a face să dispară spiritele și a murit pe loc. În ce-i privește însă pe

acei noi Ilie care ar fi dispărut fără a lăsa urme sau lesuri, îmi permit să-mi exprim îndoiala.

„Misterul" scrisorii mi-a stîrnit dorința să citesc lucrările lui Blanqui (autor pe care nu-l cunoșteam). L-am găsit în enciclopedie și am constatat că se ocupase de probleme politice. Faptul m-a bucurat : îndată după științele oculte, veneau la rînd politica și sociologia. Planul meu respectă asemenea tranziții, cu scopul de a-mi feri spiritul să lîncezească în preocupări de prea lungă durată.

Într-o dimineață, pe strada Corrientes, într-o librărie prăpădită ținută de un bătrîn indolent, am dat peste un teanc de cărți prăfuite, legate în piele cenușie, cu titluri și dungi aurite : operele complete ale lui Blanqui. Le-am cumpărat cu cincisprezece pesos.

La pagina 281 din ediția mea, nu există nici o poezie. Deși n-am citit întreaga operă, bănuiesc că scrierea la care se face aluzie este *L'Éternité par les Astres*, un poem în proză ; în ediția mea, începe la pagina 307 din volumul al doilea.

În acest poem sau eseu am găsit explicația aventurii lui Morris.

Am fost în Nazca ; am vorbit cu negustorii din cartier : pe toată lungimea străzii Miranda nu locuiește nici o persoană cu numele meu.

Am fost pe strada Márquez ; nu există numărul 6890 ; nu există biserici ; exista — în după-amiaza aceea — o lumină poetică, în care iarba pajiștilor era foarte verde, foarte luminoasă, iar copacii păreau liliachii și transpa-

renți. În afară de asta, strada nu se află lîngă atelierele F.C.O. Se află aproape de Podul Morii.

Am fost la atelierele F.C.O. Am încercat să le ocolesc prin strada Juan B. Justo y Gaona, dar n-am reușit. Am întrebat cum se ajunge de cealaltă parte a atelierelor. „Luați-o pe Rivadavia — mi s-a spus — pînă dați în Cuzco. Apoi treceți peste calea ferată." Cum era de așteptat, acolo nu există nici o stradă Márquez ; strada căreia Morris îi spune Márquez trebuie să fie Bynnon. E adevărat că nici la numărul 6890 și nici pe toată lungimea străzii nu există biserici. Foarte aproape, pe strada Cuzco, se află San Cayetano ; dar asta nu înseamnă nimic : San Cayetano nu e biserica din povestire. Faptul că pe strada Bynnon nu se află nici o biserică nu-mi infirmă ipoteza că aceasta e strada menționată de Morris... Dar asta se va vedea mai tîrziu.

Am găsit și turnurile pe care prietenul meu a avut impresia că le vede într-un loc părăsit și singuratic : sînt porticul de la Clubul Atletic Vélez Sársfield, de pe strada Fraqueiro y Barragán.

N-a trebuit să cercetez în mod special pasajul Owen : locuiesc chiar aici. Cînd Morris s-a rătăcit, bănuiesc că se afla în fața caselor lugubru identice din cartierul muncitoresc Monsenõr Espinosa, cu picioarele înfundate în noroiul alb de pe strada Perdriel.

M-am dus iarăși la Morris. L-am întrebat dacă nu-și amintește să fi trecut, în memorabilul său itinerar nocturn, pe vreo stradă Hamilcar sau Hanibal. Spuse că nu cunoaște nici

o stradă cu asemenea nume. L-am întrebat dacă în biserica pe care o vizitase nu se mai găsea și vreun alt simbol alături de cruce. Mă privi în tăcere. Credea că nu vorbesc serios. În cele din urmă, mă întrebă :

— Cum vrei ca cineva să ia aminte la asemenea lucruri ?

I-am dat dreptate.

— Totuși, ar fi important... am stăruit. Încearcă să-ți amintești. Încearcă să-ți aduci aminte dacă lîngă cruce nu se mai afla vreo figură.

— Poate că... — îngînă el — poate că un...

— Un trapez ? am insinuat.

— Da, un trapez, zise fără convingere.

— Simplu sau întretăiat de o linie ?

— Așa e, exclamă el. De unde știi ? Ai fost pe strada Márquez ? La început nu-mi aminteam nimic... Deodată, am văzut ansamblul : crucea și trapezul ; un trapez întretăiat de o linie cu capetele încovoiate.

Vorbea cu însuflețire.

— Dar la vreo statuie de sfînt te-ai uitat cu atenție ?

— Bătrîne, exclamă cu nerăbdare reținută, doar nu-mi ceruseși să-ți aduc inventarul.

I-am spus să nu se supere. Cînd s-a liniștit, l-am rugat să-mi arate inelul și să-mi mai spună o dată numele infirmierei.

M-am întors acasă fericit. Am auzit mișcare în camera nepoatei mele ; m-am gîndit că făcea ordine. M-am străduit să nu-mi fac simțită prezența : nu voiam să fiu întrerupt. Am luat

cartea lui Blanqui, mi-am pus-o sub braț și am ieșit în stradă.

M-am așezat pe o bancă din parcul Pereyra. Am citit încă o dată acest paragraf :

„Vor fi fiind nenumărate lumi identice, nenumărate lumi ușor deosebite, nenumărate lumi diferite. Ceea ce scriu acum în această celulă din fortăreața Taureau, am mai scris și voi mai scrie în decursul eternității, la o masă, pe o hîrtie, într-o celulă întru totul asemănătoare. În nenumăratele lumi, situația mea va fi aceeași, dar s-ar putea ca pricina întemnițării mele să-și piardă treptat noblețea, pînă la a deveni meschină, și e posibil ca rîndurile mele să aibă, în alte lumi, superioritatea de netăgăduit a unui adjectiv inspirat".

În ziua de 23 iunie, Morris a căzut cu Breguet-ul său într-un Buenos Aires dintr-o lume aproape identică cu aceasta. Perioada confuză care a urmat accidentului l-a împiedicat să remarce primele deosebiri ; pentru a le observa pe celelalte, s-ar fi cerut o perspicacitate și o educație pe care Morris nu le avea.

Și-a luat zborul într-o dimineață cenușie și ploioasă ; a căzut într-o zi strălucitoare. Musca aceea de la spital sugerează vara ; „căldura îngrozitoare" care l-a sîcîit în cursul interogatoriilor o confirmă.

În istorisirea sa, Morris redă cîteva din trăsăturile specifice ale lumii pe care a vizitat-o. De pildă, acolo lipsește Țara Galilor : străzile cu nume welș nu există în acel Buenos Aires : Bynnon devine Márquez, și prin labirinturile nopții și ale propriei rătăciri, Morris caută în

zadar pasajul Owen... Eu, și Viera, și Kramer, și Margaride, și Faverio existăm acolo pentru că nu sîntem de origine galeză ; generalul Huet și Ireneo Morris însuși, amîndoi de ascendență galeză, nu există (el a pătruns acolo din întîmplare). Carlos Alberto Servian cel de acolo scrie, în epistola sa, cuvîntul Owen între ghilimele pentru că i se pare bizar ; din același motiv au izbucnit în rîs ofițerii atunci cînd Morris și-a rostit numele.

Fiindcă acolo cei din familia Morris n-au existat, în Bolívar 971 locuiește în continuare inamovibilul Grimaldi.

Povestirea lui Morris dezvăluie, de asemenea, că în acea lume Cartagina n-a dispărut. Cînd am înțeles acest lucru, i-am pus întrebările mele prostești despre străzile Hanibal și Hamilcar.

Se vor găsi unii să întrebe cum de există limba spaniolă, dacă n-a dispărut Cartagina ? Să mai amintesc oare că între victorie și anihilare pot exista grade intermediare ?

Inelul aflat în posesia mea constituie o dublă dovadă. E o dovadă că Morris a fost într-o altă lume : nici un expert din numeroșii pe care i-am consultat n-a recunoscut piatra. Și este o dovadă a existenței (în această altă lume) a Cartaginei : calul e un simbol cartaginez. Cine n-a văzut inele asemănătoare în muzeul Lavigerie ?

În afară de acestea, numele infirmierei — Idibal sau Iddibal — e cartaginez ; bazinul cu pești rituali și trapezul tăiat de o linie sînt cartagineze ; în sfîrșit — *horresco referens* —

mai există acele convivii sau *circuli*, de amintire la fel de cartagineză și de funestă ca și nesătulul Moloch...

Dar să ne întoarcem la speculația calmă. Mă întreb dacă am cumpărat operele lui Blanqui pentru că erau citite în scrisoarea ce mi-a arătat-o Morris sau fiindcă istoriile acestor două lumi sînt paralele. Cum acolo cei din neamul Morris nu există, legendele celte n-au făcut parte din planul de lectură ; celălalt Carlos Alberto Servian a putut să se distanțeze ; a putut să ajungă înaintea mea la scrierile politice.

Sînt mîndru de el : cu puținele date pe care le avea, a lămurit misterioasa apariție a lui Morris ; pentru ca și Morris s-o înțeleagă, i-a recomandat *L'Éternité par les Astres*. Totuși, mă miră felul cum se laudă că locuiește în înăbușitorul cartier Nazca și că nu știe nimic despre pasajul Owen.

Morris a fost în această altă lume și s-a întors. N-a apelat la proiectilul meu cu resort, nici la celelalte vehicule care au fost născocite spre a brăzda incredibila astronomie. Cum și-a făcut el călătoriile ? Am deschis dicționarul lui Kent ; la cuvîntul *pasă* am citit : „Complicate serii de mișcări care se fac cu mîinile și prin care se provoacă apariții și dispariții". M-am gîndit că poate nu sînt indispensabile mîinile, că mișcările s-ar putea face și cu alte obiecte ; de pildă, cu avioane.

Teoria mea este că „noua schemă de încercare" coincide cu o pasă (în amîndouă rîndurile cînd o execută, Morris leșină și trece dintr-o lume în alta).

Acolo a fost luat drept spion venit dintr-o țară învecinată ; aici i se explică absența învinuindu-l că a fugit în străinătate, cu scopul de a vinde o armă secretă. El nu pricepe nimic și se crede victimă a unui complot nedrept.

Cînd m-am întors acasă, am găsit pe birou un bilet de la nepoata mea. Mă înștiința că fugise cu trădătorul acela pocăit, locotenentul Kramer. Adăuga această cruzime : „Am consolarea să știu că nu vei suferi prea mult, de vreme ce niciodată nu ți-a păsat de mine". Ultimul rînd era scris cu vădită ranchiună ; spunea : „Lui Kramer îi pasă de mine ; sînt fericită".

Am fost foarte deprimat ; mi-am lăsat baltă bolnavii și mai bine de douăzeci de zile n-am mai ieșit pe stradă. M-am gîndit cu oarecare invidie la acel eu astral, închis, ca și mine, în casă, dar aflat în grija unor „pline de solicitudine mîini feminine". Cred că-i cunosc bine ambianța familiară ; cred că știu bine acele mîini.

L-am vizitat pe Morris. Am încercat să-i vorbesc despre nepoata mea (abia mă stăpînesc să nu vorbesc, întruna, despre nepoata mea). M-a întrebat dacă era o femeie maternă. I-am spus că nu. L-am ascultat vorbindu-mi despre infirmieră.

Dacă ar fi să fac drumul pînă la acel alt Buenos Aires, nu posibilitatea de a mă întîlni cu o nouă versiune a mea însumi ar fi aceea care m-ar îndemna. Nu ideea de a mă vedea

repetat, conform imaginii din *ex libris*-ul meu, sau de a mă cunoaște pe mine însumi, conform devizei sale, mă seduce. Mă seduce, poate, ideea de a profita de pe urma unei experiențe, pe care celălalt Servian, fericit cum este, n-a dobîndit-o.

Dar acestea sînt probleme personale. Mă îngrijorează, în schimb, situația lui Morris. Aici îl cunoaște toată lumea și au dorit cu toții să fie prevenitori cu el ; dar, cum tăgăduiește înainte într-un fel într-adevăr monoton și cum neîncrederea lui îi exasperează pe șefi, ceea ce-l așteaptă e degradarea, dacă nu chiar plutonul de execuție.

Dacă i-aș fi cerut inelul primit de la infirmieră, nu mi l-ar fi dat. Refractar la ideile generale, n-ar fi înțeles niciodată că această mărturie a existenței altor lumi aparține de drept umanității. În plus, trebuie să recunosc că Morris ținea enorm la inelul acela. Se prea poate ca fapta mea să repugne sentimentelor de *gentleman* (alias, inevitabil, *cambrioleur)* ; conștiința umanistului o aprobă. În fine, mă bucură să semnalez un nesperat rezultat : de cînd a pierdut inelul, Morris e mai dispus să asculte planurile mele de evadare.

Noi, armenii, sîntem uniți. Alcătuim, în cadrul societății, un nucleu indestructibil. Am prieteni de nădejde în armată. Morris va putea face o nouă reconstituire a accidentului său. Eu voi fi gata să-l însoțesc.

C. A. S.

Relatarea lui Carlos Alberto Servian mi s-a părut neverosimilă. Cunosc și eu vechea legendă a căruței lui Morgan : călătorul spune încotro vrea să meargă iar căruța îl duce ; dar asta e o legendă. Să admitem că, din întîmplare, căpitanul Ireneo Morris a căzut într-o altă lume ; să cadă iarăși într-a noastră ar însemna deja mai mult decît o întîmplare.

Am fost de această părere de la bun început. Faptele au confirmat-o.

Împreună cu cîțiva amici, am tot plănuit și am tot amînat, ani la rînd, o călătorie la frontiera Uruguay-ului cu Brazilia. Anul acesta n-am mai putut tărăgăna lucrurile și am plecat.

La 3 aprilie luam masa de prînz într-o ospătărie aflată în plin cîmp ; urma să vizităm apoi o foarte interesantă *fazenda* [1].

Lăsînd în urmă un nor de praf, a sosit un Packard interminabil ; din el coborî un soi de jocheu. Era căpitanul Morris.

Plăti masa compatrioților săi și bău ceva cu ei. Am aflat mai tîrziu că era secretarul sau servitorul unui contrabandist.

Nu m-am mai dus cu prietenii să văd *fazenda*. Morris mi-a povestit aventurile sale : schimburi de împușcături cu poliția ; șiretlicuri menite să amăgească justiția și să-i piardă pe rivali ; rîuri traversate agățat de coada cailor ; beții și femei... Fără îndoială că-și exagera viclenia și curajul. Eu nu-i voi putea exagera monotonia.

[1] Fermă (port.).

Dintr-o dată, ca într-un vîrtej, mi s-a părut că am făcut o descoperire. M-am apucat să cercetez ; i-am pus întrebări lui Morris ; le-am pus întrebări altora, cînd Morris a plecat.

Am cules dovezi că Morris a sosit pe la jumătatea lui iunie anul trecut și că *a fost văzut de mai multe ori prin împrejurimi între începutul lui septembrie și sfîrșitul lui decembrie*. În 8 septembrie a luat parte la niște curse, la Yaguarao ; pe urmă a petrecut cîteva zile în pat, ca urmare a unei căderi de pe cal.

Totuși, în acele zile de septembrie, căpitanul Morris se afla sub stare de arest la Spitalul Militar din Buenos Aires : o atestă autoritățile militare, camarazii de arme, prietenii săi din copilărie, doctorul Servian și actualul căpitan Kramer, generalul Huet, vechi prieten de familie.

Explicația e limpede.

În diferite lumi aproape identice, diferiți căpitani Morris au plecat într-o bună zi (aici, aceea de 23 iunie) să încerce avioane. Morris al nostru a fugit în Uruguay sau în Brazilia. Celălalt, care a plecat dintr-un alt Buenos Aires, a făcut niște „pase" cu avionul și s-a pomenit în Buenos Aires-ul dintr-o altă lume (unde nu exista Țara Galilor și unde exista Cartagina ; unde aștepta Idibal). Acest Ireneo Morris s-a urcat pe urmă în Dewotine, a făcut iarăși „pasele" și a căzut în Buenos Aires-ul nostru. Cum era identic cu celălalt Morris, pînă și camarazii îl confundară. Dar nu era același. Al nostru (cel care se află în Brazilia) a zburat, în 23 iunie, cu un Breguet 304 ; celălalt știa

perfect de bine că încercase un Breguet 309. Apoi, cu doctorul Servian drept însoțitor, face din nou pasele și dispare. Poate să fi ajuns în altă lume ; e mai puțin probabil că le-a întîlnit pe nepoata lui Servian și pe cartagineză.

A apela la Blanqui pentru a recomanda teoria pluralității lumilor a fost, probabil, un merit al lui Servian ; eu, mai limitat, aș fi propus autoritatea unui clasic ; de exemplu : „după Democrit, există o infinitate de lumi, dintre care unele sînt nu numai asemănătoare, ci perfect identice" (Cicero, *Primele Academice*, II, XVII) ; sau : „Iată-ne aici, în Bauli, aproape de Puteoli ; te gîndești tu oare că acum, într-un număr infinit de locuri exact la fel, vor fi fiind întrunite persoane avînd chiar numele noastre, investite cu aceleași onoruri, trăind în aceleași împrejurări, identice cu noi ca spirit, vîrstă și înfățișare și discutînd aceeași temă ?" (id. ib., II, XL).

În sfîrșit, cititorilor obișnuiți cu vechea noțiune a lumilor planetare și sferice, călătoriile între aceste Buenos Aires-uri din diferite lumi li se vor părea imposibile. Se vor întreba de ce călătorii ajung totdeauna la Buenos Aires și nu în altă parte, la mare ori în deșert. Singurul răspuns pe care-l pot oferi la o întrebare atît de străină de competența mea este că poate aceste lumi sînt ca niște fețe ale unor spații și timpuri paralele.

CELĂLALT LABIRINT

PARTEA ÎNTÎI

dissimulare velis, te liquet esse meum.
OVIDIUS, *Tristia*, III, III, 18.

I

NU FĂRĂ A FI ÎNTRUCÎTVA NEDREPT, Horváth Antal gîndi : „E ca și cum timpul s-ar fi oprit în loc sau ca și cum eu nici n-aș fi fost la Paris ; înainte de plecarea mea, vorbea despre asta ; tot despre asta vorbește și acum. E cufundat cu totul în acest episod al trecutului ; uită de prezent". Însă nici măcar el nu putea bănui groaznica aventură ce-i aștepta. Însemnarea pe care tocmai o citise suna astfel :

În 1604, într-una din odăile Hanului de la Tunel, a fost găsit un bărbat mort. Nimeni nu-l văzuse sosind. Nimeni nu-l cunoștea. Autoritățile turcești expuseră leșul în iarmarocul așezat la poalele fortăreței, în Gellérthegy ; trei zile și trei nopți la rînd, într-o lungă înșiruire, aidoma unui rîu de tăcere în lărmuiala bîlciului, poporul din Buda s-a perindat pe dinaintea cadavrului. Nimeni nu l-a recunoscut. Era îmbrăcat într-o pelerină închisă la culoare, pantaloni strînși pe picior și niște sandale de piele. Părea de condiție umilă : nu avea nici perucă și nici spadă. Era voinic la trup, fără a fi însă gras. Într-un buzunar al pelerinei s-a găsit un

manuscris : autoritățile au afirmat că era vorba de o biografie a mortului, nedemnă de crezare și prea puțin interesantă ; se cade însă amintit că autoritățile erau turcești și că, potrivit afirmației acelorași, biografia era scrisă într-un dialect unguresc neidentificat. Faptul că limba folosită nu era turca sau măcar latina le-a întărit autorităților convingerea că autorul trebuie să fi fost o persoană nu tocmai dintre cele mai instruite. Referitor la aspectul material al documentului, au rămas observații precise : consta din douăzeci și patru de pagini scrise pe o singură față, cu unele rînduri așezate de-a curmezișul ; hîrtia era netedă și lucioasă, iar cerneala, misterioasă (trăsăturile păreau făcute cu cerneală, dar nici urmă de cerneală nu se observa în ele ; între ele și restul paginii nu exista nici o diferență de nivel). S-a spus că cele douăzeci și patru de pagini au fost trimise la Constantinopol, pentru a fi cercetate de o comisie de fizicieni și de poeți ; de atunci, nu se mai știe nimic despre soarta manuscrisului, care e considerat pierdut pentru știința occidentală. Totuși, cînd și cînd, tot mai apare cîte un cercetător cu romantica speranță de a-l regăsi.

Cadavrul nu prezenta urme de violență. Singura ușă a odăii era încuiată cu zăvorul (tras pe dinăuntru) ; fereastra era închisă ; încăperea nu mai avea alte deschizături. Autoritățile declarară că nu era vorba de un asasinat.

Populația n-a crezut în adevărul acestei declarații. Mortul părea a fi ungur. La han lo-

cuiau cîţiva slujbaşi din administraţia otomană. Populaţia a fost foarte mulţumită de această declaraţie, fiindcă autorităţile turceşti îi puneau în cîrcă toate crimele în care vinovatul nu ieşea la lumină şi, drept pedeapsă, omorau lumea la întîmplare.

Horváth Antal se opri în faţa oglinzii. Îşi trecu uşor degetele peste obrazul ras şi îşi zise : „În lumina săracă a nopţii şi a zorilor, în încăperi întunecoase şi alături de femei mioape, aş putea fi şi eu fericit". Era înalt şi uscăţiv, iar expresia de excesivă bunăvoinţă ce i se citea pe figură era sortită, după părerea bărbaţilor, să-l arunce în uitare şi în banalitate.

Locuia într-un vechi pavilion care ţinea de vasta reşedinţă a lui Bányay István (sau, mai bine zis, a părinţilor acestuia). Pînă spre mijlocul veacului al XVIII-lea, pe locul pavilionului fusese Hanul de la Tunel. Era aşezat în fundul grădinii, înspre strada Lógodi şi la vreo cincizeci de metri distanţă de corpul de clădire principal. Avea două caturi ; la cel de jos se aflau remizele pentru trăsuri, iar cel de sus cuprindea două camere spaţioase şi cîteva dependinţe. Una din camere era întotdeauna închisă ; i se spunea „muzeul" şi găzduia sumedenia de obiecte adunate de un bunic al lui Bányay în laborioasa lui viaţă de pătimaş colecţionar. Aici, îngrămădite în penumbră, zăceau orologii ce închipuiau mici aşezări, cu oameni şi case minuscule ; armònii de abanos gravate de artişti din veacul al XVIII-lea, şi care, la cea mai uşoară atingere, izbucneau în mici acorduri în-

drăznеţe ; instrumente rudimentare de optică, de astronomie şi de tortură (printre acestea din urmă, versiunea turcească a unei *demoiselle)* ; un joc de şah pe a cărui tablă toate deschiderile posibile transcriau prin simboluri toate poveştile şi legendele cîte se cunosc despre originea jocului ; una din cele douăzeci şi patru de gorile din faianţă, în mărime naturală, pe care guvernul Prusiei l-a obligat pe Moses Mendelssohn să le cumpere în ziua căsătoriei sale ; o păpuşă rusească, făcută în 1785 la Stuttgart, care întruchipa, suprapuse, douăsprezece avataruri ale Jidovului Rătăcitor (şi care constituie o dovadă că legenda este anterioară secolului al XIX-lea) ; un joc de biliard ce avea drept jucători nişte figurine ale căror partide se desfăşurau mai întîi într-un sens, iar apoi în celălalt, construit de englezul Philip, „ceasornicar al lui Hume" şi „măscărici al papei Silvestru al II-lea" ; porumbelul de lemn şi musca de bronz lucrate de Regiomontanus (exemplare apocrife) ; un serviciu de porţelan ce înfăţişa istoria Hanatului Mongol al Hoardei de Aur... După cum i se părea lui Horváth Antal, privelişte a acestei încăperi trezea o tristeţe deznădăjduită, ca şi cum acolo ar fi sălăşluit întreg trecutul, ca şi cum acolo ar fi stat la pîndă toate speranţele, toate frustrările şi toate mărunte nebunii ale oamenilor. Cealaltă odaie era a lui Bányay : dormitorul, biroul, salonul de primire şi biblioteca lui. Acum, profitînd de absenţa părinţilor (plecaţi la una din reşedinţele lor de la ţară, la Nyiregyháza sau la Nagybánya), acesta se mutase în clădirea prin-

cipală și-i cedase lui Horváth Antal camera din pavilionul din grădină. După o lungă ședere la Paris, Horváth, prietenul său de o viață, se întorcea în patrie, aproape celebru și pe deplin compromis.

Antal se gîndea la Bányay și la însemnarea pe care acesta i-o lăsase. Își zicea : „Avem o ciudată înclinare de a da importanță tuturor lucrurilor care țin de noi. O idee confuză, fiindcă e a noastră, ni se pare un subiect interesant ; un predecesor, fiindcă e al nostru, ni se pare o mare cinste. Toată viața, István a fost preocupat de moartea aceea întîmplată acum trei sute de ani. Explicația acestei sminteli este că faptul s-a petrecut în casa lui. Madeleine are însă dreptate : asta-i curată sminteală, iar noi, prietenii lui, trebuie să-l ajutăm să scape de ea... István crede că istoria asta reprezintă un palpitant roman polițist și nu înțelege de ce nu o folosesc. Habar n-are de regulile genului, care spun că acțiunea trebuie să se petreacă în acel fără seamăn Paris al celui de al doilea Imperiu ori, dacă nu, atunci măcar în ceturile Londrei, și că *La Sûreté* nu se cade să lipsească. Totuși, István nu e prost. E drept că nu-i în stare să judece lucrurile decît luîndu-le unul cîte unul și că nu strălucește prin calitatea de a stabili legături și comparații ; condus de cineva însă, e în stare de eforturi de subtilă și chiar de profundă inteligență ; dar și fără nici un fel de ajutor al nimănui, el deține puteri supranaturale."

Cînd își amintea de așa ceva, Horváth Antal era emfatic și exaltat. Conștient de sărăcia lui,

nesigur de înfățișarea sa fizică, singura-i aspirație era superioritatea intelectuală. Fără prea multe scrupule, într-un mod, s-ar putea zice, chiar grosolan, se străduia să și-o exercite. După credința lui, faptul că nu era în stare să arunce, prompt, în conversație fraze bine ticluite abia dacă însemna un dezavantaj secundar.

Se întorcea acum de la Paris, cu o oarecare faimă de romancier întortocheat și cu o nemăsurată trufie, hotărît să privească de sus scriitorii unguri, tineri și bătrîni, să apere școala lui Fortuné de Boisgobey și să-l defăimeze pe Émile Gaboriau, să facă față, trudind din greu, dar fără a lăsa să se ghicească efortul, numeroaselor cereri de romane ale cîtorva edituri celebre prin aceea că nu-i plăteau pe autori, să-i acorde, ca de obicei, o generoasă protecție intelectuală lui Bányay și să suporte protecția economică a acestuia, să-și amintească de Madeleine.

La Paris fusese devotatul și foarte economul secretar al unuia din unchii tutori ai lui István, contele Bányay. A ocupat această slujbă de mare cinste vreme de trei ani, pînă la brusca, misterioasa și nescuzabila decizie a curatorilor contelui. Primindu-l acum în casa părintească pe prietenul său de o viață, István aducea o gravă ofensă familiei.

Hortváth spălă briciul, îl șterse. Murmură : „Într-adevăr, începe să lipsească aerul". Merse pînă la fereastră, se opri. Vorbi iarăși : „Aerul de afară e periculos cînd pătrunde în încăperi". O nerăbdare de nestăpînit îi dădea zor să părăsească odaia.

Îi trecură prin minte versurile lui Arany János :

Nă căuta Grădina Paradisului :
în inima-ţi deja abisul arde,
ori pacea înfloreşte, alinînd-o.

Îşi zise : Lupta împotriva austriecilor. Lupta împotriva maghiarilor. N-o să mă las prins în mrejele lor. N-o să cad din nou pradă acestor pasiuni. Nici prin gînd nu-mi trece să mor pentru aceste fantasmagorii provinciale. Prietenii mei, care se zbuciumă ca nişte apucaţi, care sînt măştile iresponsabile ale acestui coşmar local, nu vor stinge în inima mea focul... Declamă în gura mare :

Parisul înfloreşte, alinînd-o !

Se deschise uşa. Intră, tăcut şi uriaş, Bányay István. Cu o furie abia stăpînită, Horváth Antal se gîndi că, pentru întîia dată, Bányay îl surprinde într-o situaţie ridicolă.

Bányay îl măsură neliniştit, se legănă uşor, ca pentru a-şi lua avînt, şi în cele din urmă rosti :

— Însemnarea.

Îi dăduse însemnarea acum patru zile ; azi venea să i-o ceară înapoi. Horváth înţelese că prietenul său nu mai dorea să-i lase pe mînă acest episod. Zise cu prefăcută asprime :

— Oricum, nu-mi slujeşte la nimic. Şi adăugă ceva mai prietenos : Am în cap subiecte cîte pofteşti.

— Păcat, spuse Bányay. Ai fi scris o chestie nemaipomenită.

— Specialitatea mea, răspunse Horváth, sînt marile episoade internaţionale : gentlemanul *cambrioleur*, *wagon-lit*-ul, Riviera. Într-un cadru strict naţional, simt că mă sufoc. Poate tu ai fi în stare...

— Poate, recunoscu anevoie Bányay. Dar am şi o veste bună pentru tine : am găsit manuscrisul pierdut, biografia bărbatului al cărui cadavru a fost descoperit în Hanul de la Tunel. Abia am apucat să-mi arunc un ochi peste el, dar bănuiesc că e interesant. Mă gîndesc că o ediţie critică a acestei biografii poate că nu-mi depăşeşte... Vreau însă să aflu şi părerea ta : crezi că am pregătirea necesară pentru aşa ceva ?

— Manuscrisul l-ai găsit chiar tu ? interveni Horváth.

Bányay deschise larg ochii, cu o expresie blajină şi nevinovată, iar vocea lui gîfîitoare izbucni curgător :

— Nu chiar eu. Mi l-a semnalat profesorul Liptay. A dat peste el în arhivele universităţii, cu totul întîmplător.

Uşurat, Horváth rosti cu vehemenţă :

— Vreau să ştiu cum îţi merge lucrul la *Enciclopedia Ungară*. Vreau să vorbesc despre Franţa, vreau să vorbesc despre Madeleine. O franţuzoaică, înţelegi ? Şi pricepi atunci de ce nu am chef să mă încurc cu aceste jalnice poveşti locale ? Gîndeşte-te bine, István : o franţuzoaică, din Franţa. Dar să ieşim de aici. Mă înăbuş în camera asta.

— Cum doreşti, răspunse Bányay întinzîndu-se pe canapea. Îşi sprijini în mîna stîngă

enormul cap rotund și-și plecă sfios enormii ochi rotunzi. Chipul îi exprima o neliniște tristă, domoală și abia stăpînită. Horváth privi cu uimire extraordinara înălțime (extraordinara verticalitate) a acestui trup orizontal.

Bányay urmă :

— Pentru Enciclopedie lucrez la biografiile unor unguri din secolul al XVII-lea : o seamă de oameni politici și de militari și, presărați printre ei, numeroși oameni de litere. În epoca asta mă simt ca acasă ; celelalte mi se par ireale : Antichitatea îmi apare fantasmagorică, Evul Mediu, meschin, secolul al XVIII-lea de o vulgară modernitate. Dacă nu mă supraveghez îndeajuns, sînt gata să cred că veacul al XVII-lea este epoca firească a vieții omenești, ba chiar mai mult : a propriei mele vieți. Cînd citesc în sursele de informare data nașterii și a morții fiecăruia din aceste personaje, fac socoteala anilor pe care i-au trăit, ca să-mi pot da seama în ce măsură, la o primă vedere, biografia lor mi se potrivește și mie. Mi se pare mult mai firesc să fiu unul dintre aceștia decît să fiu eu însumi, căci eu trăiesc în incredibilul secol XX.

Horváth auzi niște pași grăbiți pe scară. Se uită întrebător și îngrijorat la Bányay. Acesta lăsă ochii în jos.

Intră o tînără fată care, după cum i s-a părut lui Horváth, era o încarnare a iubitei tuturor nopților din copilăria sa : o încarnare a tinerei florentine de pe o teracotă a lui Luca della Robbia pe care i-o arătase mama sa într-un catalog ferfenițit al muzeului din Florența. Imaginea aceea fusese prima lui dragoste, primul său furt, prima sa comoară ; apoi, în chip inexplicabil, o uitase.

Horváth se întrebă impacientat : Să aștept să plece sau să ies odată cu ea ?

Bányay o prezentă :

— Szentgyörgyi Pálma.

— N-a sosit nimeni ? se interesă Pálma. În clipa următoare i se adresă lui Horváth, care o asculta descumpănit și intimidat : Nu lui István trebuie să-i mulțumiți pentru acest pavilion. Cea prejudiciată sînt eu.

Vorbea în glumă, dar lui Horváth i se păru că descoperă la ea o duritate structurală. Pálma urmă :

— Aici era mai ușor să-l vizitez.

Să-l viziteze pe ascuns ? Altfel fraza n-avea înțeles. Acest sordid mister îi mări senzația de sufocare. Auzi iarăși pași pe scară. Simți dorința să plece. Apăru Reményi Ferenc.

Reményi Ferenc de Körösfalva era ceea ce se cheamă „un băiat de viață" sau, după o altă descriere, „un băiat din lumea bună". Avea părul creț, ochelari rotunzi și, între nas și buze, o mustață bogată. Unii șopteau că, în materie de femei, era irezistibil ; toată lumea recunoștea că isprăvile sale contribuiseră la consolidarea faimei de care s-au bucurat, pînă nu demult, carnavalurile din mahalaua Kelenföld. Cu un curaj nepăsător (pe care Horváth i-l invidia) lua parte la lupta împotriva austriecilor și maghiarilor. Horváth zicea despre el : „E de partea unei cauze bune, dar se află aici din greșeală".

Fără a-i lua în seamă pe ceilalți, Reményi se opri în fața lui Horváth. Căscă dintr-o dată ochii mari, își desfăcu brațele și strigă :

— Ce mai faci, bătrîne ?

Se adresă apoi celorlalți și vorbi despre Horváth ca și cum acesta n-ar fi fost de față. Zise :

— Știți noutatea ? Le-a povestit editorilor cît de bine i se vînd cărțile iar acum îl înnebunesc cu comenzile.

Resemnat, măgulit, Horváth răspunse :

— Pentru bătrînul Hellebrant, trei romane polițiste ; pentru Orbe, o biografie a poetului englez Chatterton și un fioros roman de aventuri ce va apărea sub pseudonim...

— Atenție, exclamă Reményi continuînd dialogul cu ceilalți. De la Paris i-a trimis lui Hellebrant un roman istoric. A pus în mișcare o grămadă de lume. Nu se publică. Precum se vede, un succes deplin.

— N-am trimis nici un roman istoric, protestă Horváth. La Paris...

Nu-l asculta nimeni. Reményi îi zise lui Bányay :

— Fă și tu ca Antal. Cine ți-a vîrît în cap să te sacrifici pentru *Enciclopedia Ungară*, de parcă ai fi muritor de foame ?

Mai intrară patru sau cinci inși. Horváth recunoscu cîțiva studenți de meserie. Cineva își exprimă speranța că profesorul Liptay nu va lipsi de la întrunire. Altcineva spuse :

— Mie mi-ar părea mai bine să nu vină. Evident, nimeni nu credea ce spune, nici măcar vorbitorul însuși. Zise mai departe : El e menit

scopurilor atemporale ale științei ; n-o să îngăduim ca pasiunile noastre să-l tîrască și pe dînsul.

În clipa aceea intră, plină de grație, o fată cu părul căzut pe umeri și cu niște ochi mari de culoarea cerului ; părea un paj sfios, vioi și învăluit în mister.

Reményi i se adresă lui Bányay :

— De ce nu le arăți băieților „muzeul" ?

— E un spectacol deprimant, fu de părere Horváth.

Lui Bányay îi făcea plăcere să arate „muzeul" ; desigur, pentru a nu-l contraria pe Horváth, rosti o minciună :

— Nu am cheia, și adăugă o glumă ce cuprindea una din acele confidențe publice pe care Horváth le califica drept o uimitoare lipsă de pudoare : Și, pe deasupra, cine știe peste ce mai dau dincolo de ușă. Cînd lucrez la biografiile mele pentru Enciclopedie, mi se năzare că în încăperea aceea sălășluiește secolul al XVII-lea.

Pálma rosti cu neașteptată violență :

— Lui István nu i-ar fi trecut niciodată prin minte să se apuce de munca la Enciclopedie.

— I-am recomandat-o ca mod de a se disciplina, protestă Horváth. Nu ca o muncă permanentă.

Pálma comentă :

— Dumneata ești un dezinteresat. Cel puțin asta era apărarea unchiului lui István, acela cu hoarda creditorilor pe cap.

Horváth socoti că tonul era ironic. Și socoti în același timp că privirea fetei ce semăna cu

un paj era blajină. Își rosti apărarea adresîndu-i-se ei. Lămuri că István are o fire slabă ; spuse cît de folositoare este, pentru intelectele în formare, o disciplină statornică ; pomeni, zîmbind, de viitorul măreț pe care profesorul Liptay i-l prezicea lui István ; recunoscu că interesul prietenului său față de trecut era întrucîtva obsesiv ; o rugă pe fată să-i spună cum o cheamă.

Lóczy Erzsébet, repetă Horváth în gînd. Într-o teatrală izbucnire lăuntrică, hotărî că nu trebuie să se miște, că nu trebuie să facă nici un pas, că trebuie numai să aștepte : Lóczy Erzsébet făcea deja parte din destinul lui. Se văzu pe sine însuși sub chipul unui jucător calm, imbatabil (și misterios) aflat dinaintea unei misterioase și simbolice table de șah.

— Dacă ar fi cu adevărat prieteni, spunea Pálma în continuare, nu l-ar amesteca în conspirații. István nu e sănătos ; are o inimă slabă. Doctorii zic că o sperietură îl poate costa viața.

Bányay se uita la dînsa cu temătoare deferență, legănîndu-se ușor înainte și înapoi, făcînd scurt un pas și lăsîndu-se pe un picior, retrăgîndu-se cu un pas și lăsîndu-se pe celălalt, respirînd anevoie.

Antal privi spre fereastră. Privi strada, familiară și domestică, de parcă viața lui la Budapesta nu s-ar fi întrerupt nicicînd, de parcă Budapesta ar fi însemnat întotdeauna pentru el „muntele unde am venit pe lume și unde totul, chiar și trecutul, ne ocrotește". Privi strada „pe unde vine", așa cum spunea același cîntec maghiar, „nefericirea și moartea". De

cealaltă parte a străzii, între două clădiri vechi, se întindea un teren viran părăginit, legat (pentru totdeauna) în amintirea lui de cele dintîi bucurii ale prieteniei și ale dragostei.

Mai sosiseră cîțiva inși. Era, evident, o întrunire a Patrioților unguri : întruniri pedepsite de poliție cu închisoarea, camera de tortură ori cu spînzurătoarea. Și cu toate acestea, el știa că toți cei adunați acolo se joacă numai (că se putea întîmpla ca jocul să se sfîrșească prin răsturnarea guvernului sau printr-o represiune sîngeroasă, faptul nu schimba acest adevăr).

O fată urîtă susținu că nu trebuie să-și piardă speranța că profesorul Liptay va veni.

Horváth zise :

— Încă nu m-am întîlnit cu dînsul. Mi s-a spus că l-aș putea găsi la biblioteca universității, unde se pare că tocmai lucrează la clasificarea manuscriselor. A doua zi după ce-am sosit, m-am dus să-l văd, dar nu l-am găsit. I-am lăsat o mică amintire pe care i-a trimis-o o tînără franțuzoaică, o admiratoare necunoscută.

Apoi încercă să vorbească despre literatură. Zise că a dorit să trezească interesul lui Bányay pentru o biografie a lui Paracelsus. Ceilalți vorbeau despre noul stăpîn al orașului : un șef de poliție venit de la Viena, însetat de sînge unguresc.

Explicară de ce omul acela era pricina tuturor relelor ; de ce omul acela, abil și lipsit de scrupule, înseamnă pentru patrioți sfîrșitul speranțelor. Orașul s-a schimbat, repetau întruna.

Vădeau o uimitoare capacitate de a povesti fapte ; o iritantă incapacitate de a ajunge la concluzii.

Horváth nu voia să intervină. Dar ceilalți începuseră un raționament. Cuprins de neîncredere și de nerăbdare, presimți că-l vor lăsa neîncheiat. Dintr-un simplu impuls logic, rezumă :

— Trebuie ucis șeful poliției.

II

Orașul nu se schimbase. Lumina, clădirile, glasurile, oamenii, toate i se păreau familiare. Trecu prin fața fabricii de roți hidraulice și citi, la fel ca în copilărie, numele cu rezonanță indecentă al proprietarului. Se opri să schimbe o vorbă cu bătrînul vînzător de creioane, acum orb. Acesta era la fel de scîrbos ca și odinioară. Cafeneaua unde se adunau cărușașii să bea vin cu sifon și să joace cărți îi aminti de nesfîrșitele nopți din perioada examenelor. Unele lucruri se schimbaseră, dar totul era grosolan, familiar și domestic. Era de neînchipuit că din obeza vînzătoare de păpuși l-ar fi putut iscodi o spioană ori că în cofetăria îmbrăcată în marmură, aidoma unui imens lavabou, i s-ar fi putut întinde vreo cursă. Nevasta croitorului stătea în poarta casei și privirea ei, rece ca safirul, se opri asupra lui ; Horváth Antal începu să fluiere *Wenn die Liebe in deinen blauen Augen* și simți tot ce simțise dinaintea aceleiași

porți în multe seri din anii trecuți, dar acum și o oarecare nostalgie, o oarecare tîrzie dorință de a se despăgubi de cele pierdute, precum și hotărîrea de a nu mai scăpa nici o ocazie.

III

În cursul serii, impresia că nimic nu se schimbase a fost și mai puternică. Stînd împreună cu Bányay și cu Reményi la o masă de marmură pe terasa cafenelei *Hipodromul*, ascultînd ceardașuri, bînd bere și petrecîndu-și noaptea, alături de întreg orașul, în așteptarea unei cu totul improbabile unde de răcoare, Horváth a avut neplăcutul sentiment că anii de la Paris se ștergeau din viața lui ca și cînd nici n-ar fi existat vreodată și că mereu repetatul și jalnicul labirint al deprinderilor sale de la Budapesta se închide din nou asupra lui. Cîteva clipe, imaginea prietenilor săi îmbrăcați în costume albe, cu hainele larg deschise și cu pălăriile de pai date pe ceafă, i s-a părut odioasă.

— Cînd sînt cu voi, mă simt reconfortat, exclamă Bányay. Limba lui, mare, delicată și trandafirie, se sprijini de dinții foarte albi ; gura îi rămase întredeschisă ; în frumoșii lui ochi bovini se citea blîndețe și convingere. Pe urmă, aplecîndu-și în față bustul greoi, urmă anevoie : M-am lăsat prins cu totul de manuscrisul acela găsit. Mă pierd în viața pe care o povestește.

Horváth se gîndi : „Cum poate spune asemenea lucruri de față cu Reményi ?“ Ca să schimbe vorba, întrebă ce mai face profesorul.

— Pe zi ce trece, îl admir tot mai mult, afirmă Bányay. E omul unei singure pasiuni : istoria. Dar, așa cum o face el, istoria se iluminează uneori ca o poveste fantastică și întotdeauna ca o operă de artă.

— Acum mai are o pasiune : viitorul lui István, comentă binevoitor Reményi. Vrea să facă din István discipolul său, continuatorul operei sale.

Horváth îl asculta cu uimire și cu necaz. Reményi i se adresă :

— Mai dau un rînd de bere. Ești slab și ai o culoare nesănătoasă. O fi invidia ?

Reményi își potrivi ochelarii și zîmbi satisfăcut.

— Să nu-l crezi, zise Bányay. Cînd e vorba de metodă, profesorul nu e mulțumit de mine. Crede că nu-s destul de prudent.

Deodată Reményi se ridică. Pe chipul lui nu mai era nici urmă de veselie. Sosiseră Pálma și Erzsébet (fata ce aducea cu un paj).

Toată furia trezită de Reményi, Horváth și-o îndreptă acum împotriva lui Bányay. De ce invitase femei ? Acum noaptea era compromisă.

Reményi fu de părere că ceardașurile erau în declin.

— Cafeneaua asta — zise el, poate imprudent — este singurul refugiu unde se mai pot aduna cunoscătorii. Aici încă mai poți auzi, cîntate ca lumea, cîteva ceardașuri de pe vremuri.

Vorbiră din nou despre profesor.

— Mi s-a spus că e un pic descurajat, zise Horváth.

Bányay explică :

— De vină sînt ceilalți profesori. Trăiesc într-un continuu război politic.

— Liptay nu s-a coborît niciodată..., afirmă Horváth.

— Știu, zise Bányay. Dar nu poate sta deoparte. Războiul ăsta politic îl mihnește și nu se poate împăca cu gîndul ca universitatea să încapă pe mîna politicienilor.

— O a treia pasiune ? întrebă Reményi.

— Politica universitară i-a devenit o preocupare permanentă, susținu Pálma. Cred că i s-a trezit o pasiune de bătrînețe : setea de putere.

Horváth sări în picioare și rosti furios :

— Dăruirea lui Liptay pentru studiu este absolută. Comportarea lui este un exemplu. Viața lui este cea mai incontestabilă dovadă din cîte cunosc că viața trebuie să fie trăită.

Nu-i păsa că se repetă. Chiar și Reményi îl privi cu aprobare. Bányay îngăimă cuvinte de recunoștință. Horváth mai comandă un rînd de bere. Recunoscu că nici un fel de muzică nu-l emoționa cum îl emoționau ceardașurile, că-i făcea plăcere să stea cu prietenii săi și că, la urma urmelor, se născuse la Budapesta. Se uită la Erzsébet ; „acum știe“, își zise.

Se produse agitație. Se ridicară în picioare. Lumea se aduna grupuri-grupuri, vocifera. Deodată toți se dădură la o parte iar un grup alcătuit din trei jandarmi și un civil înainta

printre mesele goale. Omul în civil întinse o mînă, arătînd spre cineva. Arăta spre un tînăr ce încerca să fugă. Jandarmii îl ajunseră din urmă.

— Încă un student arestat, comentă Reményi.

Lumea stătea și se uita. Horváth a spus după aceea că pe el îl copleșise o consternare și o amărăciune fără margini.

IV

Cîteva zile mai tîrziu, în timp ce se îndrepta spre pavilion — părinții lui István se întorseseră iar el trebuise să-și caute altă locuință — se gîndea că Budapesta se schimbase, că i-ar fi fost neplăcut să mai rămînă în capitală și că trebuia să facă uz de întreaga-i abilitate, pentru ca cineva să-l trimită la Paris.

Trecu pe dinaintea fastuoasei cofetării ; privi în zadar spre cerdacul de la casa croitorului ; intră în pavilion. Bányay și Pálma stăteau în fața ferestrei. Bányay părea ceva mai slab. Horváth i-o spuse.

— Da, mă simt mult mai bine, răspunse Bányay parcă sufocîndu-se. Avea cearcăne mari la ochi și o expresie de cumplită oboseală.

Se întrebară în glumă cam cine ar trebui să-l ucidă pe șeful poliției. Spuseră că s-ar cuveni fie să angajeze un ucigaș plătit, fie să învețe ei înșiși meseria de ucigaș.

— Trebuie să-l ucidă — răsună o voce în spatele lui Horváth — cineva care nu așteaptă mare lucru de la viață.

Horváth se întoarse brusc și se pomeni față în față cu profesorul Liptay, care, înfășurat într-o pelerină neagră, îl privea surîzînd cu fața-i ironică și calmă de îmblînzitor de cai. Avea un cap pleșuv și mare, cu cîteva fire de păr sur pe la tîmple, ochi mici, mijiți și veseli, pometii proeminenți, buzele subțiri. Era uscățiv, înalt și adus de spate.

— Trebuie căutat un om fără speranță, prietene Horváth, zise mai departe profesorul cu o voce stinsă și liniștită. Un om care să știe că nimic nu-l poate salva de la o moarte apropiată.

— Sau un om care să știe că nimic nu-l poate salva de mizerie, replică Horváth și simți că în discuție se strecurase ceva indescifrabil și funest.

Bányay opină nepăsător :

— Mai bine... un om lipsit de voință, un nenorocit... un sărman cu duhul. Sau, dacă nu, o femeie.

— Am putea să-i întindem o cursă, propuse Horváth. Să-l aducem pe maidanul ăsta — arătă terenul ce se vedea pe fereastră, de cealaltă parte a străzii. István va proiecta acolo un palat amăgitor și...

Horváth povesti încă o dată cum a descoperit că Bányay deține puteri supranaturale.

— Ne pregăteam pentru un examen. Am intrat în pavilion. Voiam să repet o interminabilă lecție pe care o învățasem pe de rost. István stătea la masa asta de lucru. Masa era plină de cărți. Îmi amintesc că m-am apropiat și, cu gîn-

dul aiurea, am aranjat cîteva cărți, am strîns teanc niște hîrtii și am pus deasupra lor o piatră, am aliniat niște tocuri și niște creioane, am închis călimara. M-am apucat să spun lecția. Îndată mi-am dat seama că István nu mă ascultă. Cînd i-am reproșat că nu e atent, m-a întrebat dacă nu cumva văzusem pe masa de scris o piatră. Am căutat-o. Nu era nicăieri. Atunci mi-a explicat...

— Ce ți-a explicat ? întrebă Pálma.

— Bányay poate, cînd își încordează atenția, să proiecteze, să materializeze obiecte mintale. Acuma, de bună seamă, s-a supărat pe mine că povestesc toate astea. E de o pudoare absurdă.

Rostind aceste ultime cuvinte, Horváth simți că dărîmă singur încrederea de care se bucurase pînă atunci.

— Să proiectez forma, culoarea, soliditatea, temperatura, asta nu mi-a dat niciodată prea multă bătaie de cap, zise firesc Bányay. Cea care îmi dă mai mult de furcă e greutatea.

— Dacă ai proiecta o casă pe terenul acela, lumea ar remarca-o sau și-ar vedea de drum ca și cînd casa s-ar fi aflat aici din totdeauna ? vru să știe profesorul.

Horváth așteptase o declarație explicită, care să-i confirme spusele față de Pálma (singura dintre cei prezenți care nu știa nimic despre puterile lui Bányay). Pentru a-l face pe profesor să vorbească, comentă :

— Unii autori îi atribuie lui Thomas Morus o putere asemănătoare. Acesta arăta dragoni pe cer.

— La început eu proiectam lucruri foarte simple, rosti Bányay. Cîte o piatră sau vreo bucată de lemn.

Fata îl întrerupse cu iritare neașteptată :

— N-ai spus că va veni și Reményi ?

— Ba da ; mi-a promis că vine la șase.

— E nouă, zise Pálma.

— Ciudat, observă profesorul. Ieri trebuia să ne întîlnim la universitate. N-a venit ; nu s-a scuzat.

Răsunară bătăi în ușă. Ca și cum el ar fi fost stăpînul casei, Horváth s-a ridicat în picioare și s-a dus să deschidă. Ca pentru a justifica gestul lui Horváth, de cealaltă parte a ușii era un comisionar cu o scrisoare adresată lui. Antal scoase din plic un petic de hîrtie cu marginile neregulate ; citi : *Vino, te rog, imediat. Sînt speriată.* Horváth recunoscu scrisul lui Erzsébet.

Îl chemă pe Bányay și-i dădu biletul. Bányay crezu că e pentru el. Horváth nu-l contrazise.

— Plec, bolborosi Bányay. Sînt fericit. Sînt speriat. Eu și cu Erzsébet ne iubim.

V

În seara aceea, Horváth nu știa ce să facă. Nu voia s-o întîlnească pe Erzsébet. Își petrecea de obicei noaptea, împreună cu prietenii săi, în trei sau în patru locuri. Unul era cafeneaua *Hipodromul* ; altul, un local cu sală de dans de lîngă lacuri, din pădurea de la Városliget ; celălalt, cofetăria Gerbaud. Cu siguranță că Erzsé-

bet se afla, împreună cu Bányay, într-unul din ele. „În afară de locurile astea și de străzile pe care le bat noapte de noapte", își zise Horváth declamatoriu, „zace un oraș necunoscut".

În noaptea aceea nu-l va cunoaște. Hotărî să riște și să meargă la localul de lîngă lacuri.

Tocmai schimba o vorbă cu fata de la garderobă, cînd simți pe umăr apăsarea inconfundabilă a unei mîini. Bányay propuse să bea împreună niște rachiu de ienupăr ; pe urmă rosti cu exaltare gîfîită :

— Am vești importante. Profesorul a găsit la Tavernier, în *Six voyages de J.-B. Tavernier, qu'il a fait en Turquie* etc. — Bányay articulă o franceză trudnică, lăbărțată și stropșită — *pendant l'espace de quarante ans et par toutes les routes que l'on peut tenir,* un lung paragraf referitor la manuscris. Tavernier afirmă că în Ungaria nu i-a pomenit nimeni despre misteriosul mort din Hanul de la Tunel, dar că la Constantinopol a cunoscut, în 1637, un negustor de pietre scumpe, tovarăș de afaceri de-al socrului său, care, într-o discuție, a menționat episodul. Lui Tavernier i s-a trezit curiozitatea, a implorat recomandări, a stat pe la ușile birocraților și i-a lingușit, pînă cînd, în sfîrșit, a izbutit să țină manuscrisul în mînă. Am văzut că, plecînd de la această afirmație, Voltaire și alții îl califică pe Tavernier drept ignorant.

— Nu mai spune, comentă Horváth. Era plictisit.

— Stai o clipă. Tu știi cît a insistat Liptay asupra metodei : orice lucru trebuie dovedit, orice lucru trebuie pus sub semnul îndoielii.

În zilele din urmă, i-am arătat de nenumărate ori manuscrisul. Mereu apăreau alte și alte îndoieli. Ei bine, există acolo un citat latin. Nici Liptay și nici eu...

— Ce citat ? întrebă Horváth.

Bányay se opri, cu o pornire, s-ar fi zis, dezaprobatoare ; totuși în enormii săi ochi bovini se citea numai blîndețe. Legănîndu-și trupul enorm, făcu un scurt pas înainte și altul înapoi. Se sprijini de tejghea, bău o înghițitură de rachiu și își urmă năvalnic vorba :

— Citatul e din *Tristia* de Ovidiu și pare că a fost interpolat în text. Omul i-ar fi scris o scrisoare unei fete din Florența și ar fi pomenit acolo frumosul vers *nulla venit sine te nox mihi, nulla dies.* În continuare, se indică între paranteze : *Tr.*, I ,V, 7. Ei bine, uite ce vreau eu să spun : întrucît amîndoi sîntem de părere că paragraful acela e o interpolare (e scris cu o grafie ce pare o neizbutită imitație a celei din restul documentului), l-am examinat de nenumărate ori. Ei bine, nici Liptay și nici eu n-am băgat de seamă că cifrele dintre paranteze nu corespund versului respectiv. Tavernier a descoperit eroarea, sau susține că a descoperit-o, și dă trimiterea la vers corectă. Acum nu mi-o amintesc. Bányay făcu o pauză : Dar mai am încă ceva să-ți spun : Erzsébet vrea să te vadă înainte de a pleca la Nagybánya.

Horváth pălise. Nu fu în stare să răspundă.

Bányay îl privi cu mîhnită solicitudine și, după o scurtă ezitare, îi implu paharul.

Horváth bău și după aceea întrebă :

— Ce-mi spuneai adineauri despre Erzsébet ?

Acum Bányay era acela care nu putea vorbi. Se uita la prietenul său cu enormii ochi larg deschiși, cu respirația gîfîită, cu o expresie de profundă și îngrijorată afecțiune. Îl prinse pe Horváth de braț, cu o mînă grea, tremurătoare și puternică. Întrebă trist :

— Dintre toate femeile din Budapesta, de ce ai ales-o tocmai pe Erzsébet ca să te îndrăgostești de ea ?

VI

Horváth avu impresia că Liptay nu exagera : Budapesta se preschimbase într-o imensă și generală garnizoană. Peste tot mișunau soldați și jandarmi. Intră la Biblioteca Universității ; unul după altul, mai mulți funcționari se interesară ce anume caută. Pe pereți atîrna portretul întunecat al lui Metternich și (lucru afirmat de toată lumea, dar pe care nu-l credea nimeni) al lui Kollonich, episcopul detestat.

După strategice așteptări și interogatorii indiferente, un secretar cernit îl conduse la cabinetul cu manuscrise din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Din coridor, zări trei sau patru inși învîrtindu-se în jurul unui obiect acoperit în parte cu bucăți de pînză neagră. Era un aparat de fotografiat. Unul dintre inși era Bányay. Foarte agitat, Bányay îi arătă o bancă. Horváth se așeză.

Profesorul îl rugase să treacă pe la Bányay ; îl încredințase că starea acestuia era îngrijorătoare. „Numai dumneata poți să-l salvezi, prietene Horváth", i-a spus fără emfază. „Eu nu pot face nimic. N-are încredere în mine. Rupe-l de muncă, de obsesie."

Horváth își aruncă ochii spre Bányay. Îl găsi agitat, aproape slab, poate fericit, poate bolnav. Ca să-și omoare timpul, se uită la figurile greu de deslușit de pe friza aflată în partea de sus a pereților. Citi, scris cu litere aurite, un citat din cartea a unsprezecea din *Confesiunile* Sfîntului Augustin. Se ridică în picioare ; la unul din capetele cabinetului observă un bust. Citi pe soclu : A. M. S. BOETHIVS — CDLXX — DXXV — A. D. — HI OCULI VIDERVNT AETERNITATEM. Privi ochii statuii. Niște mîini grele i se lăsară pe umeri. Se întoarse.

— Mi-au dat voie să fotografiez manuscrisul, pagină cu pagină, exclamă Bányay.

Oamenii împingeau aparatul spre coridor.

— Asta nu din lipsă de voință, comentă Horváth. Vor să fie despotici, dar încă mai săvîrșesc greșeli.

— Nu multe, răspunse Bányay. Le-am cerut voie să iau acasă documentul, pentru o noapte. Am cerut-o în scris, verbal, prin Liptay, prin secretar, prin ușier. Totul zadarnic.

— Credeam că pe Liptay îl respectă. Mă mîră că n-a obținut aprobarea.

Cu oarecare solemnitate, Bányay se îndreptă de spate, privindu-și prietenul.

— Crezi ceea ce spui ? întrebă el. Ascultă-mă pe mine : Liptay vrea să mă distrugă.

Horváth își zise : El ar trebui întrebat dacă crede ceea ce spune. Bányay urmă :

— Absurd, nu-i așa ? Dar să-ți pun o problemă concretă. Dacă lăsăm la o parte primele date, singura sursă pentru tot ce știu eu în legătură cu personajul apărut în Hanul de la Tunel e manuscrisul. Se pot oare ivi discrepanțe între manuscris și ceea ce știu eu ?

Horváth mărturisi că nu înțelege.

— Să-ți dau un exemplu : azi, să zicem, știu că individul și-a petrecut copilăria la Nyiregyháza ; mîine văd în manuscris că și-a petrecut-o la Tuszer. Firește că „Tuszer" e scris între rînduri iar dedesubt este un cuvînt șters. De unde poate apărea greșeala ? Numai și numai din manuscris, pentru că acesta e singura mea sursă. Înseamnă atunci că cineva a făcut aici o schimbare. Cînd ? În cursul nopții ; ziua prea se învîrt pe acolo tot felul de cititori, polițiști, ușieri. Cine poate face, în timpul nopții, aceste modificări în manuscris ? Singurul funcționar care locuiește în clădire. Directorul bibliotecii. Liptay.

— Asta n-o mai cred, ripostă Horváth vehement. De ce-ți închipui c-ar face-o ?

— Pálma a găsit explicația : Liptay vrea să publice o lucrare ridicolă, ca pe urmă el să-i semnaleze erorile și să mă distrugă. Se teme să nu-i umbresc faima. E ros de pasiuni senile.

— Asta n-o mai cred. Nici dacă mi-ai spune că oamenii din veacul al XVII-lea în persoană vin noaptea și corectează manuscrisul, nici

chiar atunci nu mi s-ar părea mai greu de crezut.

După o tăcere, Bányay continuă, ca și cum ar fi gîndit cu voce tare :

— O ștersătură în plus ori în minus nu se mai bagă de seamă. E înțesat de corecturi și de ștersături. Pe multe pagini există și rînduri scrise de-a curmezișul hîrtiei (ca în unele scrisori ale femeilor). Uneori a trebuit să stau cîte o zi întreagă pînă să citesc o pagină. Uită-te și tu.

Horváth privi, fără curiozitate, pergamentul acela zgrunțuros, opac.

VII

Horváth Antal înțelese că anumite tentații se află în conflict cu luciditatea, voința și prudența lui. Pe de o parte : teama de a nu fi de două ori neloial față de un prieten, neloial față de Erzsébet, laș. „Dar Bányay nu riscă nimic", se gîndea. „În cei bogați au încredere." Și : „Sînt oare îndrăgostit de Erzsébet ?" Trebuie să avem grijă să nu ne lăsăm amăgiți de propriile noastre minciuni. Cît despre curaj, nici nu merită să se gîndească la asta : ți se întunecă odată mintea și... Pe de altă parte : liniștea sufletească, faptul de a fi stăpîn pe sine însuși, reîntoarcerea la Paris, cariera literară.

Erzsébet voia să plece cu el ; îl chemase de mai multe ori. El i-a sugerat lui Bányay că fata va fi în siguranță la țară, în casa din Na-

gybánya. Bányay își făcea pregătirile de drum. Urmau să plece vineri. Pînă atunci mai erau încă patru zile : patru zile în care Erzsébet nu trebuia să-l întîlnească.

VIII

O săptămînă mai tîrziu, Bányay István a dispărut. Horváth a prezentat următoarea versiune a faptelor :

Vinerea trecută, Bányay a plecat împreună cu Erzsébet la Nagybánya. S-a înapoiat luni. El a încercat în repetate rînduri să-l vadă, însă fără succes ; a vorbit cu profesorul Liptay ; acesta i-a povestit că fusese chemat de profesorul Pálffy, care, pe patul de moarte, îi încredințase o mie trei sute de florini pentru comitetul patrioților unguri. Liptay și-a mijit ochii, parcă pentru a scruta depărtarea, și a spus mai departe cu o voce impasibilă :

— Prietene Horváth, sînt gata să-ți fac o onoare și o cinste de neuitat. Îți înmînez, fără nici o chitanță, acești florini, ca să îi predai comitetului. Nu-mi pomeni numele ; nu e cazul să fie legat de această generoasă tranzacție.

Horváth a intenționat să predea banii ; a renunțat însă numaidecît, convins că poliția supraveghea comitetul. Atunci și-a sporit eforturile de a-l întîlni pe Bányay — florinii aceia, după cum sugestiv se exprimă, îi ardeau mîinile — și în cele din urmă a dat de el. În prima clipă i s-a părut că Bányay dorea să-l evite,

dar îndată s-a întrebat dacă această impresie o prilejuise comportarea lui Bányay sau era doar rodul imaginației sale. Pe deasupra, Bányay a acceptat fără obiecții să predea comitetului banii. Ca doi buni amici, au băut bere la *Hipodromul,* iar cînd să se despartă, Bányay a îngăimat :

— La Nagybánya mi-am dat seama că Erzsébet te iubește.

În amărăciunea lui nu era nici umbră de reproș. Atunci a fost ultima dată cînd Horváth l-a văzut.

IX

Părinții lui Bányay au dat uitării orice obiecție împotriva lui Horváth și l-au primit ca pe un fiu. Îi povestiră, nu fără a se repeta întruna, tot ce știau în legătură cu dispariția lui István : cîteva amănunte despre ce făcuse în dimineața respectivă, cu cîtva timp înainte sau în zilele din urmă — aceeași binecunoscută poveste, nicidecum completă și pesemne lipsită de importanță. Dar asta le era singura comoară și doreau să-l facă și pe dînsul părtaș la ea. Apoi, din străfundurile pivniței unde trăgea la măsea și perora, fu scos la lumină János vizitiul, ultima persoană care-l văzuse pe Bányay, ca să le dea și el o mînă de ajutor cu povestea lui. Horváth ascultă poticnita istorisire rostită de buzele acelea tremurătoare și umede. Vineri, János îi dusese pe domnișoara

Erzsébet și pe domnul István pînă la Gödöllő, de unde au luat trenul spre Nagybánya. Pe drum, domnișoara mai că n-a deschis gura ; domnul arăta mulțumit și la tot momentul se îngrijea de domnișoara. Luni (el, János) s-a dus cu trăsura pînă la Aszód, să-l ia pe domnul. Acesta a venit singur ; parcă-parcă nu era în apele lui.

— Azi dimineață, pe la nouă — urmă vizitiul — domnul m-a chemat și mi-a poruncit să pun caii la trăsură.

Ultima dată cînd János l-a văzut, Bányay stătea la masa lui de lucru, în fața ferestrei.

Părinții lui Bányay l-au întrebat pe Horváth dacă îi sfătuiește să înștiințeze poliția. Horváth zise că nu ; pe urmă hotărîră să ceară și părerea profesorului. Pálma se duse la dînsul. Profesorul își îngădui să insinueze că poate n-ar fi fost tocmai prudent să ocolească poliția.

Horváth l-a însoțit pe domnul Bányay la întrevederea cu comisarul Hegedüs. După spusele bătrînului Hellebrant, Hegedüs „e ca o domnișoară". „E foarte citit", adăuga acesta. „Cunoaște toate cărțile pe care poliția le confiscă de la librari." Fără s-o înțeleagă, Horváth admira această imparțialitate. În ce-l privește, el, unul, abia dacă l-a învrednicit pe comisar cu o privire.

Hegedüs s-a arătat alarmat de-a binelea de dispariția lui Bányay ; a confirmat, după ce a cerut informații, că poliția habar nu are de toată povestea ; le-a promis, în final, sprijinul său activ.

Domnul Bányay a părăsit sediul Poliției Centrale plin de speranță. Îl invită pe Horváth la cină. Pálma era acolo și ea, așteptîndu-i împreună cu doamna.

Fata a plecat destul de tîrziu. Horváth o conduse pînă la poartă ; cînd au rămas singuri, Horváth zise :

— Cred că a fost o greșeală să ne adresăm poliției. Nu știu de ce Liptay ne-a sfătuit s-o facem.

— E limpede, rosti Pálma. Liptay este un trădător.

A urmărit-o îndepărtîndu-se. „E obsedată", și-a zis. „Poate că slăbiciunile apropie. Dar smintelile, nu".

A urcat să discute cu domnul Bányay. Vorbiră pînă la ziuă. Atunci domnul spuse :

— Nu poți pleca la o asemenea oră. Cu starea asta de asediu, n-ar fi prudent. Du-te și te culcă în odaia lui István.

Horváth l-a ascultat.

X

În dimineața următoare, luă hotărîrea să facă unele cercetări. Cu vînzătorul cel orb de creioane nu ajunse nicăieri : acesta nu-și pierduse nimic din acreala obișnuită. Nevasta croitorului l-a primit vizibil încîntată, dar cînd el dori să aducă vorba despre Bányay, l-a prevenit că „unei femei nu-i convine cînd nu i se vorbește despre ea însăși". Horváth i-a făcut

pe plac și a simțit că-și trăda prietenul. În persoana obezei vînzătoare de păpuși îl aștepta însă o revelație. Ziua trecută, în cursul dimineții, femeia văzuse sosind un grup de bărbați. Unul din ei — slab, îmbrăcat în gri, cu o față foarte albă, lătăreață și osoasă și cu niște ochi ca două bobițe negre — s-a proțăpit în fața pavilionului lui Bányay ; ceilalți au intrat în cofetărie.

— Și dumneata ce-ai făcut ?

— Eu mi-am văzut de treabă. Ca și cum n-ar fi fost nimica, m-am dus pînă la farmacie. Cînd trecui pe lîngă pavilion, îl zării pe domnul István în odaia lui, așezat dinaintea ferestrei. Și pe loc mă apucă așa o frică, de parcă-mi țiuiau urechile. Mi-am zis în mine : stai numai cuminte, și am așteptat să văd ce mai e. Îndată după aia a ieșit din pavilion János vizitiul și în momentul ăla omul ce se proțăpise în față a scos o batistă, ăia din cofetărie au venit și dînșii și cu toții grămadă au intrat în pavilion.

— Și pe urmă ?

Femeia păru că se supără.

— Ei, pe urmă mi-a sosit bărbatul și a trebuit să mă-ngrijesc de dînsul.

— Cine erau oamenii aceia ?

— Acu n-o să-mi zici că nu știi. Sticleți, cine să fie ?

Horváth nu le-a comunicat acest episod părinților lui Bányay.

Acum cercetările deveneau mai greu de făcut. Înainte de-a le continua, Horváth vru să-i facă prietenului său un serviciu. Se prezentă la editura ce scotea *Enciclopedia Ungară*, declară că

Bányay nu se simte bine și se oferi să-l înlocuiască pînă se restabilește. Au fost de acord. „Am făcut-o", i-a spus el Pálmei, „ca și cînd aș fi lăsat ceva drept zălog". Poate încerca să se convingă că Bányay se va întoarce. Poate că gestul său însemna o reparație.

Luă parte la trei sau la patru întruniri ale ligii patrioților. Au dezbătut un plan pentru a-l ucide pe șeful poliției. Au vorbit despre Liptay. A constatat, fără prea mare surprindere, că Liptay era considerat trădător.

Părinții lui Bányay l-au rugat să rămînă la ei. Posibilitatea o sugerase doamna ; domnul o motivase : „Horváth este persoana cea mai apropiată de István ; în lipsa lui István, îi ține, într-un fel, locul".

Cu o tulburare ce părea disproporționată, Horváth i-a spus într-o seară Pálmei :

— Aș putea fi fericit. Grijile materiale s-au dus. De cînd mă știu am visat să-mi petrec viața într-un loc ca pavilionul acesta. Mîna ta pe care o cuprind în mîinile mele îmi face bine. Dar n-am de gînd să-l înlocuiesc pe István numai în situații plăcute... O să lucrez înainte la Enciclopedie. O să mă ocup de biografia mortului din Hanul de la Tunel.

Legătura dintre vorbele sale, poate egoiste ori poate meschine, și tonul cu care le rostise nu era prea limpede.

— Am citit și eu documentul acela, zise Pálma. Nu pricep cum de s-a lăsat István păcălit. E o înșelătorie. E o parafrază a vieții lui István însuși. Grosolană, rău scrisă, fără pic

de imaginație. Opera lui Liptay sau a acoliților lui. Ca să-l distrugă pe István.

S-a pomenit dorindu-și să se îndepărteze de Pálma. Îndată ce Erzsébet se întoarse, a încetat s-o mai vadă.

La universitate a avut loc ceremonia primirii noului observator din partea autorităților. N-a luat parte nici un ungur, afară de Liptay, care (între soldați și cavaleriști austrieci) a citit un discurs.

Patrioții s-au întrunit din nou. O fată a susținut că profesorul Liptay se dedase la asemenea josnicie numai ca să nu-și sfîrșească îndelungata carieră printr-o destituire. Totuși, nici măcar fata aceea nu mai credea în el: expulzarea sa din ligă fu hotărîtă în unanimitate de voturi (Horváth s-a abținut de la vot). Pe urmă se ridică un bărbat al cărui glas stins aproape că nu se auzea și ceru să fie lăsat să-l ucidă pe șeful poliției. Acceptară. Fixară data: 17 martie. Cineva afirmă că trebuie să li se dea o lecție trădătorilor. Trebuie ucis profesorul. Horváth abia dacă mai asculta. Se gîndea la Bányay. Se gîndea la profesor. În copilărie și în tinerețe, printre nori de fum, într-un mic birou, în fața unui bust al lui Leibniz, petrecuse, alături de Bányay și de profesor, clipe de exaltată și generoasă bucurie, de nestrămutată încredere în inteligență, de arzătoare dăruire pentru studiu și pentru colaborarea întru studiu. Se simțea bolnav, gata parcă să leșine. Se ridică în picioare. Se oferi să-i aplice sancțiunea lui Liptay. Acceptară. Fixară data: 17 martie.

După aceea, nici obișnuitele nimicuri ale vieții, nici suferințele fizice, nici frigul, nici căldura nu l-au mai putut trezi dintr-o sufocantă senzație de irealitate. Voise să-i mărturisească totul lui Erzsébet, dar atunci Erzsébet ar fi încetat să mai fie refugiul acela necontaminat care era acum. Și pe deasupra parcă nici nu-i venea să creadă că va sosi într-adevăr clipa cînd are să-l ucidă pe Liptay.

Tovărășia lui Erzsébet îi aducea alinare. Se plimbau de obicei pe străzile străjuite de arbori aflate în partea de apus a Budei, nu departe de calea ferată. Horváth îi vorbea de vreuna din cărțile ce urma să le scrie, îi cerea îngăduința să i-o dedice și se întreba dacă tainica exaltare pe care o simțea privind, parcă pentru întîia oară, verdele profund și limpede și fremătător al frunzișului străpuns de lumina serii, vine de la verdele acesta sau de la Erzsébet.

PARTEA A DOUA

Straight was I carried...

Thomas CHATTERTON,
The Storie of William Canynge.

HORVÁTH ANTAL ÎȘI SCRIA „MESAJUL către prieteni" : *„În fața mea, masa ; puțin mai încolo, fereastra." Nu știu de ce îmi vin în minte acum aceste insignifiante cuvinte : sînt cele dintîi din cel dintîi roman pe care l-am scris în viața mea ; ar putea tot așa de bine să fie și începutul acestor pagini, cele din urmă pe care le voi scrie, confesiunea mea. Totul s-a schimbat. Iată de ce am ajuns în situația de față. Iată de ce trebuie să justific un act care, înainte de călătoria mea în Franța, ar fi părut pesemne o nerozie, dar care acum va fi calificat drept infamie. Îmi va fi însă greu să-mi conving prietenii (știu prea bine că ei vor fi foarte dornici să se lase convinși). Dînșii nu s-au îndepărtat nici cu un pas de Budapesta ; au luat zi de zi parte la procesul acesta de transformare și nu vor ști niciodată cu ce iuțeală s-a scurs timpul în Ungaria, ce mari schimbări a adus cu sine. Nici chiar eu, la întoarcerea de la Paris, n-am observat pe dată că această lume familiară era deja o altă lume. N-am remarcat faptul nici măcar atunci cînd*

István a dispărut. Am pătruns în acest coșmar încetul cu încetul, fără revelații patetice și fără zguduiri. Și totuși n-am ajuns la dimineața asta de 17 martie înainte ca, aidoma unui simbol al adevăratei fețe a lucrurilor, să fi intervenit întîlnirea cu Reményi, efectul melodramatic, umbra irealului.

Scrise mai departe ; povesti că așteptase cu groază să sosească ziua de 16 martie. *Acum, cînd mi-l amintesc, ajunul acesta cumplit îmi apare ca o zi nesfîrșită și mă văd pierdut în imensitatea ei și în visele avute în cursul nopții : vise care, într-un fel, au prelungit-o.*

De dimineață, pentru a-i reaminti promisiunea că vor ieși împreună, i-a trimis lui Erzsébet un mesaj. Apoi și-a petrecut o mulțime de vreme curățindu-și revolverul. Brusc i-a mijit în suflet imboldul de a dialoga cu revolverul, la fel ca Hamlet cu hîrca lui Yorick, și s-a surprins asistînd tulburat la acele viitoare și abia imaginate dialoguri.

Erzsébet a sosit la unu după-masă. Horváth nu-i spusese nimic ; Pálma, nici ea (acum nu se mai vedeau aproape deloc). Horváth scrie : *Seninătatea ei am simțit-o ca pe un amar reproș și aș fi dat întreaga mea fericire, poate chiar fericirea noastră, ca să nu mă port necinstit față de Erzsébet.* Însă dacă ar fi pomenit de pactul său cu patrioții, totul ar fi fost pierdut.

Dar deși nu i-a spus o vorbă despre faptul că, a doua zi, urma să-l ucidă pe profesorul Liptay, n-a putut evita totuși ca atitudinea lui

să nu-i sugereze că îi ascunde ceva. A glumit întruna și a fost de o veselie exagerată. Nu băuse nici o picătură, dar își amintește că se purta de parcă ar fi fost beat. Și-a dat seama că așa nu se putea apropia nicicum de dînsa ; totuși, a dus mai departe jocul acesta perfid, solitar și nerod ; se cîntări într-o farmacie iar apoi, cu nejustificată și secretă exultare, îi dădu lui Erzsébet hîrtia pe care era scrisă greutatea și-i ceru s-o păstreze ; faptul că el știa, pe cînd ea n-avea idee că-i dădea peticul acela de hîrtie pentru ca ea să-l citească într-un viitor cu desăvîrșire schimbat, într-un viitor cînd hîrtia aceea, acele cifre și amintirea incertă a scenei vor dobîndi o puternică valoare sentimentală, îl amuza. Apoi s-au plimbat prin grădina zoologică ; la căderea serii, au auzit țipătul păunilor (noaptea, în vis, ca în străfundurile îndepărtate ale unei oglinzi, a văzut iarăși păunii, împrăștiați prin ramurile unui pîlc întunecat de arbori ce se închideau în cerc de jur împrejurul său, iar cînd au țipat, s-a trezit cu tristețea că n-o va mai vedea pe Erzsébet niciodată). Spune că s-au despărțit la zece seara și că era neconsolat la gîndul c-o vede plecînd ; *însă, cum asta se întîmplă în fiecare seară* — explică el — *Erzsébet nu s-a neliniștit.*

S-a îndreptat către casă, gîndindu-se la Erzsébet ; dar odată ajuns, odată cu primele trepte urcate, n-a mai fost în stare să și-o amintească. Acolo sus, între cei patru pereți ai camerei sale, pîndeau așteptarea solitară, nesfîrșita noapte de groază, zorii inimaginabilei zile în care trebuia să-l ucidă pe Liptay. „Ar fi oribil",

și-a spus pentru a nu se mai gîndi la asta (și „oribil" a fost primul cuvînt ce i-a trecut prin minte), „ca profesorul să fie sus".

A auzit strigătul unui vînzător de ziare. A coborît în stradă ; a cumpărat un ziar. A sperat că va da peste vreo știre care să-l izbăvească de coșmarul în care trăia. Știrea peste care a dat l-a făcut să-și piardă orice speranță. Citi : „Astăzi, la orele patru după-amiază, un grup de tineri a pătruns în rectoratul Universității și a smuls de pe pereți portretul lui Metternich și al episcopului Kollonich".

A urcat scările ; a pătruns în odaia sa. De ce se angajase să-l omoare pe profesor ? Pricinuise, printr-o glumă abjectă, pieirea lui István. Sinuciderea nu era de-ajuns pentru el. Sufletul lui avea nevoie de o trezire cît mai crîncenă din această irealitate. Își dorea pedeapsa.

În ultimele ceasuri din noapte, în cameră își făcu apariția Pálma, cu o expresie dură și ciudată, de hotărîre fanatică și, pentru el, de nepătruns. Era multă vreme de cînd nu se mai întîlnea cu ea. Pálma întrebă :

— Cîți bani ai ?

Horváth își căută portmoneul. Numără banii.

— Optzeci și patru de florini.

— Nu-i prea mult.

Nu știu ce să răspundă. Poate că nu era prea mult. Pálma nu-i explicase ce scop avea întrebarea ei. El însă rareori dispusese de atîția bani.

— Pregătește-te, i-a ordonat fata. Vii cu mine.

Horváth s-a uitat la ea. A fost sigur că se întîmplă ceva grav. *M-am lăsat pradă unei tainice și bezmetice bucurii*, scrie el. *Eram salvat.* Își dori fierbinte o aventură, oricare ar fi fost ea, o catastrofă, oricare ar fi fost ea ; gîndi cu glas tare : Chiar de ar fi să fie propria mea moarte. Rostind cuvîntul „moarte", se pomeni pe neașteptate jinduind-o ; apoi veni surpriza, apoi teama. Se întrebă : s-o fi înțeles oare cu poliția ? Era absurd să-și închipuie așa ceva. Pálma era „corectă pînă la incompatibilitate", după expresia lui Liptay. Sau o trimiteau patrioții ? Săvîrșise el vreo greșeală ? În clipa aceea i s-a părut că se trezește. Nu mai simțea nici bucurie, nici jind, nici surpriză, nici teamă. Săvîrșise o greșeală, dar nu față de patrioți. O va urma pe Pálma fără crîcnire. *De mine nu-mi păsa cîtuși de puțin, iar la Erzsébet n-avea rost să mă gîndesc pînă ce nu-mi ispășeam greșeala aceea.*

Între timp, cu o tăcută hotărîre, Pálma se îndeletnicea cu niște preparative ciudate. Adusese din cămăruța unde János pregătea de obicei micul dejun un pachet de ceai, o sticlă cu rachiu de ienupăr, două pîini și niște fructe. Înfășură totul într-o manta pe care o scoase din dulap. Examină hainele ce se mai aflau acolo și în cele din urmă alese o pelerină de stofă albastră. Într-un moment cînd Pálma nu-l observa, Horváth scoase din noptieră revolverul și și-l puse în buzunar.

— Ține, te rog, astea, zise Pálma ; îi dădu pachetul și pelerina adunată sul.

Ieșiră în tăcere. Pe strada Krisztina, în fața Teatrului de vară, s-au urcat într-un tramvai hodorogit. Era aproape gol ; într-un colț, stătea o femeie adormită ; era tînără, palidă, îmbrăcată sărăcăcios și ținea în brațe un copil. Mai aproape de ei, doi bărbați vorbeau răcnind în gura mare Comentau o discuție avută cu puțin timp înainte. Veneau de la un priveghi. Horváth vru s-o întrebe pe Pálma unde îl duce. Amînă întrebarea pe mai tîrziu ; spre a se face auzit, ar fi fost nevoie să strige. Bărbații au coborît în strada Atlos, în dreptul cărămidăriei. Pálma și Horváth au coborît în strada Etele și au apucat-o spre apus. Horváth zice că o neobișnuită timiditate îl împiedica să vorbească. Au ajuns la Izvorul lui Esculap. S-au apropiat de un pîlc de copaci, vast și întunecat în noapte. Puțin mai la dreapta, un felinar arunca un cerc de lumină. Imediat în afara cerului, lîngă un copac, stătea pe pămînt o mogîldeață. Pálma se aplecă înspre silueta nedeslușită. Mogîldeața rosti :

— Ce mai faci, frate ?

O clipă, lui Horváth i s-a părut că identifică glasul acela necunoscut. S-a întrebat dacă nu cumva omul și-l schimonosea dinadins. Și apoi de ce stătea ascuns ? De ce nu se ridica ?

— Ai adus ceva, Pálma ?

Lăsîndu-se în genunchi, Pálma înșiră, pe un ton persuasiv, de parcă ar fi vorbit cu un copil ori cu un bolnav, tot ce aduseseră. Vocea răspunse din întuneric :

— Foarte bine. Mi-au dat patruzeci și opt de ore. După aceea, dacă n-am trecut granița,

nu mai începe cruțare. „Jucăm cinstit", îmi zic dînșii, ca și cum chiar ar crede-o — atunci Horváth îl recunoscu pe nevăzutul interlocutor. — O fac ca să-și mai bată oleacă joc de mine, ca să-mi trezească speranța, ca să nu mai fiu atît de grăbit să mor. Se gîndesc că oricum nu pot ajunge prea departe. Dar n-o să pună mîna pe mine. Sînt sigur că voi trece granița înainte de expirarea termenului. Dacă nu...

Aici Reményi se opri, ca și cum tulburarea îl împiedica să mai vorbească. Horváth era impresionat : niciodată nu remarcase la Reményi alte sentimente decît suficiență, vanitate, dispreț. Reményi rosti iarăși, într-un geamăt :

— Pálma, iubito, să nu-mi spui că ai uitat de revolver...

Urmă o tăcere ; în cele din urmă, Pálma începu să spună :

— N-am putut...

— Ți-am adus revolverul meu, afirmă Horváth impulsiv. Făcînd un pas spre dreapta, intră în cercul de lumină ; scoase revolverul și-l întinse, fără a se clinti de pe loc. Ține-l.

Arma strălucі în palma lui. Ca s-o ia, Reményi trebuia să pătrundă în zona luminată. Horváth îl privea cum se clatină și se zbate ca un animal în agonie. Pálma luă arma și i-o dădu lui Reményi. Acesta vorbi cu trudnică încetineală :

— Mulțumesc, frate. Serviciu contra serviciu : ascultă-mi sfatul și fugi fără întîrziere. Dacă mai rămîi, te vor înhăța. Azi am văzut-o pe Erzsébet. Trebuie s-o salvezi. Te iubește.

În clipa aceea răsună tropot de copite pe caldarîm. Aproape imediat, două capete de cai

negre și pline de spumă se iviră printre frunze.

— E trăsura, zise Pálma. I se adresă lui Horváth : — Te-am rugat să ne însoțești fiindcă m-am gîndit că s-ar fi putut să avem nevoie de tine. Îți mulțumesc. Acum poți să-ți vezi de drum ; eu plec cu Ferenc.

— Despre István se știe ceva ?

— Aici, la numărul treizeci și trei, se știe totul, răspunse Reményi. Pot să te asigur de un lucru : poliția habar n-are ce s-a întîmplat cu István. Nu i-au dat de urmă. A dispărut.

Pálma îl ajută să se ridice.

Se lumina de ziuă. Horváth se îndepărtă. Pe strada pustie pașii lui răsunară marțial. Se simți mic și neînsemnat și înțelese că trebuie să se agațe cu dinții de acest sentiment : era ca o ușă ce se întredeschide... Se gîndi cu glas tare : „Mîine voi avea nevoie de un revolver". Trecu prin fața farmaciei unde fusese, seara trecută, cu Erzsébet. Era deschisă. Intră.

— Ce doriți, domnule Horváth ? întrebă farmacistul.

— O otravă puternică, răspunse. Mi-e casa plină de șoareci.

— Arsenic, zise omul.

Totul merse ușor și repede.

Pe urmă s-a pomenit din nou în stradă, dinaintea casei, incomodat de pachet, neștiind ce să mai facă, nemaiavînd acum nici un pretext pentru a mai amîna clipa cînd va intra în cameră și-și va începe așteptarea.

Urcă scările, intră, închise ușa, își aruncă ochii prin odaie, privi patul în care trebuia

să se culce... Atunci inima îi zvîcni, grea, enormă. Își duse o mînă la piept și, tremurînd, se lăsă să cadă pe un scaun, în fața mesei de lucru.

După un moment de descumpănire, se hotărî să scrie acest „Mesaj către prieteni" (mai întîi însă desfăcu pachetul cu arsenic și duse sticluța în încăperea de alături, în încăperea cunoscută sub numele de „muzeul". Aici nu intra nimeni ; nimeni nu se va otrăvi din greșeală). Scrise :

Poate că eu aș reuși să mă justific. Partea proastă e însă că pentru purtarea mea nu-i posibilă nici un fel de justificare. Azi nu-i posibilă ; ieri însă... Cheia acestui proces stă într-o chestiune de timp : dacă timpul e succesiv, dacă trecutul dispare, inutil să mai caut vreo scuză... Totul s-a schimbat așa de mult... Neîncrezător, repet că niciodată n-am avut conștiința că săvîrșesc ceva într-adevăr rău. Dar asta e, de bună seamă, teoria criminalilor : sînt în stare să-și justifice toate faptele, toate momentele. Văzute din afară, aceste fapte și aceste momente conturează crima. Desigur că eu nu pot vorbi de crime ; pot vorbi de glume : fraude banale și meschine.

Trebuie să scriu. În timp ce mă voi strădui să-mi apăr comportarea, care, fără îndoială, merită să fie și chiar va fi uitată, o să găsesc posibilitatea de a povesti un fapt miraculos, de a împărtăși posterității cumplita mea ursită, hățișul de magie, de ispășiri, de compromisuri și de moarte în care mi s-a rătăcit sufletul, și de a ajunge cît mai pe nesimțite la ca-

pătul așteptării mele (capăt ce, acum, pe neașteptate, se apropie).

János vizitiul a intrat cu dejunul. Face ordine prin cameră. Mă întrerupe. Nu mă lasă să scriu. Dar eu trebuie să scriu, și asta înainte ca el să plece.

Mă întorc din nou la începutul acestei confesiuni și bănuiesc că a sosit momentul să-l completez cu vreo frază de genul : „Văd pe fereastră strada iar în stradă un bărbat slab..."

Trebuie să mor, zise viteazul Carlos.

Asta nu mă sperie.

Dar fac literatură. Am neplăcutul sentiment că nu sînt stăpîn pe propriile cuvinte : e ca și cum aș fi beat sau ca și cum aș delira. Pentru a fi firesc și sincer, aș avea nevoie de mai mult timp, de mai multă liniște.

Eu am născocit istoria omului găsit mort în Hanul de la Tunel, eu am plăsmuit manuscrisul pe care l-a aflat profesorul Liptay și care l-a obsedat pe István.

Dacă mă gîndesc la strînsa mea prietenie cu István și la consecințele acestei nevinovate, acestei abjecte glume, orice explicație e de prisos. Ar trebui, simplu, să tac și să mor ; se pare însă că să mor pur și simplu nu e o pedeapsă suficientă. Totuși, de vreme ce pînă și celor mai înrăiți criminali li se acordă dreptul să se apere — nu din considerație pentru ei, ci pentru morala pe care au încălcat-o și pe care, apărîndu-se, o recunosc — voi încerca să mă apăr. Voi proceda la simpla relatare cronologică a faptelor, în speranța că, în lumina

acestei relatări, voi apărea drept un neghiob, iar nu drept un ticălos.

În urmă cu cîteva luni, primise la Paris o scrisoare de la librarul Hellebrant ; îi cerea să scrie un roman pentru „Clio", nu prea pretenţioasa sa colecţie de romane istorice. Mai mult cu elan decît cu chibzuinţă, Horváth s-a aşternut pe treabă ; cînd fu pe la mijlocul capitolului al XV-lea, a constatat că opera lui semăna în chip supărător cu puternicele amintiri ce-i rămăseseră de la *Cele două Diane*. Rupse paginile scrise şi se strădui să-şi scoată din cap subiectul. După cîteva zile, vorbi cu o tînără franţuzoaică despre István şi brusc îşi aduse aminte de omul apărut în Hanul de la Tunel şi de cît stăruise István ca el să utilizeze episodul într-o naraţiune. Lucră o săptămînă, dar şi cel de al doilea roman istoric eşuă la fel.

Într-o seară, s-a dus cu nişte prieteni să vadă *Chatterton* al lui Alfred de Vigny ; mărturiseşte : *chiar şi acum, în situaţia asta nenorocită şi fără ieşire, încă mai adie ceva ca ecoul unei exaltări, cînd îmi amintesc de minunata exaltare ce m-a cuprins în noaptea aceea, pe cînd mă întorceam acasă prin* boulevard Saint Germain *şi* la rue de Bac. *Am citit apoi tot ce-am putut găsi despre poetul ce inventase manuscrise şi poeţi.* Studiul Hélènei Richter şi biografia scrisă de Wilson l-au convins că trebuie neapărat să se apuce de o nouă biografie. A discutat despre toate astea cu Madeleine (într-un acces de fals fanatism, intercalează : *aş fi dorit, Erzsébet, să-ţi ofer un suflet curat, un trecut vid ; ţi-am dat ceea ce am),* iar ei i-a

venit ideea să-i joace lui István o farsă : să plăsmuiască manuscrisul pierdut, manuscrisul pe care-l avea în buzunar misteriosul bărbat mort în Hanul de la Tunel. Horváth se prefecu entuziasmat şi-i povesti tot ce-şi putea aduce aminte despre acest episod ; era convins că, odată discuţia încheiată, proiectul avea să fie dat uitării. Madeleine însă n-a închis ochii toată noaptea şi şi-a pus întreg zelul neostoit în slujba ticluirii farsei. Urma ca Horváth să scrie povestea în ciornă, iar ea s-o copieze ; ar fi fost imprudent ca el s-o aştearnă direct pe pergament ; oricît şi l-ar fi deformat, probabil că István tot i-ar fi recunoscut scrisul. Horváth a avut o slabă obiecţie : nu ştia în ce fel să născocească istoria personajului. Madeleine nu s-a neliniştit : nu scrisese el o grămadă de romane ? Dînsul a lămurit-o că toate încercările sale de a scrie romane istorice dăduseră greş. Ea l-a încredinţat că n-avea nimic altceva de făcut decît să povestească, pur şi simplu, viaţa lui István, cu unele modificări ; asta îi va veni uşor s-o facă, iar farsa va deveni cu atît mai ingenioasă.

În acele zile, unchiul lui István, care nu manifestase niciodată interes faţă de scrierile literare ale lui Horváth, a aflat că acesta lucra la un roman istoric ; acel simplu fapt a devenit subiectul mai tuturor discuţiilor sale şi a fost suficient pentru ca afecţiunea ce o simţise pînă atunci faţă de Horváth să se preschimbe în ataşament. Într-o seară, veni în mansardă şi-l surprinse pe Horváth citind manuscrisul. Îl

întrebă ce era acela. *Ar fi trebuit să-i răspund că e unul din izvoarele romanului meu istoric* — notează Horváth — ; *i-am răspuns : „Romanul meu istoric". Contele nu păru surprins : se arătă alarmant de entuziasmat că opera, putea fi de acum citită, era de acum terminată". I-am răspuns că, deşi e aproape gata, s-ar putea să mai zacă o vreme nepublicată, căci bătrînului Hellebrant îi pierise interesul faţă de romanele istorice. Contele zîmbi cu deliberată şiretenie ; eu nu l-am întrebat din ce pricină iar dînsul s-a retras supărat.* După cîteva zile, Horváth a aflat că între timp contele le scrisese lui Hellebrant şi profesorului Liptay. Lui Hellebrant îi propunea să-i plătească editarea ; pe profesor îl ruga să intervină pe lîngă Hellebrant pentru a-i obţine consimţămîntul de a i se plăti editarea şi de a publica neîntîrziat romanul. *Bănuiesc* — conchide Horváth — *că această corespondenţă a fost obîrşia zvonurilor, preluate şi de Reményi, cum că eu i-aş fi trimis de la Paris un roman lui Hellebrant, că pusesem în mişcare o grămadă de lume şi că nu izbutisem să mi-l public.*

Horváth mărturiseşte că s-a amuzat scriind acea „viaţă" a lui István. În scrisorile lui, acesta îi vorbea despre Pálma şi despre Erzsébet (pe atunci, Horváth nu le cunoştea). *În povestirea mea, eroul se crede la început îndrăgostit de Pálma, ca apoi să se îndrăgostească nebuneşte de Erzsébet. Iar aici se cuvine să semnalez ceva miraculos în manuscrisul acela ticluit, o anticipare ce, într-un fel, îl salvează din condiţia sa de impostură : există acolo o descriere a iu-*

birii inspirate de Erzsébet care reprezintă o palidă, dar fidelă descriere a iubirii, a adoraţiei ce-o simt acum pentru ea.

Munca Madeleinei a fost foarte anevoioasă. O persoană cu mai puţină voinţă — o persoană obişnuită — ar fi abandonat-o. În primul rînd, Madeleine nu ştia maghiara ; nu cunoştea sensul cuvintelor pe care trebuia să le scrie. *Să nu ne mire deci* — continuă Horváth — *că a lăsat pe dinafară cîte un „z" ori trema de deasupra vreunei litere. Eu fie că-i ascundeam aceste omisiuni, fie că mă grăbeam să arăt nepreţuita lor valoare ca indicii ale vechimii.* În fine, Madeleine nu putea scrie cu scrisul ei de femeie din secolul XX : imita fastidioasa grafie a primului manuscris (probabil apocrif) din *Cronica lumii* a lui Székely, pe care i-l vînduse contelui Bányay un compatriot.

Dar după multe nopţi de nesomn şi multă bătaie de cap, Madeleine şi Horváth au isprăvit „documentul". *Eu aveam totuşi credinţa că nu-l vom utiliza în scopul prevăzut de Madeleine.* Jucînd însă jocul acela în care nu credea, el acţiona de parcă ar fi crezut. Propuse modificări. Afirmaţia că eroul îşi petrecuse verile copilăriei la Nyiregyháza — a remarcat dînsul — nu era o dovadă de subtilitate. În Nyiregyháza se află o casă de ţară a familiei lui István ; Horváth şi István îşi petrecuseră acolo multe dintre vacanţe. Dacă acum nu introduceau unele diferenţe între viaţa lui István şi cea a eroului, paralelismul ar fi fost prea bătător la ochi. Horváth a propus să şteargă Nyiregyháza şi să scrie deasupra „Tuszer". La înce-

put, Madeleine a refuzat să-și mutileze opera ; pe urmă a consimțit, iar mai tîrziu chiar a pretins noi corecturi, deoarece a descoperit că dădeau un aspect și mai autentic documentului. Înainte de intervenția lor, eroul visase, ca și István, să exploreze pădurile din India ; au șters „pădurile din India" și au scris „pustiurile din India. Și astfel, cu inversiuni, coincidențe, anacronisme, variante și metafore, au dus la bun sfîrșit biografia lui István.

Întoarcerea mea în țară a fost hotărîtă puțin cam precipitat și a pus capăt obișnuinței, care pe atunci mi se părea încîntătoare, de a mă întîlni cu Madeleine. Un rămas-bun pe care posibilitatea de a fi definitiv și graba l-au făcut patetic ; simpla depărtare, nostalgia pentru Franța, ce se răsfrîngea asupra tuturor persoanelor și lucrurilor lăsate acolo, l-au încredințat că era îndrăgostit de Madeleine. Înainte de plecare, i-a promis, nu prea convins, că va duce farsa mai departe. Odată ajuns în Ungaria, n-a mai putut-o trăda pe Madeleine ; ar fi fost ca și cum s-ar fi dezis de Franța. *Și pe deasupra l-am găsit pe István obsedat de episodul din Hanul de la Tunel (era gata să scriu : avînd neapărată nevoie de o lecție). În chiar seara sosirii mele, mi-a dat o notiță cu datele ce reușise să le adune în legătură cu episodul.* Și adaugă : *Am constatat cu ușurare că, plăsmuind manuscrisul, comisesem unele greșeli.* István nu se va lăsa păcălit. Horváth uitase că manuscrisul era redactat „într-un dialect unguresc neidentificat" ; el l-a scris în limba maghiară modernă, presărată cu arhaisme

(nu și-a bătut capul ca acestea să fie dintr-una și aceeași epocă). Uitase că paginile erau scrise pe o singură față și că hîrtia era netedă și lucioasă (pergamentul său aspru părea atît de autentic vechi !). Cît despre cerneala imperceptibilă la pipăit, poate că și-a adus aminte de ea, dar pesemne i s-a părut că ține de cine știe ce ascuns meșteșug pe care mai bine să nu-l ia în seamă.

Puteam să mă liniștesc ; falsul era inofensiv, iar István avea să-l descopere fără întîrziere. M-am gîndit apoi ce tristă ar fi copilăroasa Madeleine dacă ar afla de toate imperfecțiunile operei noastre și m-am simțit vinovat de această imaginară tristețe. Acum, că socotelile Madeleinei dăduseră greș, mi-am pus în gînd să fac tot ce-mi va sta în putință spre a-mi ține făgăduiala. Mă îngrijora viitorul : se putea întîmpla, dintr-o clipă în alta, să mă trezesc din acest vis al imposturii și să-i explic cu tot calmul lui István cum plănuisem să-l ducem de nas. Cu toate astea, am mai săvîrșit o infidelitate față de Madeleine : am mai luat încă o măsură de prevedere în scopul de a face și mai ușor de remarcat caracterul apocrif al documentului. Nu inocentul István trebuia să găsească manuscrisul. Trebuia să-l găsească profesorul. Horváth și-a amintit că profesorul tocmai lucra la aranjarea manuscriselor de la Biblioteca Universității ; și-a amintit de *Scrisoarea furată* a lui Poe și și-a dat seama care e cel mai sigur loc unde poate să-și ascundă manuscrisul (și unde profesorul poate să-l gă-

sească). Chiar în aceeași după-masă trecu pe la cabinetul lui Liptay de la bibliotecă ; Liptay nu era acolo ; în birou se aflau trei coșuri uriașe în care erau îngrămădite manuscrisele ; nimeni n-o să bage de seamă că în după-amiaza aceea li se mai adăugase unul...

Patru zile mai tîrziu, Liptay a găsit documentul ; nu știu dacă atunci l-a examinat amănunțit ; i l-a dat lui István. Manuscrisul l-a păcălit pe István. Știu că István l-a studiat de nenumărate ori împreună cu Liptay. Manuscrisul l-a păcălit și pe Liptay. (Nu cred că atunci cînd a încercat să-l sustragă pe István de la lucru acesta a acționat mînat de bănuiala falsului ori de invidie ; pur și simplu, a dorit să-l smulgă pe István dintr-o obsesie ce devenise exagerată). Manuscrisul ne-a păcălit pe toți : într-un anume fel, m-a păcălit și pe mine (dar în acest caz ar trebui să recunosc că pe István și pe Liptay nu i-a păcălit).

Atunci am avut cumplita revelație. Mă păcălisem asupra importanței operei mele. Nu susțin, acum, că documentul alcătuit împreună cu Madeleine, la Paris, în 1904, ar fi unul și același cu acela găsit în buzunarul omului al cărui cadavru a apărut în 1604 într-o odaie din Hanul de la Tunel. Afirm numai că manuscrisul găsit atunci era o copie fotografică a celui întocmit de noi. E vorba de acele fotografii făcute de István — întrucît nu-i dădeau voie să ia documentul acasă, iar el voia să-l mai studieze și în cursul nopții — în după-amiaza cînd l-am întîlnit în cabinetul cu manuscrise de la Biblio-

teca Universității. Iată de ce manuscrisul aflat asupra omului din Hanul de la Tunel, cu toate că avea același număr de pagini, se deosebea de al meu prin aceea că foile erau scrise pe o singură față ; iată de ce hîrtia era netedă și lucioasă ; iată de ce trăsăturile în cerneală erau imperceptibile la pipăit. Turcii și trădătorii ce-i sprijineau au considerat că documentul e scris într-un dialect unguresc neidentificat : nu era decît maghiara modernă (pentru ei de neimaginat). Dar mai există și alte particularități ce permit identificarea documentului găsit în veacul al XVII-lea. Una o constituie acele rînduri scrise de-a curmezișul. Alta e citatul greșit din Ovidiu. Pe acesta l-am adăugat eu în ultima clipă (cu uimitoare perspicacitate, Liptay și István au descoperit că era vorba de o interpolare). L-am adăugat ca un ultim semn al cifrului și ca un salut. Cifrul se ascundea în citarea eronată — acea eroare elucidată în 1637 de către Tavernier ; salutul era un gest de iubire adresat celei absente : Madeleine sau Erzsébet (acum sînt atît de agitat, atît de confuz, încît nu-mi amintesc căreia din ele). Printre toate acele simboluri și deformări, István a descoperit că viața povestită în document era propria-i viață. Descoperirea asta n-a prins niciodată formă limpede în cugetul lui ; n-a devenit niciodată conștient de ea ; dar reacțiile sale sînt lipsite de echivoc... István a afirmat că singura sursă a cunoștințelor sale referitoare la viața aceea era documentul și că discrepanțele ivite între cele știute de el și document

puteau fi explicate doar prin rău intenționatele corecturi făcute de profesor. Dar corecturile au fost făcute de mine, înainte ca el să fi văzut documentul. Însă zadarnic aș fi tot susținut eu că, în copilărie, personajul își petrecea verile la Tuszer; István știa prea bine că el și le-a petrecut la Nyiregyháza. Cînd István mi-a vorbit, la lacuri, despre eroarea de citare descoperită de Tavernier, am înțeles că eu intrasem într-o lume magică.

István, în ce-l privește, a intrat doar în trecut. El a fost acela care, în buzunarul pelerinei sale, a dus cu sine în veacul al XVII-lea copia fotografică.

Pot să-mi închipui limpede scena trecerii sale. Se afla — după cum declară vînzătoarea de păpuși — în pavilionul acesta, în fața mesei, lîngă fereastră. În stînga avea, ca și mine, ușa ce dă în „muzeu". Era îmbrăcat cu pelerina lui albastră și lucra pe copiile documentului plăsmuit de mine. János vizitiul, care, desigur, făcuse ordine în cameră, a ieșit. Atunci István a văzut că niște bărbați ce veneau dinspre cofetărie i s-au alăturat unui individ slab, îmbrăcat în gri, care de cîtva timp stătea postat vizavi. Grupul s-a îndreptat spre pavilion. István a înțeles că e poliția secretă; cu disperată intensitate, și-a ațintit gîndul către odaia aflată de cealaltă parte a ușii din stînga, către „muzeu". Întotdeauna își imaginase că acolo sălășluia secolul al XVII-lea; acum, imaginația lui privind acel secol se concentra obsesiv asupra unei încăperi a Hanului de la Tunel, a hanului aflat în vremea aceea pe locul unde bunicii săi au

ridicat pavilionul. A pus documentul în buzunarul pelerinei, a deschis ușa și a trecut pragul... A mai avut atîta timp cît să tragă zăvorul. Era foarte agitat. Inima lui, care totdeauna fusese slabă, a cedat. Dar István nu a căzut mort în „muzeu"; a căzut mort în odaia din Hanul de la Tunel, în plin secol al XVII-lea.

Acum e rîndul meu să trec prin aceeași ușă. János a plecat. Cîțiva bărbați care au venit dinspre cofetărie i s-au alăturat unui individ slab, îmbrăcat în gri, ce stătea vizavi. Acum vin cu toții încoace. Nu mă vor găsi. Mă îndrept spre „muzeu", cu paharul de apă adus de János odată cu dejunul. Deși călătoria lui István în trecut dovedește că timpul succesiv nu e decît o simplă iluzie a oamenilor și că viețuim într-o veșnicie în care totul e simultan, eu nu am forța de imaginație a lui István, care recrea obiectele și secolele. Eu nu am, în camera de alături, veacul al XVII-lea ca refugiu. Eu am doar un pahar cu apă, niște arsenic și exemplul lui Chatterton.

MĂRTURIA MINCINOASĂ A ZĂPEZII

Din operele lui Gustav Meyrink ne vom aminti fragmentul ce se intitulează Stăpînul din umbră al lumii.

Ulrich SPIEGELHALTER, *Österreich und die phantastiche Dichtung* (Wien, 1919).

REALITATEA (AIDOMA MARILOR ORAȘE) s-a extins și s-a ramificat în ultimii ani. Aceasta a avut influență asupra Timpului : trecutul se îndepărtează cu o rapiditate inexorabilă. Din îngusta stradă Corrientes s-a păstrat mai curînd vreuna din casele sale decît amintirea ei ; cel de al doilea război mondial se confundă cu primul, iar amnezia noastră face ca pînă și acele „treizeci de chipuri frumoase" ale lui Porteño să devină respectabile ; entuziasmul pentru jocul de șah, care a înălțat, în atîtea și atîtea colțuri din Buenos Aires, efemere chioșcuri unde locuitorii se luau la întrecere cu maeștri aflați la mari depărtări, dar ale căror partide străluceau pe suprafața unor table pe care televiziunea (presupusă) le aducea aproape, a fost dat uitării la fel de definitiv cum a fost uitată crima din strada Bustamante, cu „Clopoțelul", „Pletosul" și „Dulgherul", ori Declarația civililor, ori vălmășagul de lume și acele *milongas* din bazarul de la Adela, ori domnul Baigorri, care fabrica furtuni în Villa Luro, ori Săptămîna Tragică. Atunci nu va trebui să

ne mire că unora dintre cititori numele lui Juan Luis Villafañe nu le va spune nimic. Și nu ne va mira nici faptul că povestea transcrisă mai jos, deci a consternat țara acum cincisprezece ani, astăzi va fi primită drept o plăsmuire încîlcită a unei fantezii nedemne de crezare.

Villafañe a fost un om cu lecturi vaste, deși haotice, cu o nepotolită curiozitate intelectuală ; pe deasupra, mai dispunea și de acel modest dar util substituent al cunoașterii limbii eline și latine, care este cunoașterea francezei și a englezei. A colaborat la *Nosotros*, *La Cultura Argentina* și la alte reviste, cele mai bune pagini și le-au publicat fără semnătură, prin ziare, și, în vremuri bune, a fost autorul a numeroase discursuri ținute nu doar într-un singur compartiment al Senatului. Mărturisesc că-mi plăcea tovărășia lui. Știu că ducea o viață dezordonată și n-aș vîrî mîna în foc pentru cinstea lui. Era un băutor înrăit ; la beție, își povestea aventurile cu o cruzime ordonată. Lucru de mirare, căci Villafañe „se ferchezuia bine înainte de a vorbi" (cum spunea unul din cei mai buni prieteni ai săi, un compozitor din Palermo). Față de iubire și de femei, nutrea un dispreț liniștit, nu lipsit de curtoazie ; avea, totuși, convingerea că a poseda toate femeile era ca un fel de datorie națională, datoria *sa* națională. Cît privește înfățișarea lui fizică, voi aminti că aducea la figură cu Voltaire, că avea fruntea înaltă, privirea nobilă, nasul semeț și că era mărunt de statură.

Cînd am publicat o culegere din articolele sale, s-au găsit unii dornici să vadă asemănări

între stilul lui Villafañe și acela al lui Thomas de Quincey. Respectînd mai degrabă adevărul decît oamenii, un comentator anonim a scris în *Azul:* „Sînt gata să accept că pălăria lui Villafañe e mare ; nu sînt dispus să accept că acest atribut urieșesc ori că porecla de *pitic împăliriat,* sau, mai exact, dar mai dizgrațios, de *poloboc împălăriat,* sînt suficiente pentru a dezvălui o identitate, cel puțin o identitate literară, cu De Quincey ; admit însă că (măsurînd persoanele) autorul nostru este un rival periculos pentru însuși Jean Paul (Richter)".

Reproduc în continuare povestirea lui despre cumplita aventură în care a fost mai mult decît un simplu spectator ; o aventură nu într-atît de transparentă cum pare la prima vedere. Toți protagoniștii au murit de mai bine de nouă ani ; sînt cel puțin cincisprezece ani de cînd s-au întîmplat faptele relatate ; poate unii sau alții vor protesta zicînd că acest document scoate dintr-o binevenită uitare niște fapte care n-ar fi trebuit nici să fie pomenite și nici să se întîmple vreodată. Nu discut aceste argumente ; eu îmi îndeplinesc doar promisiunea pe care mi-a smuls-o în noaptea morții sale prietenul meu Juan Luis Villafañe : aceea de a-i publica în acest an relatarea. Totuși, ținînd cont de unele eventuale susceptibilități, mi-am permis pe ici, pe colo niște nevinovate anacronisme și am schimbat funcțiile și numele unor persoane sau ale unor locuri ; alte modificări, pur formale, cîte mai sînt, nici nu merită amintite. Ajunge să spun că Villafañe n-a fost preocupat niciodată de stil și că, din acest motiv, se supunea unor reguli foarte severe : elimina cu regularitate toate pronumele „care" necesare textului său și, în dorința de a evita repetarea unor cuvinte, nu există confuzie care să-l înspăimînte. Dar corectările făcute de mine nu l-ar fi jignit. Era convins că Shakespeare și Cervantes sînt pur și simplu perfecți, dar mai știa și că el însuși scrie foarte prost. În pofida modificărilor semnalate, pe care numai din scrupul nu le consider nesemnificative, relatarea publicată astăzi de mine este cea dintîi care expune cu exactitate și care permite să fie înțeleasă o tragedie căreia, deși i s-au cunoscut ororile, nu i s-au cunoscut niciodată cauzele și explicația.

În încheiere, voi adăuga că anumite păreri ale lui Villafañe despre regretatul, despre nemuritorul Carlos Oribe (de a cărui prietenie mă simt pe zi ce trece tot mai mîndru) proveneau numai și numai din ostilitatea pe care el, ca bărbat, o simțea față de noi toți cei tineri, fără deosebire.

A. B. C.

ISTORIA GROAZNICELOR ÎNTÎMPLĂRI CE ȘI-AU AVUT ÎNCEPUTUL MISTERIOS ÎN GENERAL PAZ (PROVINCIA CHUBUT)

Pe poetul Carlos Oribe l-am cunoscut în pustietatea scăldată în lumină a orașului General Paz. Ziarul mă trimisese într-o călătorie

ca să descopăr anumite lipsuri ale guvernului și anumite dovezi privind starea de părăsire în care era ținută Patagonia ; pentru a-mi atinge pe deplin ambele scopuri, era cu totul inutil să mai fac atîta drum ; dar, cum naivitatea oamenilor de afaceri nu are leac, am plecat, am cheltuit banii, mi-am dat osteneala ; ostenit și prăfuit ca niciclnd, am sosit, într-un miez de zi înverșunat, cu autobuzul, la „Hotel America" din General Paz. Orășelul cuprinde clădirea asta neterminată și probabil mare, o stație de benzină cu culorile țării, Primăria, precum, desigur, și alte clădiri afară de cele la care i se limitează imaginea în amintirea mea ; imagine aproape inexistentă, însă asociată unei teribile experiențe : tot ce am făcut, tot ce voi face nu mai are importanță : în viață, în somn, în stare de veghe, eu nu mai sînt decît amintirea încăpățînată a acelor fapte. Totul, chiar și primele impresii ale zilei — mirosul de lemn, de paie și rumeguș de la casa de comerț (care era o dependință a hotelului), străzile prăfuite alb, luminate de un soare vertical, și, în depărtare, de la fereastră, pădurea de pini — totul a rămas contaminat de o sinistră și mai mult sau mai puțin precisă valoare simbolică. Mai pot oare să rememorez senzația ce am avut-o întîia dată cînd am zărit pădurea ? Mai pot să mi-o imaginez ca pe-un simplu crîng, prezență cam neverosimilă în ariditatea aceea împietrită, dar încă neatinsă de ororile pe care le evocă pentru totdeauna ?

Cînd am sosit, patronul m-a condus într-o cameră în care se mai aflau bagajele și hainele

unui alt călător și mă rugă să nu întîrzii, căci masa de prînz era gata. Nu m-am grăbit ; puțin mai tîrziu, conștient de încetineala cu care mă mișc, am intrat în sufrageria aceea unde am auzit începutul poveștii ce urma să tulbure, cu ascunsă violență, viața atîtor oameni.

În sufragerie era o masă lungă. Patronul trase puțin scaunul și, fără să se ridice, mi-i prezentă pe fiecare dintre cei de față : primarul, un voiajor comercial, alt voiajor comercial... Speranța că mîine va fi ultima zi cînd aveam să mai văd aceste fețe și mai cu seamă urletele triumfătoare ale radioului mă făcură să nu ascult. Însă am auzit deslușit un nume — Carlos Oribe — și, cu un zîmbet care mai șovăia între uimire și neîncredere, am întins mîna unui tinerel cu o voce atît de ascuțită și de neplăcută, încît părea simulată. Avea vreo douăzeci și șapte de ani ; era înalt și adus de spate ; avea un cap mic, căruia o chică în dezordine îi conferea însă un volum neobișnuit ; părea foarte miop.

— Ah, dumneavoastră sînteți Oribe ? l-am întrebat. Scriitorul ?

— Poetul, răspunse zîmbind vag.

— Nu-mi închipuiam că sînteți așa de tînăr, i-am spus cu sinceritate. Ați auzit numele meu ?

— Nu, domnule. Nu ascult prezentările.

— Sînt Juan Luis Villafañe, spusei cu convingerea că am dat o informație completă.

Acum va trebui, bănuiesc, să spun că, în urmă cu cîteva luni, publicasem în *Nosotros*

un articol intitulat *O promisiune argentiniană*, în care salutam cartea lui Oribe. E drept că în *Cîntece și balade* întîlnisem o categorică ignorare, nelipsită la tinerii scriitori de oarecare talent, a tradițiilor și a temelor autohtone, o studiere scrupuloasă, mai că aș zice o imitare fervență a modelelor străine, și, fapt descurajator, multă vanitate, un anume spirit capricios și efeminat și nu puțină nepăsare față de sintaxă și de logică ; dar la fel de adevărat este și că în toată cartea se poate observa un instinct poetic sigur și o pasiune pentru literatură poate mai degrabă tiranică decît subtilă, dar mereu frumoasă. Nu ducem lipsă de genii — sau, cel puțin, de inși ce se comportă ca atare ; mă grăbesc să recunosc că e îndreptățit ca Oribe să fie inclus în tagma lor ; cu toate acestea, nu cred că e lipsită de îndreptățire revelarea unei deosebiri : inșii aceia manifestă o indiferență fundamentală față de artă ; datorită acestei deosebiri, care poate nu prezintă interes, care poate nu afectează opera, am salutat intrarea lui Oribe în literatura noastră.

— Ei bine, dacă ne cunoaștem — izbucni Oribe cu vocea lui cea mai stridentă —, radioul m-a lăsat surd *și* de memorie.

Înainte de a avea vreme să rostească ceva ireparabil, îi explicai :

— Am crezut că v-ați amintit de numele meu pentru că eu am scris despre cartea dumneavoastră în *Nosotros*.

Figura naivă i se lumină de cel mai sincer interes.

— Vai, ce păcat, exclamă el brusc întristat, nu l-am citit. Nu citesc niciodată ziarele și revistele. Citesc *La Nación*, cînd îmi publică poeziile.

I-am expus motivele care mă făcuseră să-i elogiez *Cîntecele și baladele* (să fie limpede : nu simțeam și nu simt nevoia să justific acest elogiu) și am amintit unele versuri care-mi păruseră izbutite. Mă pomenii pe dată aplaudat și felicitat cu efuziune.

— Excelent, excelent, repeta Oribe, pe un ton ce vădea o generoasă intenție de-a mă stimula.

Nu trebuie să se creadă că, odată încheiat acest dialog, ne-am și despărțit. Două zile mai tîrziu, plecam împreună la Bariloche. În acest răstimp se petrecuse deja groaznica nenorocire.

O doamnă în doliu, Oribe și cu mine eram singurii pasageri ai autobuzului. Noi eram triști și n-aveam poftă de discuții ; în schimb, era limpede că sărmana bătrînă dorea să intre în vorbă cu noi. Autobuzul se opri să ia benzină. Am coborît să ne mai dezmorțim. Oribe îmi zise neașteptat de dur :

— N-am nici un chef să-i cînt în strună.

Se referea, firește, la biata femeie. Eu îmi ziceam că nu putem scăpa de conversația cu dînsa ; asta ne e soarta : nu tocmai îmbietoare, dar nici chiar de speriat. Puțin mai tîrziu, doamna se aventură să mă întrebe dacă următoarea localitate e Moreno ; eram gata să-i răspund, cînd, așezîndu-se turcește pe podeaua

autobuzului, înălțîndu-și brațele și privindu-mă în ochi, Oribe strigă cu vocea sa îngrozitoare :

Șezînd, dar, pe pămîntul ce-i adevărul ultim,
să povestim cu jale de moartea unor regi.
vorbind de epitafuri, morminte și de viermi.

Se va zice : era o copilărie, ceva exagerat și nepotrivit. Pesemne însă că exista (printre motivele confuze ale lui Oribe) și o intenție bună : aceea de a încerca să alunge tristețea noastră. Doamna rîse îndelung și ne apucarăm tustrei de vorbit. Se va zice (iarăși) : tocmai asta voia Oribe să împiedice. Dar să nu uităm că el era sensibil la orice omagiu și că doamna, ca atîtea alte persoane care l-au cunoscut, era vizibil impresionată. Eu nu mi-am trădat impresia : am crezut că recunosc în acele versuri traducerea improvizată a unora din Shakespeare, iar în această întîmplare, tipică pentru Oribe, reproducerea uneia de-a lui Shelley.

Nu vreau însă să sugerez că toate actele lui Oribe erau plagiate. Există anecdote care *fac portretul* oamenilor. În după-amiaza aceea, pe cînd mă pregăteam să dorm puțin, am auzit glasul lui Oribe, care părea că vine din grădină și care repeta, neobosit ca pasărea Phoenix, moartea lui Tristan. În cele din urmă, m-am decis să-i propun să bem o cafea. Cînd am ieșit în grădină, Oribe nicăieri. În ușă apăru patronul ; l-am întrebat dacă-l văzuse.

— Nu, strigă Oribe de sus. Nu m-a văzut nimeni. Și urmă fără nici o jenă : Sînt aici, în copac. Totdeauna mă urc într-un copac cînd vreau să gîndesc.

În aceeași zi, către seară, stăteam de vorbă cu cîțiva călători și cu primarul. Oribe părea prins de discuție. Deodată începu să dea semne de crescîndă nerăbdare și, în sfîrșit, alergă în casă. Cel care vorbea uită ce voia să spună ; ceilalți ne străduirăm să ne ascundem mirarea. Oribe se întoarse ; chipul lui exprima fericire și ușurare. L-am întrebat după ce se dusese.

— După nimic, răspunse el cu liniște ingenuă. Am fost să văd un scaun. Nu-mi mai aminteam cum arată scaunele.

Teamă mi-e că am dat o imagine inexactă asupra a ceea ce cred despre Oribe ; nimic nu-i mai greu decît să găsești expresia justă : să nu fie nici ștearsă, dar nici exagerată. Am recitit aceste pagini și tare mă tem că malițioasa sa distrata sau aparent îndreptățita concluzie ar putea fi că singura originalitate pe care i-o conced lui Oribe s-ar reduce la două anecdote mai mult sau mai puțin grotești. Și totuși, există *Cîntecele și baladele sale*. Că-i place cititorului ori nu, ele au devenit proprietatea incontestabilă a oamenilor, care le vor cînta și le vor elogia neobosit. Și, mai presus de toate, există tulburătorul său temperament poetic. Carlos Oribe era intens livresc și dorea ca viața să-i fie o operă literară. A pășit pe urmele modelelor sale predilecte — Shelley și Keats — iar viața sau opera ce au decurs de aici nu sînt mai originale decît o combinare a unor amintiri. Dar la ce alt rezultat poate ajunge inteligența cea mai îndrăzneață sau fantezia cea mai laborioasă ? Noi, cei care-l privim cu o simpatie temperată de un sentiment critic ru-

tinar, sîntem convinși că trecerea lui prin foarte scurta istorie a literaturii noastre va fi, pentru totdeauna, aceea a unui simbol : simbolul poetului.

Mă întorc la ziua aceea în care am mîncat de prînz în General Paz. Așa cum am spus, masa era așezată în fața unei ferestre ; prin geam, departe, zăream pădurea de pini.

— O fermă ? întrebă cineva (nu-mi amintesc dacă a fost Oribe sau careva dintre călători sau chiar eu).

— „Adela", răspunse primarul. A unui oarecare Vermehren, un danez.

— Un om foarte corect, domnilor, afirmă patronul. Nebun după disciplină.

Primarul replică :

— Nu numai după disciplină, don Americo. Cei de acolo trăiesc, în 1933, aidoma ca acum douăzeci de ani, și, în plină civilizație, de parcă s-ar afla într-o fermă pierdută în cîmp.

Oribe se ridică :

— Închin pentru civilizație, strigă cu vocea sa ascuțită. Închin pentru aparatul de radio.

Mi-am zis că civilizația pătrundea în toate colțurile Republicii, fără a fi ajuns însă și la acest nesărat glumeț. Ceilalți îl priviră cu nepăsare. Oribe se așeză la loc.

— Ce se întîmplă la „Adela" e incredibil și misterios, zise dus pe gînduri primarul.

Incredibil și misterios pentru că trăiau în 1933 ca acum douăzeci de ani... ? Îmi era pe limbă să-i cer o explicație, dar mi-a fost teamă că Oribe își va da seama cît sînt de curios și mă va privi cu dispreț. Patronul se retrase

taciturn. N-a mai fost nevoie să cer lămuriri.

— Vedeți poarta aceea ? întrebă primarul.

Ne-am ridicat să ne uităm. În pădurea de pini am zărit o poartă albă cu un mic acoperiș deasupra.

— E un an și jumătate de cînd nimeni nu intră și nimeni nu iese pe acolo, urmă primarul. Zi de zi, la aceeași oră, Vermehren vine pînă la poartă într-o căruță de nuiele trasă de o iapă rotată. Se întîlnește cu furnizorii și se întoarce la fermă. Abia dacă le vorbește. „Bună seara", „La revedere". Totdeauna aceleași cuvinte.

— Putem să-l vedem și noi ? întrebă Oribe.

— Apare la cinci. Dar eu, unul, m-aș feri să-i intru în bătaia puștii. Iar dacă tot veni vorba de pușcă, Vermehren a zis că de-o fi să aibă niscaiva musafiri, browningul lui e totdeauna gata încărcat. Asta o știu de la lucrătorul care a reușit să fugă.

— Care a reușit să fugă ?

— Întocmai. Lumea acolo trăiește închisă ca într-o adevărată temniță. Ți-e mai mare jalea cînd te gîndești la fete.

Am întrebat cine locuiește la „Adela".

— Vermehren, cele patru fiice ale sale, cîteva, puține la număr, servitoare și cîte un lucrător angajat la muncile cîmpului, răspunse primarul.

— Cum le cheamă pe fete ? întrebă Oribe făcînd ochii mari.

Primarul păru că șovăie dacă să-i răspundă sau să-l repeadă. Răspunse :

— Adelaida, Ruth, Margarita și Lucía.

Îndată după asta se apucă să facă, pe lung și pe larg, o încîlcită și cu totul superfluă descriere a pădurii și a grădinilor de la „Adela".

La Buenos Aires am aflat povestea lui Luis Vermehren. Era fiul cel mai mic al lui Niels Matthias Vermehren, cel care a avut cinstea să fie singurul membru al Academiei Daneze care a votat pentru premiera cărții lui Schopenhauer. Luis s-a născut cam prin 1870 ; avea doi frați : Einer, care a îmbrățișat, ca și el, cariera ecleziastică, și căpitanul Matthias Mathildus Vermehren, cel mai mare dintre frați, vestit pentru disciplina pe care le-o impunea echipajelor sale, pentru înfățișarea lui jerpelită, pentru fervoarea credinței sale și pentru că a murit, luîndu-și singur viața, în Țara Regelui Carlos, *după ce-și abandonase ca un șobolan vasul, în plină noapte și naufragiu* (H. J. Molbech, „Analele Marinei Regale Daneze", Copenhaga, 1906). Einar și Luis Vermehren dobîndiră oarecare faimă prin lupta dusă împotriva Înaltului Calvinism ; cînd această luptă depăși limitele retoricii și cerul pașnicei Danemarce se lumină de incendiul bisericilor, interveni guvernul. (Einar a comentat mai tîrziu : *Într-o țară liberală, Luis a redeșteptat pasiunile ce dormeau de trei sute de ani ; dacă ar fi trăit în secolul al XVI-lea, l-ar fi ars pe rug pe însuși Calvin.)* Reprezentanți ai Coroanei cerură pastorilor ce erau adepți ai lui Arminius să semneze un pact. Einar fu printre cei ce semnară ultimii, iar atunci, ca în surpriza finală a unei povești, s-a văzut că eroul agitației religioase nu fusese el, cum se crezuse, ci Luis.

Acesta, într-adevăr, nu admise concesii. Deși soția îi era bolnavă (tocmai o născuse pe Lucía), el preferă să părăsească Danemarca. Îndată după asta, într-o seară de noiembrie a anului 1908, se îmbarcară la Rotterdam cu destinația Argentina. Femeia muri în largul mării. Moartea aceasta a fost ca o lovitură de trăsnet pentru Vermehren, căruia-i era gîndul numai la lupte religioase și la trădarea fratelui său ; moartea aceasta a venit ca o pedeapsă neiertătoare și ca un crîncen avertisment ; Vermehren hotărî să se refugieze împreună cu fiicele sale într-un loc singuratic ; decise să se ducă în Patagonia, la capătul Argentinei, la capătul „acestei țări nesfîrșite și solitare". Cumpără cîmpurile de la Chubut și se puse pe treabă numai ca să facă și el ceva. Foarte curînd munca îl pasionă. Obținu cu împrumut sume mari de bani și, cu o disciplină și cu o voință aproape neomenești, puse pe roate o admirabilă gospodărie, ridică în deșert grădini și pavilioane și în mai puțin de opt ani își plăti pînă la un ban uriașa datorie.

Dar să-mi continui povestea acelei prime după-amieze de la „Hotel America". Era ora ceaiului ; am băut, în niște cești mari smălțuite, *mate* cu pesmeți. Am reamintit că plănuisem să-l pîndim pe Vermehren cînd se va arăta la poartă.

— E aproape cinci, zisei. Dacă nu plecăm îndată, n-o să-l mai prindem. Sîntem departe.

— Din camera noastră vom fi aproape, strigă Oribe.

Îl urmai, resemnat. În odaie (cred că am spus că o împărțeam cu el) deschise fără jenă

o valiză plină de etichete și, cu mișcări și cu zîmbete de prestidigitator, scoase un foarte impunător binoclu cu bătaie lungă. Cu o mică plecăciune, mă pofti să mă apropii de fereastră, ridică binoclul și începu să se uite. Eu așteptam să mi-l dea și mie.

Departe, în pădure, ochii mei întrezăreau mica poartă cu acoperiș și, mai încolo, un drum îngust ce se pierdea întunecat printre copaci. Deodată se ivi o pată albă ; pe urmă fu un cal trăgînd o căruță. M-am uitat la tovarășul meu ; nu părea prea grăbit să-mi dea binoclul. I l-am luat, l-am potrivit și am zărit limpede un cal alb trăgînd o căruță galbenă, în care ședea țeapăn un bărbat îmbrăcat în negru. Omul coborî din căruță și, văzîndu-l cum merge către poartă, minuscul și zorit, am avut impresia stranie că în acest act unic vedeam, suprapuse, repetări ale lui trecute și viitoare și că imaginea pe care mi-o mărea binoclul exista în eternitate.

L-am lăudat pe Oribe pentru binoclu și ne-am dus să bem ceva.

— Atențiune, domnilor, strigă Oribe cu vocea lui de șobolan. După toate cele văzute, nu mai plec de aici fără a cunoaște „Adela".

Patronul îl crezu.

— N-aș vrea să fiu în pielea dumitale, rosti el nepăsător. Danezul e bolnav la cap, dar nu și la brațe. Și știi ce cîini sînt acolo ? Dacă te înhață, bucățele te fac, amice.

Ca să schimb vorba, l-am întrebat pe Oribe ce prieteni are la Buenos Aires.

— N-am prieteni, îmi răspunse. Totuși, nu cred că-i riscant să-i dau acest nume domnului Alfonso Berger Cárdenas.

N-am întrebat mai multe. Am avut sentimentul că Oribe era un monstru, sau, cel puțin, că eram amîndoi niște monștri de școli diferite. Eu răsfoisem o carte a lui A. B. C., eu scrisesem despre precocele autor al tomului *Zigzag* și al aproape tuturor erorilor pe care le poate comite, fără multă bătaie de cap, un scriitor contemporan (aproape toate : conform listei sale de opere, mai avea încă cîteva povestiri și cîteva eseuri în lucru). Mi se pare inutil să declar că azi gîndesc altfel. Berger este singurul meu prieten ; dacă aș îndrăzni, aș zice că e singurul discipol pe care-l las. Însă atunci i-am mulțumit lui Oribe pentru informație și am adăugat :

— Mă duc în cameră să scriu. Ne vedem mai încolo.

Poate că l-am cam repezit. Poate că Oribe o merita cu prisosință. Și totuși, în amintirea mea, el rămîne o figură patetică : parcă-l văd în noaptea aceea din Patagonia, vesel, curajos și neștiutor, dar aflat chiar la intrarea unui neașteptat labirint al hăituielilor.

La zece și un sfert a plecat de la hotel. A spus că se duce să se plimbe, ca să poată medita la o poezie pe care tocmai o scria. Era așa de frig, încît părea curată nebunie, chiar și pentru Oribe. Nu l-am crezut ; nu i-am răspuns ; l-am lăsat să iasă. A plecat lugubru, ca și cum ar fi avut de îndeplinit un groaznic legămînt. Pe urmă am ieșit și eu. Noaptea era întune-

coasă ; oricît am mers, n-am dat de el. Am pătruns în pădurea de pini. Nu mi-e teamă de cîini ; cînd eram copil, am avut întotdeauna un cîine acasă și știu cum să mă port cu ei. Apoi a ieșit luna și a început să ningă. Eram la vreo cincizeci de metri de hotel, dar ningea tare și am ajuns cu ghetele ude. Înăuntru mă aștepta Oribe, vînăt de frig. Începu iarăși să-mi vorbească despre poezie și iarăși nu l-am crezut. Am băut ceva. Poetul avea nevoie de asta ; pesemne că și eu. I-am povestit excursia mea. Probabil că eram pe jumătate beat. Mi se părea că Oribe îmi e cel mai bun prieten, demn de toate confidențele, și l-am silit să stea treaz pînă în zori, în vreme ce eu pălăvrăgeam și beam.

A doua zi m-am trezit foarte tîrziu. Oribe stătea în picioare în fața ferestrei, cu privirea holbată și cu brațele desfăcute.

— Alt mit care moare ! exclamă el.

Nu l-am întrebat ce înseamnă vorbele sale ; nu voiam să le pricep ; voiam să dorm. El însă urmă :

— Chiar în clipa asta, la „Adela“ intră un automobil. Trebuie să mi se dea o explicație.

Apoi a plecat. Eu am dat să mă scol. S-a întors numaidecît : mîhnirea lui era evidentă, aproape teatrală.

— Ce se întîmplă ? l-am întrebat.

— Interdicția de-a intra în pădure nu mai există... Nu mai există. Una din fete a murit.

Am ieșit încet. Patronul ne-a salutat din înaltul unui vechi automobil.

— Unde vă duceți ? l-a întrebat Oribe cu impertinența sa firească.

— La Moreno, să caut un doctor. Ăstuia de aici o să-i sucesc gîtul. Am fost la el de dimineață, ca să meargă la fermă, pentru certificat ; acum aflu de la fermă că n-a fost. Am trimis un băiat la el acasă și i-au zis că-i plecat la Neuquen.

Unul din călători ne-a întrebat dacă ne ducem la priveghi. Oribe îl asigură că nu.

— Vă puteți duce, zise patronul. Merge tot orașul.

Hotărîrea lui Oribe era de neclintit. Poate că avea dreptate ; ar fi fost probabil neplăcut să ne ducem la priveghi ; mă enerva însă faptul că ia hotărîri în numele meu și că se amestecă în treburile mele.

După prînz nu știam ce să facem. Nu puteam pleca, fiindcă pînă a doua zi nu exista autobuz. Toată lumea din General Paz era la priveghi. N-aveam poftă de vorbă. Eu mă gîndeam la fata care murise. Oribe la fel, desigur. N-am îndrăznit să-l întreb dacă știe cum o chema pe fată (în general, îl tratam autoritar ; totuși, în anumite împrejurări, mă feream de el într-un chip rușinos, ca și cum m-aș fi temut de părerea lui).

În cele din urmă, m-a întrebat :

— Mergem la priveghi ?

Am acceptat. Ne-am dus pe jos, pentru că nu mai rămăsese nici un vehicul în General Paz. Era aproape noapte cînd am intrat pe poarta de la „Adela“, tăcuți, amîndoi cu aceeași

solemnitate care putea să pară sau o nerozie, sau o presimțire. Oribe a șoptit :

— Numai de-ar fi legat cîinii.

— Cum să nu-i lege, am replicat, dacă cheamă lumea la priveghi ?

— Nu mă încred în cei de la țară, m-a încredințat el, uitîndu-se în toate părțile.

Vreo zece minute am mers pe drumul acela printre copaci. Am ajuns apoi la un loc deschis (însă înconjurat de departe, de pădure). În fund se afla casa. Cîndva, în niște fotografii din Danemarca, văzusem case asemănătoare cu aceea a lui Vermehren ; în Patagonia ea părea uluitoare. Era foarte mare, cu etaj, cu acoperișul de paie și pereți alburii, cu obloane de lemn negru la geamuri și la uși.

Am bătut la ușă : cineva ne-a deschis ; am intrat într-un coridor larg și foarte luminat (chiar neobișnuit, pentru o casă de țară), cu ușile și ferestrele vopsite în albastru închis, cu etajere pline de obiecte din porțelan și din lemn, cu covoare în culori strălucitoare. Oribe a spus că, pătrunzînd în casă, a avut impresia că pătrunde într-o lume izolată, mai izolată decît o insulă sau decît o navă. Într-adevăr, obiectele, perdelele și covoarele, roșul, verdele sau albastrul pereților și al cercevelelor creau o atmosferă *aproape palpabilă*. Oribe mă luă de braț și murmură :

— Casa asta pare clădită în centrul pămîntului. Aici nu va răsuna în nici o dimineață cîntec de păsări.

Toate acestea nu erau decît o exagerare afectată, o exagerare dezagreabilă ; le repet însă, fiindcă exprimă destul de fidel ceea ce puteai simți intrînd în casa aceea.

Am trecut apoi într-un salon enorm, cu două uriașe cămine în ale căror vetre crengile de pin trosneau în vîlvătăi năprasnice. În penumbra unui colț îndepărtat, am observat un grup de persoane. Cineva se ridică și veni în întîmpinarea noastră. Îl recunoscurăm pe primar.

— Domnul Vermehren e foarte mîhnit, ne anunță el. Foarte mîhnit. Să mergem să-l salutați.

L-am urmat. Într-un fotoliu înalt, înconjurat de oameni tăcuți, stătea Vermehren, îmbrăcat în negru, cu obrazul (care mi s-a părut foarte alb și cărnos) căzut în piept. Primarul ne prezentă. Nici o mișcare, nici un răspuns nu arătară că prezentarea fusese auzită sau că Vermehren trăia. Grupul rămase în continuare tăcut. Puțin mai tîrziu, primarul ne întrebă :

— Vreți s-o vedeți ? Întinse un braț : E în camera aceea. O priveghează fetele.

— Nu, mă grăbii să-i răspund. Avem tot timpul.

M-am uitat în sus. Salonul era foarte înalt. La una din extremități, se găsea un balcon sau un mezanin care ocupa întreaga lățime. În față, balconul avea o balustradă roșie ; în fund se vedeau două uși roșii. O draperie verde, groasă ca o cortină de teatru, atîrna de la balcon, acoperind un capăt al salonului.

Oribe se sprijini fără jenă de o lampă cu picior și cu vulturi, care se găsea lîngă Vermehren. Mă întrebă cu oarecare sfială :

— La ce te gîndești ?

Am născocit pe loc o minciună :

— Mă gîndesc că n-am mai scris de mult nimic pentru ziar. Nu găsesc subiect.

— Păi asta... ? întrebă Oribe.

— De bună seamă, zise primarul.

— Nu, nu mă încumet, am răspuns.

Primarul insistă :

— Ar fi o cinste pentru domnul Vermehren.

— Poate, am spus, dacă aș avea o fotografie de-a fetei...

M-am simțit definitiv ticălos ; primarul și Oribe primiră cu entuziasm sugestia.

— Domnule Vermehren, exclamă primarul cu glas foarte ridicat și oarecum nehotărît. Domnul aici de față e de la ziar. Ar vrea să scrie un necrolog.

— Mulțumesc, îngînă Vermehren. Nu schiță nici un gest. Își ținea capul lăsat în piept. M-am cutremurat, ca și cum ar fi glăsuit un mort : Mulțumesc. Cu cît se vorbește mai puțin despre asta, cu atît mai bine.

— Domnul, insistă primarul arătîndu-mă cu degetul, cere numai o fotografie. Indispensabilă pentru notă.

— Fiica dumneavoastră o merită, întări Oribe, naiv și crud.

— Bine, murmură Vermehren.

— O să ne dați fotografia ? întrebă Oribe.

Vermehren consimți. N-avea putere să lupte împotriva unei asemenea rapacități. Era cît pe

ce să mă cuprindă mila, era cît pe ce să-i sar în ajutor... I-am lăsat să se descurce între dînșii.

— Și cînd o s-o primim ? întrebă Oribe.

— Cînd o să vină una din fete. Sînt obosit, nu-s în stare să mă duc eu însumi.

— Nici nu v-aș îngădui-o, zise Oribe cu demnitate. Ca îndată după aceea să insiste : Unde o țineți ?

— La mine în dormitor, bolborosi Vermehren.

Oribe stătea țeapăn, cu capul ridicat și cu ochii închiși. Apoi, cu o mișcare bruscă, de parcă i-ar fi venit o neașteptată inspirație, trecu de cealaltă parte a draperiei verzi. Apăru în înălțimea balconului ; se opri între cele două uși, nehotărît. O deschise pe cea din stînga și dispăru.

Primarul privea placid spre balcon. Deodată făcu ochii mari.

— Cum asta ? articulă el.

Trebuia să născocesc o explicație, să evit o iminentă catastrofă.

— E un poet, un poet, repetam prostește.

Oribe se ivi din nou, dispăru undeva în jos și ieși de după draperie. Ținea în mînă o fotografie. Am vrut s-o văd ; el i-o întinse lui Vermehren. Tremurînd, l-am auzit cum întreabă :

— Asta e ?

Un răstimp care mi s-a părut lung, dar care probabil n-a durat decît o fracțiune de secundă, Vermehren a rămas nemișcat, cu capul în piept, parcă adormit în durere. Apoi, ca și cum apropierea fotografiei l-ar fi readus la viață, își îndreptă trupul. Aprinse lampa. Era

înalt și slab, iar pe chipul lui cărnos, alb și feminin, buzele subțiri și ochii mari, albaștri exprimau o cruzime fățișă.

În clipa aceea intră una din fete. Puse o mînă pe umărul lui Vermehren și zise :

— Știi doar că nu-ți face bine să te agiți.

Stinse lampa și se îndepărtă.

După cum susținea Oribe, primarul ar fi comentat mai tîrziu insistența cu care eu o privisem pe fată.

M-am dus să mă așez pe o canapea, lîngă ușa care comunica, printr-un coridor, cu încăperea unde se găsea moartea. Pe aici treceau cei care se duceau s-o vadă. Am stat acolo vreme îndelungată, probabil ceasuri întregi. Am zărit-o trecînd pe una din fete. L-am văzut trecînd pe Oribe ; l-am văzut ieșind ; mi-a evitat privirea ; avea lacrimi în ochi. Am zărit-o trecînd pe cealaltă fată.

M-am ridicat în sfîrșit și i-am spus lui Oribe să plecăm. Nu vreau să mă uit la morți ; nu mai pot pe urmă să mi-i amintesc cum erau în viață. L-am întrebat dacă fotografia e la el ; îmi răspunse afirmativ, cu o voce tremurătoare. Cînd am ieșit afară, i-am cerut-o. Era așa de întuneric, că abia am putut găsi drumul.

La hotel, Oribe ceru un lichior de anason ; eu nu doream să beau nimic. Noaptea se sfîrșise cît ai clipi, oricît eram noi de triști, de tăcuți și de nedormiți. Am ațipit cu un pic înainte de opt dimineața. Cred că Oribe n-a dormit deloc.

Puțin după aceea, m-am deșteptat ; n-aveam chef de nimic și am rămas în pat pînă la prînz. Oribe s-a dus la înmormîntare. Pe urmă am

luat autobuzul și ne-am întors la Buenos Aires (prin Bariloche, Carmen de Patagones și Bahía Blanca). În acea primă după-amiază, Oribe era foarte deprimat ; totuși, a făcut mai multe năzbîtii ca oricînd.

Înainte de-a ne despărți, m-a rugat să-i arăt pentru ultima oară fotografia Lucíei Vermehren. A luat-o tulburat, a privit-o foarte de aproape cîteva clipe, a închis brusc ochii și mi-a dat-o înapoi.

— Fata asta, a murmurat ca și cum și-ar fi căutat cuvintele, fata asta a fost în infern.

Mărturisesc că nu m-am gîndit dacă era vreo fărîmă de adevăr în vorbele sale ; i-am spus :

— Da, numai că fraza nu-ți aparține.

— Asta n-are nici o importanță, mi-a replicat el cu aplomb și am avut sentimentul că-mi dezvăluiam în fața lui obișnuita sărăcie a spiritului. Noi, poeții, nici nu avem identitate, ocupăm trupuri goale, le dăm suflet.

Nu știu dacă avea dreptate. Am căutat să justific anumite fapte ale sale atribuindu-le unei dorințe, poate exagerate, de a-și improviza o personalitate ; probabil că ar fi fost mai îndreptățit să le pun pe seama unor motive literare, să mă gîndesc că el trata episoadele propriei vieți ca și cum ar fi fost episoadele unei cărți. Dar ceea ce nu se poate să nu știu este că vorbele lui în fața fotografiei Lucíei Vermehren, deși nu-i aparțineau, demonstrează că el deținea acea putere divinatorie pe care antichitatea le-o atribuia poeților.

La Buenos Aires l-am întîlnit foarte rar. Am aflat, prin femeile de la pensiune, că m-a

căutat uneori la telefon, cînd nu eram acasă. Ultima amintire ce mi-a lăsat-o, și cea mai puternică, este aceea dintr-o noapte cînd a intrat la redacție cu părul vîlvoi și ochii ieșiți din orbite.

— Vreau să-ți vorbesc, a strigat.

— Te ascult.

— Nu aici, se uită el împrejur. Singuri.

— Îmi pare rău, i-am spus. Mai am de terminat o jumătate de coloană.

— Aștept, zise el.

Rămase în picioare, nemișcat, privindu-mă fix. Bănuiesc că n-o făcea ca să mă deranjeze ; totuși, privirea lui m-a scos din fire. „Ei bine, n-o să stau la dispoziția ta", m-am gîndit și, în toată liniștea, aș zice chiar pe îndelete, mi-am văzut de redactarea articolului.

Cînd am ieșit afară, ploua și era frig. Pe trotuar, Oribe dădu s-o apuce pe lîngă clădiri ; o luă pe cealaltă parte. L-am văzut cum se udă leoarcă și începe să tușească. Înainte de a-i spune vreo vorbă, am lăsat să treacă un timp.

— Ce dorești ? l-am întrebat.

— Să te invit într-o călătorie. La Córdoba. Eu plătesc totul.

Nu numai că era bogat : avea și insolența banului. Mă indigna mai cu seamă faptul că se crede așa de bun prieten cu mine. De ce m-aș fi dus într-o călătorie cu el ? Aceea din Patagonia fusese o întîmplare.

— Imposibil, i-am spus.

Am azi mulțumirea că am fost amabil, căci am adăugat :

— Am mult de lucru.

El a insistat foarte amărît și nu a reușit decît să-mi sporească enervarea. Cînd s-a convins că n-am de gînd să-l însoțesc, a zis :

— Vreau să te rog ceva.

Mi se părea că mă rugase deja destule. El a continuat :

— Nu vreau să se știe că plec la Córdoba. Te rog să nu spui nimănui.

Nu le-am întrebat pe femei dacă m-a mai căutat. Cît despre secretul călătoriei sale, nu știu dacă l-am păstrat ; credeam atunci, și uneori încă o mai cred, că Oribe nu dorise niciodată ca cineva să-i păstreze vreun secret. Am însă cugetul împăcat : nimic, nici vorbele și nici tăcerea mea n-ar fi putut să modifice faptele ce s-au petrecut mai tîrziu.

Două luni după noaptea aceea în care privirea-mi ostilă l-a văzut pierzîndu-se, agitat și zănatic, în iluminarea exaltată a Buenos Aires-ului, două luni după noaptea aceea în care a pătruns într-o limitată geografie a neliniștii și a hăituielilor, un carabinier l-a găsit mort într-o îndepărtată grădină din orașul Antofagasta. Arestat cîteva zile mai tîrziu de poliție, Luis Vermehren mărturisi asasinatul ; dar nici specialiștii locali, nici cei trimiși de la Santiago nu reușiră să lămurească ce motive l-au determinat să-l comită. Au putut să stabilească doar că, înainte de a ajunge la Antofagasta, Oribe trecuse prin Córdoba, Salta și La Paz, și că, înainte de a ajunge la Antofagasta, Luis Vermehren trecuse prin Córdoba, Salta și La Paz. Am luat lucrurile cu calm. M-am gîndit

să scriu o serie de articole unde să povestesc cum a fost hăituit Oribe de către Vermehren și, în paralel, să amintesc cum au fost prigonite Luminile de către biserică. Am lăsat baltă această excelentă idee, deoarece m-am convins că trebuie să fac ceva mai mult ; am reușit să obțin, nu fără bătaie de cap, ca același director care mă trimisese atît de inutil în Patagonia, să-mi îngăduie să merg, pe socoteala ziarului, oriunde voi dori, în țară sau peste hotare, pentru a mă ocupa de asasinarea lui Oribe.

Era într-o joi. Niște prieteni îmi făcură rost pentru duminică de un loc la avionul liniei militare spre Bariloche ; pe miercuri luai bilet pentru avionul spre Chile.

Fără să-mi fac prea mari speranțe, m-am dus în vizită la o oarecare Bella, o amică daneză căsătorită cu un inginer care lucra la Tres Arroyos. Îmi ziceam că nu era de ajuns ca cineva să se fi născut în Danemarca, pentru a cunoaște istoria Vermehrenilor ; asta era rezonabil doar în aparență, pentru că nu existau mulți danezi în țară, așa încît toți dețin informații unul despre altul sau îți pot spune cine ți le-ar putea furniza. Bella m-a prezentat unui anume domn Grungtvig, din Tres Arroyos, care era în trecere prin Buenos Aires. În seara aceea, la Germinal, în vreme ce ascultam tangouri, Grungtvig mi-a spus aproape tot ce știu despre Vermehren. Seara următoare ne-am întîlnit din nou. Mi-a completat datele în legătură cu Vermehren și zorii ne-au găsit discutînd, melancolici și fraterni, despre sterila și respectuoasa aversiune pe care o simțim cu toții față

de autorități și convinși de viitorul sumbru al vieții politice din lume și mai ales din țară, dar previziunile negre și resemnarea noastră nu ne făceau nefericiți : tangourile, care erau acum *Una noche de garufa*, *La viruja* și *El caburé*, ne insuflau amîndurora, danezului și mie, un tainic patriotism comun, o obscură dorință de acțiune, o veselă agresivitate.

Duminică pe înserat, am sosit la Bariloche. Am convenit cu șoferul care m-a adus de la aeroport la hotel ca în dimineața următoare să mă ducă la General Paz.

Am plecat devreme și ne-am petrecut toată ziua pe drum. L-am întrebat pe șofer dacă doctorul Sayago mai lucrează în General Paz. Omul nu știa nimic despre General Paz.

Am sosit. Am coborît, plin de praf și frînt de oboseală, la casa doctorului. Îmi deschise ușa doctorul Sayago însuși ; se prezentă singur și-mi întinse o mînă neobișnuit de palidă, umedă și rece. Era mic de statură, avea părul și mustățile împărțite în jumătăți egale, cu cărare la mijloc și cu ondulații paralele. Îmi oferi o poșircă îngrozitoare, care reieși că era un vin făcut de el însuși, își lăudă aparatul de radio (îi permitea „să asculte transmisiile de la teatrul Colón și discursurile a o mulțime de domni cu funcții publice") și mă pofti să șed. Cînd află că sînt ziarist și, mai apoi, că n-aveam de gînd să fac un reportaj despre el, își pierdu treptat amabilitatea. L-am luat direct :

— Am venit să vă întreb de ce n-aţi vrut să mergeţi la „Adela“ ca să daţi certificatul de deces al Lucíei Vermehren.

Căscă ochii la mine şi m-am gîndit că tare i-ar mai fi plăcut să înşface aparatul de radio şi să mă facă să dau afară (ceea ce nu era greu) toată poşirca lui idioată. Fără doar şi poate că voia să-şi dea importanţă şi să vorbească, dar nu despre subiectul Vermehren. Atitudinea lui era de înţeles : nu ştia pînă unde ar putea ajunge convorbirea noastră şi nici o persoană respectabilă n-are chef să aibă de-a face cu poliţia. Înainte de a-mi da vreun răspuns, l-am lămurit :

— Din două, una : sau vorbiţi cu mine, sau cu autorităţile. Dacă vorbiţi cu mine, n-o să vă pară rău. Fac cercetarea asta pe cont propriu şi n-am de gînd să comunic nimănui rezultatele. Alegeţi.

Omul dădu de dușcă un pahar din vinul său propriu şi păru că se înviorează.

— Bine, exclamă el triumfător, dacă-mi promiteţi discreţie, o să vorbesc. Am examinat-o pe domnişoara Vermehren cu un an şi jumătate înainte de data cînd se zice c-a murit. Era imposibil să trăiască mai mult de trei luni.

— Iar a da certificatul — am interpretat eu fără entuziasm — însemna a recunoaşte o greşeală profesională...

Doctorul Sayago îşi frecă mîinile.

— Dacă vreţi s-o luaţi aşa, n-am nimic împotrivă, comentă el. Dar ţin să vă avertizez : domnişoara Vermehren nu putea să trăiască mai mult de trei luni de la data examenului

meu. Hai, treacă de la mine : patru luni, cinci. Nici o zi mai mult.

M-am întors la General Paz în aceeaşi seară ; dimineaţa următoare am luat avionul spre Buenos Aires. În timpul drumului m-au chinuit tot felul de vise ; nişte închipuiri oribile pe care numai emoţiile sau poate că mişcarea şi oboseala stăruitoare le-au putut declanşa. Se făcea că eram un cadavru şi, în vis, dorinţa de-a sfîrşi odată călătoria devenea dorinţa de-a fi îngropat. Visam că toţi prietenii mei erau nişte fantasme ale unor fiinţe ce muriseră, că foarte curînd vor muri şi ca fantasme. O teamă nedesluşită mă împiedica să mă uit la fotografia Lucíei Vermehren : nu mai era o fotografie ceea ce priveam, ceea ce adoram, ceea ce atingeam. Apoi interveni o schimbare cumplită : uitîndu-mă din nou la ea, deşi nu încetasem nici o clipă s-o privesc, am fost pedepsit pentru această întrerupere retrospectivă : imaginea se ştersese, rămînea doar o hîrtie albă şi am ştiut o dată pentru totdeauna că Lucía Vermehren murise.

Am ajuns pe înserat. Mă simţeam obosit, dar asta era ultima mea seară la Buenos Aires şi voiam să-l întîlnesc pe Berger Cárdenas înainte de-a pleca în Chile. I-am dat un telefon acasă ; mi-a răspuns chiar el, zicîndu-mi că nu-i acasă ; i-am spus că-i voi face o vizită în aceeaşi seară.

Au trecut ani de zile de la întrevederea aceea ; totuşi, evocînd-o acum, simt iarăşi aceeaşi căinţă şi acelaşi dezgust. Berger ar fi trebuit să rămînă asemeni unui simbol, iar

simpla lui amintire să fie ca o necurmată vrajă care să alunge acele orori ; dar evoluția sentimentelor noastre este atît de insondabilă, încît omul acesta a ajuns să fie cel mai bun prieten al meu și, îndrăznesc să adaug, cît au ținut nesfîrșitele mizerii ale îndelungatei mele boli, infirmierul cel mai devotat și cel mai bun slujitor.

Înconjurat de niște cîini uriași, care apăreau și dispăreau întruna, tăcuți, în întuneric, m-am luat pe urmele unui portar șovăielnic, printr-o serie de *patios* neregulate, iar apoi printr-o grădină unde se afla un pavilion cu o scară exterioară și un copac solitar care, în noapte, părea nesfîrșit. Am urcat scara, am deschis ușa și am pătruns într-o odaie viu luminată, cu pereți înțesați de cărți. Roșu la față și binevoitor, Berger se ridică dintr-un oribil fotoliu cu brațe metalice și veni în întîmpinarea mea.

N-am pierdut vremea cu amabilități. L-am întrebat dacă Oribe scrisese ceva despre călătoria în Patagonia.

— Da, răspunse el. O poezie. O am în păstrare.

Deschise o cutie ticsită de hîrtii învălmășite și murdare ; scotoci înăuntru și după o vreme scoase un caiet cu scoarțe roșii. Se pregăti să citească.

— Am copiat-o, zise. Eu cu mîna mea.

— Nu-i nimic, i-am spus și i-am luat caietul. Pot să descifrez chiar și cel mai neciteț scris.

Titlul m-a făcut să mă înfior : *Lucía Vermehren : o amintire*. Am citit poezia și mi s-a

părut a fi o fixare anemică și perifrastică a unor sentimente puternice ; însă aceasta este o judecată ulterioară, căci mărturisesc că în noaptea aceea n-am fost în stare de altceva decît de o confuză, deși violentă, emoție. De bună seamă, o emoție este o formă într-adevăr foarte umilă de critică ; totuși, prin faptul că a trezit-o, poezia se deosebește de toate celelalte versuri ale lui Oribe (în ciuda zeloaselor intenții de a-l imita pe Shelley, poetul nostru făcea risipă mai degrabă de formă verbală inspirată decît de sinceritate). Versurile citite atunci aveau defecte formale și nu întotdeauna sunau armonios ; erau însă *trăite*. Cum nu dispun de acea denigratoare culegere postumă în care figurează poezia, mă văd silit să citez din memorie și, din nefericire, îmi amintesc una din strofele cele mai puțin viguroase. Primul vers e sărac : cuvintele „pădure", „pustiu", „legendă" sînt valori poetice asemănătoare și nu se întăresc reciproc. Al doilea, care rivalizează cu cele mai slabe producții ale lui Campoamor, nu e demn de Oribe. În ultimul, cezura nu cade firesc ; în sfîrșit, consider că alegerea cuvîntului „deznădăjduire" nu poate fi socotită un succes. Poate că în ansamblul (și în sărăcia) ei strofa nu trădează influențe ; dar în cîte un vers transpar, după părerea mea cel puțin, reminiscențe din Shelley ; urechea mea însă, care nu prea are ținere de minte, refuză totuși să le precizeze.

O legendă și-o pădure am aflat întru pustie
și-n pădure pe Lucía. Astăzi ea nu mai e vie.

Înalță tu, amintire, spre făptura-i osanale,
Căci Oribe piere pradă deznădăjduirii sale.

L-am întrebat pe Berger dacă Oribe nu-i povestise nimic despre călătoria lui.

— Ba da, răspunse acesta. Mi-a povestit o aventură cu totul ieșită din comun.

Berger începu cu „misterul" pădurii de pini și continuă :

— Îți amintești că Oribe a plecat într-o noapte de la hotel, cam pe la zece, sub pretextul că se gîndește la o poezie pe care tocmai o scria. Noaptea era foarte întunecoasă (atît de întunecoasă, mi-a spus el, încît a descoperit că umblase prin zăpadă abia cînd și-a văzut ghetele, la hotel). A apucat-o pe dibuite înspre pădurea de pini. N-a întîlnit nici un cîine ; asta l-a bucurat, pentru că-i era frică de cîini, deși știa cum să-i ia...

— Cred că și el a avut cîini, cînd era copil..., am aruncat eu.

— Da, parcă l-am auzit spunînd așa ceva... S-a pomenit deodată în fața clădirii principale de la „Adela" ; îmi spuse că a înconjurat-o pe la miazăzi, a deschis o ușă laterală și a pătruns la întîmplare în casa necunoscută ; a trecut prin mai multe camere și coridoare ; a ajuns, în cele din urmă, lîngă o scară răsucită, aflată în spatele unei draperii verzi ; a urcat-o și de la mezanin a văzut un salon imens, unde stăteau de vorbă un domn îmbrăcat în negru și trei fete (primele ființe pe care le-a întîlnit în casă). Susținea că ei nu l-au zărit. La mezazin erau două uși. A deschis-o pe cea din dreapta. Aici se afla Lucía Vermehren.

Am simțit că mă cuprinde amețeala și am îngînat :

— Și mai departe ?

— Oribe remarca două lucruri, explică metodic Berger. Primul, că fata nu s-a mirat văzîndu-l. Era, repeta el întruna, ca și cum într-un anume fel l-ar fi așteptat. L-am rugat să nu mai tot repete și să-mi explice ce înțelege, cel puțin în fraza aceasta, prin *într-un anume fel*. Zadarnic. Știi cît putea fi de încăpățînat și de distrat. Venea apoi a doua chestiune, și anume docilitatea virginală cu care fata i s-a dăruit.

Cu fața lui aprinsă și ochii inexpresivi, Berger mai dădu și alte amănunte. Mi s-a făcut silă : de mine, de Oribe, de Berger, de întreaga lume. Aș fi vrut să las totul baltă ; dar mă aflam în episodul acesta ca la jumătatea unui vis și am înțeles pesemne că nu trebuie să iau hotărîri și că, în clipa aceea, n-aveam mai mult simț de răspundere decît acela al unui personaj de vis. În afară de asta, am început să întrezăresc o explicație a faptelor și am făcut greșeala de a căuta confirmarea sau infirmarea ei, greșeala de a nu prefera incertitudinea. În dimineața următoare, am plecat la Santiago.

Mi-am adus aminte că nu se cădea să-l urăsc pe Oribe. Cu o nepăsare nu tocmai fermă, m-am întrebat dacă nu cumva cel mai mult mă indignează faptul că nu-și povestise aventura decît pentru motivul că fata murise. Desigur, de aceea o povestise : pentru că fata murise și pentru că istoria vieții și episodul morții sale erau romantice. El considera realitatea ca pe-o compoziție literară și și-o fi

Clubul cărții digitale 2022

închipuit pesemne că această anecdotă avea o irezistibilă valoare antitetică. Însă procedeul era naiv, iar efectul grosolan și mi-am zis că Oribe nu trebuie judecat cu prea multă asprime, de vreme ce vina lui nu era aceea a unui om necinstit, ci aceea a unui scriitor nepriceput. În zadar mi-am spus însă toate acestea. Argumentele n-au fost în stare să înlăture condamnabila mea aversiune.

Îndată ce-am sosit la Antofagasta, m-am dus la șeful poliției. Acest slujbaș nu s-a prea sinchisit de scrisoarea mea de recomandare, deși ea purta semnătura autografă a șefului nostru ; mă ascultă nepăsător și-mi eliberă un permis care-mi îngăduia să-l vizitez pe Vermehren ori de cîte ori voi dori.

L-am vizitat în aceeași seară. În ochii lui foarte duri nu se putea citi dacă mă recunoscuse. I-am pus cîteva întrebări. Începu să mă ocărască, încet, cu o voce în care vorbele, aproape șoptite, păreau să cuprindă o adevărată rafală de ură.

L-am lăsat să vorbească. Pe urmă i-am spus :

— Cum doriți. Eu făceam o cercetare personală, fără intenția de a publica rezultatele. Însă m-ați convins ; o să public datele pe care mi le-a pus la dispoziție doctorul Sayago și n-o să mai bat pe nimeni la cap.

Am plecat imediat și a doua zi n-am mai dat pe la închisoare.

Cînd m-am dus iarăși, a fost aproape amabil. Abia dacă pomeni de întrevederea anterioară. Îmi spuse :

— Nu pot să explic aceste lucruri fără să mă refer la sărmana mea fiică. De aceea îmi vine greu să vorbesc.

Îmi confirmă povestea doctorului ; adăugă că într-o noapte, cînd Lucía se dusese la culcare, una din fete a zis că părea de necrezut ca într-o viață atît de monotonă, zi după zi, cum era a lor, ar putea interveni o schimbare : schimbarea irevocabilă a morții. Mai tîrziu el și-a amintit această frază și, în ceasuri de nesomn, cînd te lași furat de speranțe și de planuri, a hotărît să le impună tuturor o viață care să se repete fără nici o abatere, *pentru ca în casa lui timpul să stea pe loc.*

A fost nevoit să ia cîteva măsuri de prevedere. Le interzise celor din casă să iasă și celor de afară să intre. El ieșea, totdeauna la aceeași oră, să-i primească pe furnizori și să dea ordine supraveghetorilor. Viața celor care lucrau afară se desfășura ca și înainte ; e adevărat că a fugit un lucrător, dar nu ca să scape de o disciplină prea aspră, ci fiindcă descoperise că se petrece ceva ciudat, ceva ce el nu putea pricepe și, din această pricină, îl înfricoșa. Înăuntru, cum ordinea a fost totdeauna strictă, sistemul de repetiții și-a urmat cursul în chip firesc. Nimeni n-a fugit ; mai mult chiar, nimeni nu s-a mai arătat nici măcar la fereastră. Toate zilele păreau una și aceeași. Era ca și cum timpul s-ar fi oprit în fiecare noapte ; era ca și cum ar fi viețuit într-o tragedie ce se întrerupea mereu la sfîrșitul primului act. Se scurse astfel un an și jumătate. El se credea în eternitate. Apoi, pe neașteptate,

Lucía muri. Termenul doctorului fusese amînat cu cincisprezece luni.

În ziua priveghiului însă, se petrecu un fapt revelator : cineva care nu călcase nicicînd pragul casei a fost în stare, fără îndrumarea nimănui, să meargă țintă la o anumită odaie. Vermehren și-a dat seama de asta numai cînd Oribe i-a întins fotografia Lucíei ; dar, adăugă el, în clipa cînd a aprins lumina, hotărîrea lui era deja să-l privească în față pe omul pe care urma să-l ucidă.

Cîteva zile mai tîrziu, eu mă aflam iarăși la Buenos Aires, iar Vermehren murise în celula sa. S-a spus (deocamdată nu vreau să-l dau în vileag pe autorul infamiei) că nu eram străin de această moarte, că am profitat de împrejurarea că nu mă controlaseră, pentru a-i duce cianura (mi-ar fi cerut-o în schimbul unei mărturisiri). Dar faptul n-a avut urmările scontate de defăimători : eu n-am dezvăluit nimic, iar poliția din Chile nu s-a ocupat de mine.

Mi-e teamă, acum, să nu renască iarăși calomnia : se va zice că datele furnizate de doctor și simpla amenințare că le voi publica nu mi-ar fi fost suficiente pentru a obține declarațiile lui Vermehren ; se va trece cu vederea că mi-ar fi fost foarte greu să fac rost de otravă în Antofagasta ; se va afirma sus și tare că ceea ce public acum este tocmai dovada care lipsea. Sper, totuși, că cititorul va găsi în paginile mele mărturia limpede că nu puteam fi implicat în sinuciderea lui Vermehren. Să stabilesc și să dezvălui faptul că rolul hotărîtor în cele petrecute la General Paz l-a jucat destinul, să ușurez, pe cît posibil, o vină care întunecă memoria lui Oribe, iată ce m-a susținut, așa doborît de boală cum sînt și gata de-a trece în neființă, permițîndu-mi să pun la punct această relatare a unor fapte și pasiuni ce țin de o lume care deja nu mai există pentru mine.

Aici se întrerupe manuscrisul lui Juan Luis Villafañe.

Scriind : *Aici se întrerupe manuscrisul lui Juan Luis Villafañe,* am vrut să semnalez că, după părerea mea, relatarea rămîne neterminată. Aș mai adăuga : neterminată în mod deliberat. Este adevărat că ultima frază tinteste să atingă emfaza, patetismul și prostul gust al unui final. Sau mai cu seamă al unui fals final. E ca și cum Villafañe ar fi voit ca tonul să-i înșele pe cititori ; ca, recunoscînd finalul, aceștia să-l accepte ca atare, fără a-și mai aminti că lipsesc unele explicații și o bună parte din povestire.

Voi încerca acum să înlătur aceste deficiențe. Tot ce-o să adaug e doar o interpretare personală a faptelor și nimic mai mult ; sînt însă convins că este îngăduită, atîta vreme cît toate premisele sale pot fi găsite în acest document sau în trăsăturile de caracter pe care acest document li le atribuie lui Oribe și lui Villafañe. Dacă mi-am trecut sub tăcere concluziile, n-am făcut-o cu scopul literar sau pueril de a rezerva o surpriză pentru ultimele pagini ; am dorit ca cititorul să-l urmărească pe Villafañe fără a fi influențat de vreo sugestie din

Clubul cărții digitale 2022

partea mea ; dacă acest epilog i se pare previzibil, dacă, independent unul de altul, am ajuns amîndoi la aceeași concluzie, voi îndrăzni să consider faptul drept un indiciu că interpretarea mea nu e lipsită de temei.

Mai întîi să-i privim pe cei doi : Carlos Oribe și Juan Luis Villafañe, care se completează întocmai ca imaginile unei gravuri, ca pe două personaje cu destine simetrice. Atunci însă trama va apărea prea simplă, iar simetria prea perfectă (nu pentru o teoremă și nici pentru realitatea ca atare, ci pentru artă).

A vorbi despre Villafañe ca despre o eminență cenușie, deși nu denaturează lucrurile în esență, este o eroare, pentru că le denaturează în aparență. Am spus că Villafañe acționa de obicei anonim, indirect, că cele mai bune articole ale sale au apărut fără semnătură și că multe din sclipitoarele și furtunoasele discuții din Senat n-au fost decît un dialog imaginar, un adevărat monolog, în care, prin persoana a diferiți senatori, Villafañe venea cu propuneri și tot el le respingea.

În legătură cu Carlos Oribe, există o problemă pe care mulți preferă s-o ignore ; eu nu sînt de aceeași părere : dacă nimeni n-o discută, atunci, în detrimentul istoriei, aceasta fie va fi exagerată, fie omisă. Îi las pe alții să se rușineze de idolii lor, să-i despoaie de trăsăturile lor omenești și să-i preschimbe în personaje simbolice, în vreun nume de stradă, într-o serbare școlară sau în interminabile teme pentru elevi. Eu l-am cunoscut pe Carlos Oribe și îl admir așa cum era. Mărturisesc, prin urmare, fără să roșesc : Oribe a plagiat uneori. Atingînd acest subiect delicat, se cuvine, bănuiesc, amintit ce spunea Oribe despre plagiatele lui Coleridge : *Oare Coleridge avea neapărată nevoie să-l copieze pe Schelling ? O făcea oare* în forma pauperis ? *Nicidecum. Aici e enigma.* În ce-l privește pe Carlos Oribe, nu există nici un fel de enigmă ; Oribe imita pentru că bogăția talentului său îngloba și artele imitative ; a reproba la el imitația e ca și cum ai reproba-o la un actor dramatic.

Dar să recapitulăm povestea : prin fereastra hotelului din General Paz, Oribe și Villafañe zăresc în depărtare o pădure de pini : este „Adela", o fermă în care nimeni nu intră și din care nimeni nu iese de un an ; Oribe declară, într-o seară, că nu va pleca din General Paz fără a face o vizită la ferma aceea ; noaptea, sub un pretext neplauzibil, pleacă de la hotel ; pleacă și Villafañe ; a doua zi dimineața, moare Lucía Vermehren și interdicția de a pătrunde la „Adela" este ridicată ; Oribe nu vrea să meargă la priveghi ; pe urmă se duce și se mișcă prin casă de parcă ar cunoaște-o ; apoi Vermehren îl ucide pe Oribe.

Concluzia mea nu e greu de prevăzut : Vermehren s-a înșelat. Oribe n-a călcat în casa lui înainte de priveghi. Cel care a făcut-o a fost Villafañe.

După cum va fi remarcat cititorul, în relatarea lui Villafañe se găsesc indicii care impun, sub toate aspectele, această concluzie. Rolul jucat de Oribe (a) și de Villafañe (b) în cele petrecute s-ar putea lămuri astfel :

a) Ca să dea impresia că a intrat în casă la Vermehren, Oribe înfruntă vitregia acelei nopți patagoneze. Dar el nu intră nici măcar în pădure. Îi e teamă de cîini ; se teme de ei chiar și atunci cînd se află în tovărășia lui Villafañe.

În ziua priveghiului, a fost în stare să meargă pînă în camera lui Vermehren pentru că în noaptea de dinainte Villafañe îi povestise amănunțit vizita lui la „Adela". Această afirmație nu e nejustificată. În noaptea aceea Villafañe băuse ; el însuși spune : „mi se părea că Oribe îmi e cel mai bun prieten, demn de toate confidențele". Știm cum erau confidențele făcute la beție de Villafañe ; le rostea cu o „cruzime ordonată". Aceste două cuvinte lămuresc totul : confidențele au fost ordonate : Oribe a putut ajunge, în noaptea priveghiului, la odaia lui Vermehren (Villafañe fusese în aceea a Lucíei ; aceasta explică ezitarea lui Oribe între cele două uși ale mezaninului) ; confidențele au fost crude : ascultînd povestea apocrifă a lui Oribe, Villafañe s-a simțit cuprins de dezgust și oroare : auzea adevărata istorie a lui Villafañe și a Lucíei Vermehren, auzea, după ce Lucía Vermehren murise, chiar povestea pe care el însuși o istorisise, chiar indiscreția pe care el însuși o comisese, cu lipsa de pudoare ce ți-o dă alcoolul și poate tradiția convorbirilor între bărbați, cu infatuarea victoriei.

Oribe pare foarte afectat de moartea Lucíei Vermehren. Dar naratorul observă : „Mîhnirea lui era evidentă, aproape teatrală". Într-adevăr, Oribe era aidoma unui bun actor : își imagina

limpede rolul și se confunda intim cu personajul întruchipat.

În sfîrșit, el denaturează faptele și-și însușește experiențele altora. De pildă :

— Cei doi privesc de la o fereastră sosirea lui Vermehren la poartă ; cei doi privesc, dar cel care vede este Villafañe, fiindcă binoclul se află la el și fiindcă Oribe e miop. În fața patronului, Oribe declară : „După toate cele văzute, nu plec de aici fără să văd «Adela»".

— Oribe afirmă că n-a observat că ningea, deoarece noaptea era foarte întunecoasă ; că nu și-a dat seama că ninsese decît întorcîndu-se la hotel și văzîndu-și ghetele ude de zăpadă. Noi afirmăm : cîtă vreme Oribe a stat afară, n-a căzut nici un fulg de zăpadă ; ar fi văzut-o : „a început să ningă cînd a ieșit luna". Pe urmă (altă impostură), el n-a văzut zăpada pe ghetele sale, ci pe ale lui Villafañe.

Nu numai ura a fost aceea care l-a împins pe Villafañe să prezinte aceste aspecte ale caracterului lui Oribe ; a mai existat (în afară de asta) scrupulul de a nu-i refuza cititorului nici un element util pentru a descoperi adevărul.

b) Villafañe a ieșit după Oribe, ca și cum l-ar fi urmărit. Dar a ți-l imagina pe Villafañe spionîndu-l pe Oribe e de-a dreptul absurd. Villafañe a ieșit pentru a se duce la „Adela".

A fost împreună cu fata. Cînd i se spune că una din ele a murit, vrea să-i știe numele ; pe urmă nu pleacă de la priveghi pînă nu le zărește pe cele trei surori ale moartei (i-e teamă

ca nu cumva tocmai ea să fi fost cu el noaptea trecută ; speră că nu-i așa) ; dar i-a fost teamă de ce-i mai rău încă de la bun început și se străduiește ca Oribe și primarul să-i facă rost de o fotografie (vrea să păstreze o amintire) ; declară că-i repugnă să vadă morți, fiindcă apoi nu și-i mai poate închipui așa cum erau în viață (în legătură cu cazul de față, fraza n-ar avea nici un sens dacă Villafañe n-ar fi văzut-o înainte pe fată) ; își petrece noaptea veghind, e foarte trist, e îndrăgostit de Lucía Vermehren (nu cred că o fotografie și o soartă mai mult sau mai puțin poetică ar fi fost de ajuns pentru a-l face să se îndrăgostească) ; se referă la povestirea lui Oribe ca la „acele orori" și face aluzie la „căința" sa (Villafañe putea vorbi de căință numai dacă ar fi fost oarecum responsabil de soarta lui Oribe ; putea vorbi de orori numai dacă în istorisirea lui Oribe și-ar fi ascultat propria relatare ireverențioasă a unei aventuri purificate în chip atroce prin moarte).

În sfîrșit, atrag atenția cititorului asupra unei fraze a lui Villafañe. Acesta compară un episod din viața lui Vermehren cu surpriza finală a unei povești, unde un personaj pînă atunci considerat secundar apare brusc drept protagonist. Mă întreb dacă Villafañe n-a lăsat această frază tocmai cu scopul ca cineva s-o rețină și să interpreteze cu ajutorul ei, ca și cu o cheie, întreaga istorie.

Nu cred că interpretarea dată de mine acestor fapte e singura posibilă. Cred, pur și simplu, că e singura adevărată.

Mai lipsesc cîteva vorbe despre Villafañe și despre Lucía Vermehren. Poate că Lucía Vermehren l-a întîmpinat pe Villafañe ca pe îngerul morții venit s-o scape în sfîrșit de acea trudnică imortalitate impusă de tatăl ei. Cît despre Villafañe, soarta se înverșunase împotriva lui : l-a preschimbat într-o unealtă a morții, dar nu l-a zdrobit ; nimic n-a reușit să înfrîngă firea sa calmă, inalterabila-i seninătate. Odată a zis : „Îmi place să cred că Oribe a avut o moarte pe măsura vieții lui". N-a dat nici o explicație ; eu cred c-o întrezăresc... A adăugat ceva despre o „moarte proprie". Pe vremea aceea, vorbeam cu toții despre morți proprii și morți străine ; nu mult lipsea să și credem în această deosebire. În legătură cu calomnia care-l implică în moartea lui Vermehren, îndrăznesc să afirm că are o singură origine : manuscrisul lui Villafañe însuși. Nu sugerez, totuși, că Villafañe ar fi născocit această greu de susținut calomnie cu scopul ca cititorul s-o spulbere și să se convingă de nevinovăția lui.

Dar ultima mea amintire va fi pentru Carlos Oribe. Mi-l închipui în noaptea plecării sale, fluturînd o pălărie de pai și repetînd acest involuntar dodecasilab :

Uitării, uitării să nu mă dați toți !

Rugămintea poetului a fost ascultată.

A. B. C.

CUPRINS

Prefață 5
CUVÎNT ÎNAINTE 35
ÎN AMINTIREA PAULINEI 40
DESPRE STĂPÎNII VIITORULUI 62
IDOLUL 80
TRAMA CEREASCĂ 119
CELĂLALT LABIRINT 162
MĂRTURIA MINCINOASĂ A ZĂPEZII 218

Lector : FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor : ELENA DINULESCU

Coli de tipar : 8,25
Bun de tipar : 30. III. 1987

Tipărit sub cd. 5003/987 la
INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ
B A C Ă U
Str. Mioriței Nr. 27

Clubul cărții digitale 2022